MIHAIL SOLOHOV

A HAZÁÉRT HARCOLTAK

MIHAIL SOLOHOV

A HAZÁÉRT HARCOLTAK

Fejezetek egy regényből

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ
1960

Az orosz eredeti címe:

МИХАИЛ ШОЛОХОВ:
ОНИ СРАЖАЛИСЬ ЗА РОДИНУ
ГЛАВЫ ИЗ РОМАНА
ИЗДАТЕЛЬСТВО ЦК ВЛКСМ
МОЛОДАЯ ГВАРДИЯ
1959

Fordította

MAKAI IMRE

A fordítás kiadásának jogát
az Európa Könyvkiadó engedte át

Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

Hajnal előtt sűrű, meleg tavaszi szél csapott végig a széles szárazvölgyön dél felől.

Az utakon megizzadtak az éjjeli fagy bilincsébe vert hótócsák. Ropogva huppant meg a szakadékokban az éjszaka felfagyott lyukacsos, utolsó hó. A szélben megdőlve, a föld felett alacsonyan elterülve úsztak a fekete égen a felhők északnak hajtott fekete vitorlái, és a méltóságosan, lassan mozgó fekete fellegeket megelőzve, a megnyirkosodott levegőt suhogó, feszesen zengő szárnyakkal szelve, tartózkodóan boldog zsivajjal iramlott az ősi fészkek felé a vadrucák, a vadlibák meg az apácaludak töméntelen raja, melyek feleúton megvárták a meleget.

Nyikolaj Sztrelcov, a csernojarszki gépállomás főagronómusa már jóval napkelte előtt felébredt. Az ablak védőtáblái panaszosan nyikorogtak. A kéményben vékony hangon szükölt a szél. Zörömbölt egy rosszul leszögezett bádoglap a háztetőn.

Sztrelcov, karját a feje alá hajtva, sokáig feküdt hanyatt, gondolattalanul bámult a hajnal előtti kékes szürkületbe, és hol a ház falának csapódó szélrohamok csobbanásait, hol mellette alvó feleségének gyermekien halk lélegzetét figyelte.

A háztetőn nemsokára darabosan kopogni kezdtek

az esőcseppek, lassanként elült a szél, és hallani lehetett, ahogy az ereszcsatornában fuldokló bugyborékolással zubog és zúg a víz, majd puhán és súlyosan a megnyirkosodott földre zúdul.

Nem jött a szemére álom. Felkelt, a recsegő padlódeszkákon mezítláb, csendesen lépdelve az asztalhoz ment, meggyújtotta a lámpát, és leült, hogy elszívjon egy cigarettát. A hanyagul összeillesztett padlódeszkák közül csípős hideg áradt. Sztrelcov esetlenül maga alá húzta gémlábát, aztán kényelmesebben elhelyezkedett, és fülelt, esik az eső, és nemhogy gyengülne, hanem még csak erősödik.

„Jaj de jó! Még több lesz a nedvesség" – gondolta elégedetten Sztrelcov és mindjárt elhatározta, hogy reggel kilovagol a mezőre, megszemléli az „Út a kommunizmushoz" nevű kolhoz őszi vetéseit, és egyúttal megnézi az őszi szántást is.

Amikor elszívta a cigarettát, felöltözött, felhúzta rövidszárú gumicsizmáját, vállára vetette sátorlap-kopenyét, de a kucsmáját sehogy se találta. Sokáig kereste a fogas alatt a félhomályos előszobában, aztán a szekrény mögött, meg az asztal alatt. A hálószobában, az ágy mellett csendesen elhaladva, egy pillanatra megállt. Olga arccal a falnak fordulva aludt. A párnán rendetlenül szétterült alig észrevehetően vöröses, szőke haja. Hálóingének vakító fehér vállpántja, a fahéjszínű, kerek anyajegyet érintve, mélyen vágódott napbarnított telt vállába.

„Nem hallja sem az esőt, sem a szelet... Úgy alszik, mintha a tisztánál is tisztább volna a lelkiismerete" – gondolta Sztrelcov; szerelemmel és gyűlölettel nézte feleségének árnyék borította arcélét.

Szemét behunyva ott állt még egy darabig az ágynál, sajgó szívvel felidézte a boldog kozelmúlt összefüggéstelen, talán nem is egészen világos emlékeit, és egész lényével érezte, hogy lassan, de feltarthatatlanul elszáll az a csendes öröm, amelyet ez a hajnali eső, a téli tespedést megtörő viharos szél, a kolhozmezőkon rá váró nehéz, de élvezetes munka előérzete keltett benne...

Kucsma nélkül, kiment a tornácra. Most nem érzékelte a palafekete égen repülő vadrucák szárnyának suhogását, mint tavaly meg azelőtt, most már nem a vadászszenvedély régi erejével izgatta őt a vadlibarajoknak az ismeretlen messzeségbe csalogató, nyögő gágogása. Megmérgezett valamit a tudatában az a röpke pillanat, amikor feleségének oly drága és mégis elidegenült arcára tekintett. Más színben tűnt fel most minden, ami körülvette Sztrelcovot. Másnak látszott még az élet új történéseire ébredező egész végtelen világ is...

Mind erősebben esett az eső. Az apró szemű, ferde szálú, szapora eső nyáriasan, bőven öntözte a földet. Sztrelcov födetlen fejét az esőnek meg a szélnek odatartva mohón szimatolt, abban a hiú reményben, hogy beszippanthatja a felengedett fekete föld édeskés szagát, a lehűlt föld azonban még nem lélegzett. És még ebből a hajnali derengésben ridegen, színtelenül hulló, első tél utáni esőből is hiányzott a tavaszi esőkre oly jellemző, de alig észrevehető illat. Sztrelcov legalább is így érezte.

Fejére vetette a köpeny csuklyáját, és az istálló felé indult, hogy szénát dobjon a lónak. A Holló már messziről megérezte, hogy jon a gazdája, halkan nyerített egyet, türelmetlenül topogott a hátsó lábaival, és patkói döngve dobogtak a hidlás deszkáin.

Az istállóban száraz és meleg volt a levegő. A távoli nyár, állott sztyeppei széna és lóizzadság szaga áradt. Sztrelcov meggyújtotta a lámpást, szénát tett a jászolba, és levetette fejéről a csuklyát.

A ló unatkozott egyedül a sötét istállóban. Kellemetlenül beleszagolt a szénába, felhorkant, óvatosan a gazdája felé nyújtotta fejét, selymes ajkával vigyázatosan elkapta arca bőrét, de amikor finom orraháta gazdájának tüskés, szúrós bajuszába ütközött, finnyásan prüszszentett, rágott széna szagú forró leheletet fújt az arcába, és pajkosan harapdálni kezdte a köpeny ujját. Sztrelcov, ha jókedvében volt, mindig beszélgetett a

lóval, és szívesen fogadta hízelgését. De most nem olyan hangulatban volt. Gorombán ellökte a ló pofáját, és a kijárat felé indult.

A Holló, mivel még nem győződött meg végképp arról, hogy gazdája rossz hangulatban van, játékosan megfordult, és tomporával elrekesztette az állás kis folyosóját. Sztrelcov – maga se tudta, miért – ököllel jó erősen a ló hátára csapott.

– Nem férsz a bőrödbe, az ördög vigyen el?! – rivallt rá rekedten.

A Holló egesz testében megremegett, lábait szaporán váltogatva visszafordult, és oldalával ijedten a rekeszhez lapult. Az alaptalan, hirtelen haragja miatt érzett szegyen motoszkálni kezdett Sztrelcov lelkében. Leakasztotta a szegen függő lámpást, de nem oltotta el, hanem letette az istálló földjére, leült az ajtónál heverő nyeregre, és rágyújtott.

– No, ne haragudj, cimbora – mondta kisvártatva halkan –, sok minden megesik az életben...

A Holló feszes ívben hátrafordította fejét, kidüllesztette ibolyaszínben csillogó szemgolyóját, ránézett kókadtan üldögélő gazdájára, majd lustán rágni kezdte a foga közt ropogó szénát.

Bús illatot árasztott az istállóban a fonnyadt sztyeppei fű, ősziesen suhogott a nádfedélre hulló sűrű eső, alig derengett a piszkosszürke hajnal... Sztrelcov, fejét lehorgasztva, könyökével súlyosan a térdére támaszkodva, sokáig ült ott. Nem volt kedve bemenni a házba, ahol a felesége alszik, nem akarta látni a párnán szétzilált, egy kissé bodorított szőke haját meg azt a borzasztóan ismerős kerek anyajegyet a barna vállán. Itt, az istállóban talán valamivel jobb: nyugodtabban érzi magát...

Csak akkor nyitotta ki az ajtót, amikor már teljesen megvirradt. Piszkos ködcafatok lógtak a csupasz topolyák fölött. Szürkéskék homályba merültek a gépállomás épületei meg a messzeségben alig látszó falu. Fázósan reszkettek a szélben a fehérakác fagycsípte,

tehetetlen, vékony gallyai. Ekkor a hajnali csendben darvak nem evilági szomorúsággal teli krúgatása szállt a felhőtlen, magas kékségből, és a földre lebbent.

Sztrelcov szíve fájón elszorult. Fürgén felállt, és hallását megerőltetve sokáig feszülten fülelt a darucsapat elhaló hangjára, majd tompán felsóhajtott, ahogy álmában szokott az ember, és azt mondta:

– Nem, nem bírom tovább! Végképp tisztázni kell Olgával a dolgot... Nem bírom tovább! Nincs hozzá erőm!

Ilyen vigasztalanul kezdődött az első igazán tavaszi nap a bánat sújtotta, féltékenység gyötörte Nyikolaj Sztrelcov számára. Ám ugyanezen a napon, reggel, amikor feljött a nap, nem messzire attól a háztól, ahol Sztrelcov lakott, egy agyagos dombon felütközött a földből az első fűszál első tollacskája. A halványzöld, hegyes kis penge átdöfte az ősszel ki tudja honnan idesodort juharlevelet, és mindjárt meghajlott a ráhulló esőcseppnek szertelen nagy terhe alatt. De nemsokára déli szél zúdult végig alant, nedves porként szétszóródott a halott juharlevél, megrezzenve a földre gördült az esőcsepp, és repesve felemelkedett, kiegyenesedett a magányos, szánalmas kis fűszál, amelyet észre se lehetett venni ezen az óriási földön, de amely mégis makacsul és mohón nyújtózott az élet örök forrása, a nap felé.

Egy szalmakazal mellett, ahol még nem engedett fel a talaj, egy „CSTZ"-traktor* éles szögben megfordult, és a bal hernyótalp lánctagjai alól latyakkal és szalmával elegyes jégforgácsot szórva, fürgén egy parcella felé indult. De már a parcella elején hirtelen hátrazöttyent, minden nekirugaszkodásra csak még mélyebben belesüppedt a ragadós, fekete sárpempőbe. Sötétkék füst bugyolálta körül a traktor testét, majd csavart vászondarabként terült a barna tarló fölé. A

* *CSTZ: a Cseljabinszki Traktorgyár rövidítése.*

motor kis fordulatszámmal működött tovább, majd megnémult.

Egy traktoros, a kezét menet közben kendercsepűbe törölgetve, a brigád szálláskocsija felé tartott. Alig bírta kirángatni a lábát a sárból.

– Megmondtam neked, Ivan Sztyepanovics, hogy ma még nem kell elkezdeni, és lám, csakugyan el is akadt a traktor. Most aztán az ördög se rántja ki a kátyúból! Elvacakolnak vele estig – mondta rövid, fekete bajuszát csipkedve, ingerülten Sztrelcov, és leplezetlen bosszúsággal nézett a gépállomás igazgatójának telt, piros arcára.

Az igazgató csak krákogott elkeseredésében, de egy szót sem felelt. Amikor már-már a kocsihoz ért, oldalvást kedélyesen Sztrelcovra sandított.

– Sose búsulj! – mondta. – Kár búsulni semmiségek miatt. Nem süllyed el a traktorod, ne félj, és nem lesz annak kutya baja se! Estére kihúzzák a fiúk, és holnapután megint megpróbáljuk. Próba szerencse! Valamikor csak el kell kezdeni, vagy megvárjuk, amíg por lesz a sárból? Voltál az őszieknél?

– Öt napja jártam ott.

– Nos, milyenek?

– Szépek. Jól átteleltek. Lent a Kopasz Szurdok környékén víz alatt áll egy részük.

– Sok?

– Nem, csekélység, még tán két hektár sincs az egész, de azért utána kell vetni. Most megint oda indulok, megnézem. De eszedbe se jusson holnapután újra próbálkozni a szántással, Ivan Sztyepanovics! Tudom, te makacs ember vagy, de ettől a tulajdonságodtól még nem szárad fel gyorsabban a talaj. Én a te helyedben átdobnék két hernyótalpast a „Sztalinyecbe". Te is tudod, hogy ott szürkehomokos a talaj, ott bátran lehet szántani.

Az igazgató ijedten hadonászott.

– És az út odáig? És az üzemanyag-túlfogyasztás? Csak ne is beszélj nekem erről! Nevetséges dolog holmi

kétnapi munkáért elküldeni a traktorokat tizenkét kilométerre! Meg aztán a kerületi bizottság vezetősége elevenen megesz miatta! Azt mondja majd, hogy nem tudtam idejében elosztani az erőket, nem vettem számításba ezt meg azt, meg mit tudom én, miket olvas még a fejemre! Nem, átdobásról hallani sem akarok!

– Szerinted tehát jobb, ha itt vesztegelnek a traktorok?

Az igazgató összeráncolta homlokát, szótlanul legyintett, jelezve, hogy befejezettnek tekinti a beszélgetést. Egy csöpp kedve sem volt meghallgatni Sztrelcov újabb érveit, és meggyorsította lépteit, de Nyikolaj utána sietett.

– Miért hallgatsz? – kérdezte. – Ez a hallgatás nem a te javadra bizonyít!

– Mindent megmondtam, és ne kezdj a brigádban újabb vitát!

– Jó. Akkor majd átvisszük, ahogy te mondod: a vitát, máshová.

– Például hová?

– Hát például a kerületi bizottságba.

A jókedély ritkán hagyta el a lobbanékony igazgatót. Most is harsány kacagásra fakadt, és húsos tenyerével Sztrelcov vállára csapott.

– Ej, de tüzes vagy te, Mikola agronómus! Márpedig tudod: tüzes csikón hová lovagolnak? No látod csak! Próbáld meg, kopogtass be a kerületi bizottságba! Se szó, se beszéd, megmossák a kobakodat! Aztán meg ha én is bepanaszollak, hogy becsempészed magad a helyembe, és beleavatkozol az én igazgatói hatáskörömbe, akkor mi lesz?!

A simulékony Ivan Sztyepanovics kiapadhatatlan jókedélye mindig leszerelte a pattogó Sztrelcovot. Nem ment ugyan bele a tréfába, de már jóval szelídebben mondta:

– Én nem avatkozom bele semmibe, hanem csak tanácsolom, hogy...

– Az a fontos, hogy ne izgulj! – vágott közbe az

igazgató. – Az ilyen vékonydongájú legénynek, mint te, árt az izgalom.

De amikor látta, hogy Sztrelcov elkomorodik, abbahagyta a tréfálkozást, és most már komolyan mondta:

– Különben, tudja az ördög, lehet, hogy neked van igazad. Gondolkozom rajta, beszélek a brigádvezetővel, és ha csakugyan így van, ha csakugyan ez a helyzet, akkor az éjjel átdobjuk azokat a traktorokat a „Sztalinyecbe". De azt hittem, hogy Romanyenko ott maga is elboldogul. Oda kell csörömpölni és megtudni tőle, hozzáfogott-e a szántáshoz, vagy még mindig csak készülődik neki? – Az odaérkező traktoroshoz fordulva szemrehányóan megcsóválta a fejét: – Ej-ej, Fjodor, Fjodor! Hát hogy tudtad ilyen ügyesen bedögleszteni azt a traktort, kedves barátom? Hiszen te harckocsizó voltál, kitüntetéssel végezted el a harckiképzést...

Fjodor Beljavin traktorost nemhiába csúfolták Fekete Bogárnak a barátai: csizmája, fekete vattás nadrágja és ugyancsak vattás kabátja széles vállán, fekete bőrtetejű, fekete füleskucsmája, hollószín üstöke, mely kicsüng a füleskucsma alól, barna arca – rajta a lemoshatatlan korom és olaj – mind-mind igazolták ezt az örökre ráragadt nevet.

– A te jóvoltodból dögleszteltem be, Ivan Sztyepanovics – felelte gúnyosan hunyorogva, és csak úgy villogott kékes szemefehérje meg vakító fehér fogsora. – Mondtuk mi neked mindnyájan, a brigádvezető is, az agronómus is, a traktorosok is valamennyien, hogy nem fog menni a traktor, de hát lehet téged meggyőzni bármiről? Te csak egyet hajtasz: próbáld meg és kész! Most aztán gyönyörködj benne, és segíts kihúzni. Benned van erő jócskán! Magad is olyan vagy, mint egy traktor. Jól meghíztál a télen!

– Nézd, hogy sápítozik! – mondta felháborodva és egy kissé gúnyosan az igazgató. – Lám, könnyekre fakad, pedig a lányok hősnek tartják. Úgy sejtem, hiába tartják annak... No, menjünk, nézzük meg, hogy hajtottad bele a latyakba.

A traktorhoz indultak. Ugyanoda tartott a brigádvezető is két traktorossal. Sztrelcov kelletlenül a szálláskocsi felé lépkedett, ahol a Holló megkötve állt. Nem volt kedve elmenni a brigádból, ahol szabadabban tudott lélegzeni: emberek között, munkában könnyebben elviselte a rászakadt bajt; de meg kellett szemlélnie a környező kolhozok őszi vetéseit, így hát a lába alá nézve, lassan elindult a letaposott, aszott füvön; hasztalan igyekezett elhessegetni a felesége és Ovrazsnyij tanító viszonya körül kavargó gondolatait meg mindazt, ami az utóbbi időben szégyenletes és keserű teherként a szívét nyomta, sem éjjel, sem nappal nem ment ki a fejéből, és zavarta abban, hogy igazán éljen és dolgozzék.

– Maradjon itt, reggelizzék velünk, Sztrelcov elvtárs! Olyan köleskását főztem, amilyet még életében nem evett! – kiáltotta Marfa, a brigád szakácsnője, amikor Sztrelcov lehorgasztott fejjel, görnyedten elhaladt a szálláskocsi közelében levő katlan mellett, amelyet egy kemencerakásban is jártas traktoros gondos keze emelt.

Sztrelcov hálásan bólintott, és kissé kelletlenül elmosolyodott.

– Akkor hát szedjél, Marfusa, nekem is, mert estig sem kerülök haza.

Leült a szálláskocsi lépcsőjének alsó fokára, a szakácsnő kezéből átvette a forró kásás tálat, és csak akkor ébredt rá, hogy tegnap reggel óta nem evett. De ahogy behörbölt néhány kanállal a könnyű párát pöfékelő híg kásából, mindjárt letette a tálat a földre, és – hányadszor már reggel óta! – megint elővett az ócska bőrtárcájából egy gyűrött cigarettát...

*

A kék, a vakító kék égen lángol a júliusi nap, a valószínűtlenül fehér, ritka felhőket szétzilálta a szél. Az út szürke porába élesen belevéződik a harckocsik

hernyótalpainak széles nyoma, melyet autók nyomai szelnek át meg át. Kétoldalt a hőségtől szinte kihalt sztyeppe terül el: fáradtan feküsznek a füvek, élettelenül, bágyadtan világítanak a szikfoltok, kék délibáb rezeg a távoli őrhalmok felett, és olyan nagy a némaság körös-körül, hogy már messziről hallik az ürge füttye, s a forró levegőben sokáig ott remeg a repkedő szöcske piros szárnyának száraz zizegése.

Nyikolaj az első sorokban haladt. A magaslat gerincén hátratekintett, és egy pillantással átfogta mindazokat, akik a Szuhoj Ilmeny falvaért vívott csata után élerben maradtak. Szaztizenhét harcos a parancsnokokkal együtt – a legutóbbi csatakban kegyetlenül megtépázott ezred maradványa – lábát fáradtan váltogatva, az út felett gomolygó keserű sztyeppei port nyelve, zárt oszlopban menetelt. Így lépkedett, egy kissé sántítva, az út szélén Szumszkov százados, a második zászlóalj parancsnoka, aki az őrnagy eleste után átvette az ezred parancsnokságát, így himbálózott Ljubcsenko őrmester széles vállán a színehagyott huzatba csavart ezredzászló nyele – a zászlót közvetlenül a visszavonulás előtt szerezték és hozták az ezredbe valahonnan a második lépcső mélyéből –, és még mindig így, a többiekkel lépést tartva, haladtak a sorokban, piszkos, poros kötésekkel, a könnyű sebesültek is.

Volt valami magasztos és megható a szétvert ezred lassú vonulásában, ezeknek az embereknek egyenletes lépteiben, akiket elcsigáztak a csaták, a hőség, az álmatlan éjszakák meg a hosszú napi menetek, de akik készek bármely pillanatban újra felfejlődni, és újra harcba szállni.

Nyikolaj futó pillantást vetett a megványadt, megfeketedett, ismerős arcokra. Hány embert elveszített az ezred ez alatt az átkozott öt nap alatt! Érezte, hogy megremeg a hőségtől kicserepesedett ajka – gyorsan elfordult. A hirtelen feltoluló kurta zokogás görcsösen fojtogatta a torkát; lehajtotta fejét és szemére húzta

átforrósodott sisakját, hogy bajtársai ne lássák a könnyeit... „Ej de meglazultak az idegeim, egészen elanyátlanodtam... És ezt mind a hőség meg a kimerültség okozza" – gondolta. Alig tudta mozgatni feltört, ólomnehéz lábát, teljes erejéből iparkodott, hogy ne rövidüljön meg a lépés.

Most már nem tekingetett hátra, eltompulva a lába alá nézett, de a szeme előtt, mint valami tolakodó álomban, ismét megjelentek az egész nagy visszavonulást elindító minapi ütközetnek meglepő élesen az emlékezetébe vésődött képei külön-külön. Megint látta a hegy lejtőjén sebesen gördülő német harckocsik dübörgő lavináját, a porfelhőbe burkolózó, szökdelő géppisztolyosokat, a robbanások feketc csobbanásait meg a szomszédos zászlóaljnak a mezőn, a lekaszálatlan búzában rendetlenül hátráló csapatait... Aztán látta a harcot az ellenség gépesített gyalogságával, a kijutást a fél-bekerítésből, a pusztító tüzet a szárnyakról, szilánkoktól levágott napraforgókat, azt a géppuskát, amelv rovátkolt orrát belefúrta egy sekély bombatölcsérbe, a hanyatt fekvő, elesett géppuskást, akit hátradobott a robbanás ereje, és teljesen beborítottak a napraforgó vércseppekkel szeszélyesen, rémítően telepöttyözött aranysárga szirmai...

A német bombavetők azon a napon négyszer dolgozták meg az ezred frontszakaszának peremsávját. Az ellenség harckocsi-rohamait négyszer verték vissza. „Derékul verekedtünk, de mégsem tudtunk helytállni..." – gondolta keserűen Nyikolaj, ahogy mindezekre visszaemlékezett.

Egy pillanatra lehunyta szemét, és újból látta a virágzó napraforgókat, szigorú soraik között a porhanyós földön szétindázó folyókát, a halott géppuskást...: Összefüggéstelenül azon kezdett gondolkozni, hogy a napraforgót bizonyára azért nem kapálták meg, mert a kolhozban nincs elég munkáskéz. Hogy most sok kolhozban ugyanígy, gazlepetten áll a napraforgó, mert tavasz óta egyszer sem kapálták meg; és hogy az a

géppuskás derék legény lehetett, mert megkönyörült rajta a katonahalál, nem csúfította el: megmaradt egészben és karját hatásosan szétvetve feküdt a napraforgó aranyszirmaival mint egy csillagos lobogóval beborítva! Aztán arra gondolt Nyikolaj, hogy ez mind butaság, hisz sok derék legényt látott már ő, akiket cafatokká téptek, kegyetlenül és undorítóan elcsúfítottak a repeszdarabok, és hogy ami azzal a géppuskással történt, tisztára véletlen: a légnyomás megrázta a napraforgókat, és szerteszét szóródott, lágyan rálibbent a halott katonára a zsenge szirom, és utolsó földi cirógatásként megérintette az arcát. Ez szép volt talán, de a háborúban szentségtörésnek hat a külső szépség, hisz éppen ezért véződött emlékezetébe ez a színevesztett, fakó gimnasztyorkás géppuskás-katona, aki szétvetette erős karját ott a forró földön, és üveges kék szemét vakon egyenest a napra szegezte . . .

Nyikolaj, minden akaratát megfeszítve elhessegette ezeket a fölösleges emlékeket. Megállapította, hogy talán az a legjobb, ha most nem gondol, nem is emlékezik vissza semmire, hanem csak megy-megy így, behunyt szemmel, igyekszik elkapni fülével a lépések súlyos ütemét, a lehetőséghez képest iparkodik elfelejteni, hogy a háta tompán sajog, és a lába megdagadt.

Megszomjazott. Tudta, hogy egy csepp vize sincs, de mégis kinyújtotta kezét, megrázta az üres kulacsot, és alig tudta lenyelni a szájába futó sűrű, ragadós nyálat.

A magaslat lejtőjén végignyalta az utat a szél, elhordta róla a port – tisztára seperte. Meglepően keményen döngtek a csupasz talajon a mindeddig porba süppedő, nesztelen lépések. Odalent már látszott a falu – vagy ötven, kertek övezte, fehér kozák ház – meg a felduzzasztott pusztai patak széles szakasza. Innen, a magasból – fűvön rendetlenül szétszórt kavicsoknak látszottak a vakító fehérre meszelt házacskák.

A szótlanul lépdelő harcosok felélénkültek. Hangok hallatszottak:

– Itt már okvetlenül pihenő lesz.

– Nem is lehet másképp, hiszen harminc kilométert tettünk meg reggel óta.

Nyikolaj mögött nagyot cuppantott valaki, aztán recsegő hangon azt mondta:

– Egy fél vedér hideg forrásvizet kinek-kinek!

Elhagyták a szélmalmot, amely mozdulatlanul szétterpesztette szárnyait, és bementek a faluba. Pirostarka borjúk lustán csipegették a hévütötte füvet a sövény tövében, valahol torkaszakadtából kotkodácsolt egy tyúk, a kiskertekben álmosan lehajtották fejüket a tüzpiros mályvák, és alig észrevehetően lebegett a fehér függöny egy nyitott ablakon. És Nyikolajt hirtelen olyan nyugalom és béke szállta meg, hogy tágra nyitotta szemét, és visszafojtotta lélegzetét, mintha attól félne, hogy a békés életnek ez az ismerős, de már réges-rég látott képe mindjárt eltűnik, szétfoszlik, mint a délibáb a forró levegőben.

A labodával sűrűn benőtt téren megint elnémult, megszakadt a gyalogság egyenletes lábdobaja. Csak azt lehetett hallani, ahogy a csizmák szárához súrlódnak a fűvek lekonyult nehéz bugái. Zöld virágporral borították be a csizmákat, és az út porának fojtó szagába belevegyült az elvirágzó laboda finom, szomorkás illata is.

Eljutott hát a háború ide, ebbe a végtelen doni sztyeppén szinte elvesző falucskába is. Az udvarokon, szorosan a csűrök fala mellett álltak az egészségügyi zászlóalj autói, az utcákon egy utászcsapat vöröskatonái jöttek-mentek, színültig megrakott, háromtonnás teherautók frissen fűrészelt fűzfadeszkákat szállítottak a patak felé, egy kertben, a tértől nem messzire légelhárító üteg helyezkedett el. A zöld lombbal ügyesen álcázott ágyúk a fák mellett álltak, a nemrég ásott lövészárkok partján hervadt fű hevert, a mellékutcához legközelebb eső löveg fenyegetően ágaskodó csövét bizalmasan körülölelte egy almafa széles ága, melyen sűrűn csüngtek az éretlen, halványzöld téli almák.

Zvjagincev meglökte Nyikolajt a könyökével, és boldogan felkiáltott:

– Ez a mi konyhánk, Mikola! Tartsd feljebb az orrod! Pihenőt is tartunk, patak is van, Petyka Liszicsenkó is itt van a konyhával, hát mi a manó kell még neked?

Az ezred közvetlenül a patak partján egy elvadult nagy kertben helyezkedett el. Nyikolaj apró kortyokban itta a kissé sós vizet, többször abbahagyta az ivást, aztán mohón megint a veder szélére tapasztotta a száját. Zvjagincev ránézett, és azt mondta:

– Lám, így olvasod a fiad levelét is: olvasol egy keveset, abbahagyod, aztán megint nekilátsz a levélnek. De én nem szeretem sokáig húzni. Nekem ehhez nincs türelmem. No, add ide már azt a vedret, mert felpuffadsz.

Kivette a vedret Nyikolaj kezéből, és fejét hátravetve, lélegzetvétel nélkül, hangos, nagy kortyokban ivott akár a ló. Rőt borostás ádámcsutkája görcsösen járt, kidülledő szürke szeme üdvözülten hunyorgott. Amikor teleitta magát, gimnasztyorkájának ujjával megtörölte ajkát, nedves állát, és elégedetlenül azt mondta:

– Hát nem valami jó víz, csak az a jó benne, hogy hideg meg nedves, de a só kevesebb is lehetne benne. Iszol még?

Nyikolaj tagadóan intett a fejével.

– Neked többnyire csak a fiad ír, de azt még nem vettem észre, hogy a feleségedtől kaptál volna levelet. Csak nem vagy özvegy? – kérdezte váratlanul Zvjagincev.

– Nincs feleségem. Elváltunk – felelte Nyikolaj. Maga is meglepődött a válaszán.

– Régen?

– Tavaly.

– No lám – mondta elnyújtva, együttérzéssel Zvjagincev. – Hát a gyermekek kinél vannak? Mert úgy tudom, két gyermeked van.

– Kettő. Az anyámnál laknak.

– Te hagytad ott az asszonyt, Mikola?

– Nem, ő hagyott ott engem... Tudod, amikor a háború első napján hazamentem kiszállásból, nem találtam otthon, elment. Hagyott egy levelet, és elment...:

Nyikolaj szívesen beszélt, de aztán hirtelen torkán akadt a szó, és elhallgatott. Száját keményen összeszorítva, komoran ült az almafa árnyékában, és hallgatagon hozzáfogott, hogy levesse csizmáját. Lelkében már megbánta, amit mondott. Egy álló évig kellett magában hordoznia a kimondatlan, néma fájdalmat, hogy most egyszeribe kiöntse szívét az első, útjába kerülő ember előtt, akinek a hangjából együttérzés csendült ki. Hát miért kottyantotta ki? Mi köze Zvjagincevnek az ő lelki élményeihez?

Zvjagincev nem látta Nyikolaj mélyen lehajló, elkomorodott arcát, és tovább kérdezősködött:

– Mi az, más valakit keresett az a dög?

– Nem tudom – felelte szárazon Nyikolaj.

– Biztosan így van! – mondta meggyőződéssel Zvjagincev és szomorúan megcsóválta a fejét. – Hát ilyen a fehérnép! Mutatós legény vagy pedig, biztosan jó fizetést is kaptál, hát mi az ördög kell még neki? A gyermekekre nem is gondolt az a szuka?

Zvjagincev, Nyikolaj sisak árnyékolta arcát figyelmesebben szemügyre véve ráeszmélt, hogy nem szabad tovább folytatnia ezt a beszélgetést. Az egyszerű, jó emberekre jellemző tapintattal elhallgatott, sóhajtott és zavartan egyik lábáról a másikra állt. De aztán megsajnálta ezt a nagydarab, erős embert, bajtársát, aki mellett immár két hónapja harcol, akivel megosztja a keserves, nyomorúságos katonaéletet, szerette volna megvigasztalni, szeretett volna beszélni magáról, hát leült mellé és elkezdte:

– Sose búsulj miatta, Mikola! Ha véget ér a háború, majd meglátjuk, mi lesz. Az a fontos, hogy vannak gyermekeid. A gyermek most a legfőbb, cimbora! Bennük van az élet gyökere – én így fogom fel. Nekik kell majd rendbehozni ezt a tönkretett életet; mert

ez a háború nem tréfadolog. A nők pedig, megmondom kereken, lehetetlen népség! Némelyik azt se bánja, ha szíjat hasítanak a hátából, de csak kicsikarja, amit akar. Borzasztóan galád az asszonyi állat! Én aztán ismerem őket, cimbora! Látod ezt a sebhelyet a felső ajkamon? Ez az eset is tavaly történt. Május elsején kombájnos-barátaim meg én elhatároztuk, hogy iszunk egyet. Családostul jöttünk össze, harmonika is került, mulattunk, és becsíptünk egy kicsit. Hát persze becsíptem én is meg a feleségem is. Az én feleségem, hogy is mondjam csak, olyan, mint egy német géppisztolyos: ha nekifog, be nem fejezi addig, amíg minden tárat ki nem lövöldöz, és mindent erőszakkal el akar venni.

Volt ott azon a mulatságon egy kisasszony is, aki nagyon szépen járta a „cigánytáncot". Csak néztem-néztem, gyönyörködtem benne és nem volt nekem semmiféle – se hátsó, se elülső – gondolatom vele kapcsolatban, de egyszer csak odajön a feleségem, belecsíp a karomba, a fülembe meg azt sziszegi: „Ne bámuld!" No, gondolom, ez új dolog: hát behunyt szemmel üljek itt egész este, vagy mi?! Megint csak néztem. Az asszony megint odajön, és megcsípi a lábamat, olyant csavarint rajta, hogy nagyon fáj: „Ne bámuld!" Elfordultam, gondoltam, nem nézem, az ördög vigyen el, lemondok erről az élvezetről. A tánc után asztalhoz ültünk. A feleségem szembe ült velem, olyan volt a szeme, akár a macskáé: kerek, és szikrát hányt. Nekem meg fájtak a kék foltok a karomon-lábamon. Megfeledkeztem magamról, ránéztem arra a szerencsétlen kisasszonyra, és azt gondoltam magamban: „Miattad kell szenvednem igazságtalanul, te nyavalyás! Te forgattad a lábad ide-oda, s nekem kell meglakolnom érte." Alighogy ezt gondoltam, a feleségem felkap egy óntányért, jól nekihuzakodik és hozzám vágja. Nem mondom, igen alkalmas volt a céltábla: akkor még kövér volt a pofám. Akár hiszed, akár nem, kétrét görbült a tányér, nekem meg úgy ömlött a vér az orrom-

ból meg a számból, mintha súlyosan megsebesültem volna.

A kisasszony persze jajgat, rémüldözik, a harmonikás meg a díványra veti magát, a lábát felrántja a feje fölé, röhög és csúnyán ordítozik: „Vágd hozzá a szamovárt, az ő pofalemeze azt is kibírja!" Elsötétült előttem a világ! Felálltam, aztán küldtem ám erősen az asszonyt a jó édesanyjába. „Mit csinálsz, te vadállat, hogy emerre-meg-amarra!..." Az asszony meg nyugodtan azt feleli: „Ne meresztgesd rá a szemed, te vörös ördög! Figyelmeztettelek!" Erre én is megnyugodtam egy kicsit, leültem, és udvariasan fordultam hozzá, még magáztam is: „Hát így mutatja meg, milyen művelt, Nasztaszja Filippovna?! Nagyon illetlen tányérokkal dobálózni itt mások előtt, ezt ne felejtse el; otthon majd szót értünk egymással!"

No hát világos, hogy elrontotta nekem az egész ünnepet. A szám széle kettéhasadt, egy fogam meglazult, a hímzett fehér ingem csupa vér lett, az orrom is feldagadt, sőt egy kicsit félre is kajszult. El kellett menni a társaságból. Felálltunk, elbúcsúztunk, rendjemódja szerint bocsánatot kértünk a háziaktól, és hazaindultunk. Az asszony ment elöl, én meg utána kullogtam, mintha én volnék a hibás. Hazafelé menet olyan eleven volt az átkozott, akár a csík, de mihelyt átlépte a küszöböt, zsupsz! Elájult. Csak fekszik ott, nem is lélegzik, a pofája olyan veres, akár a cékla, a bal szeme meg mint egy kis hasíték, és folyton rám bámul. No gondoltam, most aztán nincs helye a veszekedésnek. Csak valami baja ne essék ennek az asszonynak! Valahogy fellocsoltam, visszahoztam a halálból. Nem sokkal később megint elájult. Most már a fél szemmel se nézett. Megint rázuhintottam egy vedér vizet, magához is tért, kiabált, sírva fakadt, rugdalózott.

„Ejnye, te ilyen meg olyan – szidott –, tönkretetted az új selyemblúzomat, lelocsoltad az egészet, ez most már nem megy ki a mosásban! Te hűtlen kutya! Minden lányra meresztgeted a szemed?! Nem bírok tovább

élni veled, te szörnyeteg!" – meg minden más efféle. No gondolom, ha már rugdalózol, ha már a blúzoddal törődsz, akkor magadhoz tértél, akkor megéred a jövő tavaszt, drágaságom!

Leültem az asztalhoz, cigarettáztam; egyszer csak látom, hogy az én édes-kedvesem felkél, beleturkál a ládába, és batyuba köti a retye-rutyáját. Odamegy az ajtóhoz a batyuval és azt mondja: „Itthagylak. A húgomnál fogok lakni." Én persze látom, hogy az ördög lovagol a hátán, meg hogy most nem szabad ellenkezni vele, így hát ráhagytam: „Csak menj – mondom –, ott jobb lesz neked." „Micsoda?! – kiabálja. – Hát így szeretsz te engem, hogy még csak nem is próbálsz visszatartani?! Nem megyek én egy tapodtat se, hanem mindjárt felakasztom magam, hogy egész életedben kínozzon a lelkiismeret, te bitang kutya!"

Zvjagincev a visszaemlékezésektől felélénkülve elővette dohányzacskóját, és fejét csóválva, mosolyogva cigarettát sodort. Nyikolaj a kezében tartotta az izzadságtól nedves, meleg kapcáját, és ő is mosolygott, de álmosan, bágyadtan. Oda kellett volna menni a kúthoz, kimosni a kapcát, de nem akarta félbeszakítani Zvjagincevet, aki egészen belemelegedett a beszédbe, meg aztán ereje se volt ahhoz, hogy felálljon és a napsütésen járkáljon. Zvjagincev rágyújtott és így folytatta:

– Gondolkoztam egy kicsit, és azt mondtam: „No, Nasztaszja Filippovna, hát akkor akaszd fel magad, ott hever a kötél a láda megett." Ledobta a batyuját, felkapta a kötelet és – be a nagyházba. Arrább tolta az asztalt, a kötél egyik végét arra a kampóra kötötte, amelyre valamikor a bölcsőt akasztottuk, a másik végén meg hurkot csinált, és a nyakába tette. Nem ugrott le az asztalról, csak maga alá hajlította a térdét, az állát meg nekiszegezte a huroknak, és úgy hörgött, mintha csakugyan fuldokolna. Én meg ülök ott az asztalnál, a nagyház ajtaja nyitva van, és nagyon is jól látom az egészet. Vártam egy kicsit, aztán fennhangon azt mondtam: „No hálistennek, úgy látszik, felakasz-

totta magát. Megszabadultam a kínjaimtól!" Erre aztán leugrik az asztalról, és nekem támad ököllel: „Így hát örültél volna, ha felakasztom magam?! Hát ilyen szerető férj vagy te?! Alig tudtam lecsillapítani. Úgy elszállt a mámor, mint a parancsolat, pedig majd egy liter pálinkát ittam meg az este. Csak ülök ott ez után a csata után, és azt gondolom: az emberek a művelődési házba mennek, hogy egy-egy előadást lássanak. Énnálam meg itthon ingyen cirkusz van. Majd szétvetett a nevethetnék, de bévül mégis szomorú voltam.

Lám, ilyenekre is képesek ezek az ördögadta asszonyok! Még az a szerencse, hogy a gyermekek nem voltak otthon azon az éjszakán: elvitte őket egy rokonom vendégségbe, máskülönben holtra ijedtek volna.

Zvjagincev elhallgatott, majd megint megszólalt, de már elpárolgott belőle az előbbi lelkesedés.

– Ne gondold, Mikola, hogy mindig így éltünk a feleségemmel. Csak a legutóbbi két évben romlott el ennyire. És megmondom kereken, a szépirodalom miatt romlott el így. Nyolc évig úgy éltünk, mint más rendes emberek, ő munkagépkezelő volt, sose ájult el, sose csinált cirkuszt, de aztán rákapott mindenféle szépirodalmi könyvek olvasására... akkor kezdődött az egész. Olyan sok bölcsességet szedett a begyébe, hogy már egy szót se tudott egyszerűen kiejteni, hanem csak macskakörmök közt, és ezek a könyvek annyira lekötötték, hogy éjszakákon át olvasta őket, nappal meg úgy járt, akár a kerge birka, mindig csak sóhajtott, minden kiesett a kezéből. Egyszer is így sóhajtozott-sóhajtozott, aztán fintorogva odajött hozzám, és azt mondta: „Csak egyszer vallottál volna nekem fennkölt szerelmet, Ványa! Én sohasem hallottam tőled oly gyöngéd szavakat, aminőket a szépirodalomban írnak." Erre aztán elöntött az epe: „No, hülvére olvastad magad!", gondoltam magamban, de neki csak azt mondtam: „Meghibbantál, Nasztaszja! Tíz esztendeje élünk együtt, hát mi az istennyilának valljak szerelmet éppen *most* neked? Hisz rá se fordul az én nyelvem

ilyesmire! Még fiatal koromban sem gyöngéd szavakkal vallottam én szerelmet senkinek, hanem inkább a kezemmel tevékenykedtem, most meg aztán végképp nem teszem, nem vagyok én olyan bolond, amilyennek te tartasz! És azt mondom, te is inkább a gyermekekkel törődj, mintsem ilyen buta könyveket olvass." Mert a gyermekeket csakugyan elhanyagolta, piszkosan, taknyosan szaladgáltak, akár a kallódó gyermekek, meg a háztartásban is minden tótágast állt.

Gondold meg, Mikola, hát rendjén van ez? Énnekem persze, nincs kifogásom a kulturális szórakozások ellen, magam is szeretem olvasni a jó könyveket, az olyanokat, amikben a technikáról meg a motorról írnak. Voltak nekem különféle érdekes konyveim: a traktorkezelésről, a belsőégésű motorokról, a Diesel-motor helyszini beszereléséről, meg természetesen a kombájnokról. Hanyszor meg hányszor kértem: „Nesze, Nasztaszja, olvasd el ezt a könyvet, a traktorról szól. Nagyon érdekes könyv, rajzok, vázlatok is vannak benne. Neked tudnod kell ezeket, hisz te gépkezelő vagy." Azt hiszed, elolvasta? Fészkes fenét! Az én könyveimtől eltordította az orrát, akár az ördög a tomjénfüsttől, őneki csak szépirodalom kellett, de olyan, amelyikben úgy csorog kifelé a szerelem, akár a túlkőtt teszta a szakajtóban. Szidtam is már, szép szóval is kértem, semmi se segített. Ütni meg sosem ütöttem, mert én, mielőtt kombájnosnak kitanultam volna, hat esztendeig ráverő kovács voltam, és borzasztóan nehéz lett a kezem.

Hát, kedves cimborám, igy docögött a mi családi életünk, amig be nem hívtak katonának. Azt hiszed, könnyebb nekem, hogy most nem vagyunk együtt? Szó sincs róla, megmondom neked nyíltan is, bizalmasan is, sehogy se tudom nyélbe ütni a levelezést az én Nasztaszja Filippovnámmal. Nem megy és nem megy a jóistennek se! Magad is jól tudod, Mikola, itt a fronton mindenkinek nagyon jólesik levelet kapni hazulról, telolvassa egyik a másiknak; lám, te is mindig felolvas-

tad nekem a fiacskád levelét, de én senkinek se olvashatom fel a feleségem levelét, mert szégyellem magam. Amikor még Harkov alatt voltunk, egymás után három levelet is kaptam tőle, és mindegyik levél így kezdődött: „Drága csibém!" Elolvasom, hát csak úgy ég a fülem, akár a tűz. Meg nem foghatom, honnan kapirgálta elő ezt a tyúkólba való szót, csakis szépirodalmi könyvből szedhette. Írta volna, mint más, rendes asszony: „Kedves Ványa", vagy így valahogy, de „csibém"! Amikor otthon voltam, mind csak vörös ördögnek hívott, de mihelyt kijöttem a frontra, egyszeribe „csibe" lettem. És minden levelében csak úgy kutyafuttában írja, hogy a gyerekek megvannak erőben-egészségben, a gépállomáson nincs semmi különösebb újság, aztán a szerelemről zabridál minden oldalon, de olyan érthetetlen, könyv-ízű, hogy egészen elködlik a fejem, és szinte már a szemem is káprázik belé...

Egyfolytában kétszer is elolvastam ezeket a tűrhetetlen leveleket, és valósággal olyan lettem tőlük, mintha berúgtam volna. Szljuszarev, a második szakaszból, odajön hozzám, és azt kérdezi: „Na, mit ír az asszony, mi újság van?" Én inkább a zsebembe dugom a levelét, és csak a kezemmel integetek: menj odább, jó ember, ne háborgass engem. Ő meg azt kérdezi: „Rendben van otthon minden? Az arcodról, azt mondja, látom, nem vagy boldog." Hát mit feleljek neki? Azt feleltem hát: meghalt a nagyanyám. Erre megnyugodott, és odábbállt.

Este leültem, írtam a feleségemnek. Tiszteltettem a gyermekeket meg az egész rokonságot, a katonaéletről megírtam mindent rendje-módja szerint, aztán azt írtam: ne nevezz engem, kérlek, mindenféle illetlen csúfnevekkel, hisz van énnekem becsületes nevem; lehet, hogy vagy harmincöt esztendővel ezelőtt csakugyan „csibe" voltam, de most már egészen nagy kakas lettem, és a súlyom nyolcvankét kiló: egyáltalán nem vág össze a „csibével". Aztán még arra is kérlek: ne írjál nekem folyton a szerelemről, ne rontsd vele

az életemet, inkább arról írj, hogy haladnak a dolgok a gépállomáson, a barátaim közül kik maradtak otthon, és hogy dolgozik az új igazgató.

És közvetlenül a visszavonulás előtt meg is kapom a választ. Fogom a levelet, reszket a kezem, felbontom – elöntött a meleg!

Azt írja: „Erőt-egészséget, édes cicuskám!", és aztán négy irkalapon megint a szerelemről firkál; a gépállomásról egy szót se, egy helyen meg nem Ivannak, hanem valami Eduardnak szólít. No gondoltam, ez az asszony végképp meghibbant! Látszik, hogy holmi könyvekből másolja ki ezeket az átkozott szerelmes hülyeségeket, csakis onnan kotorhatta elő az Eduardot is; meg aztán hogy volna máskülönben annyi vessző meg miegymás a leveleiben? Fogalma se volt őneki ezekről a vesszőkről, most meg annyit rak mindenüvé, se szeri, se száma; a szeplős ember pofáján nincs annyi a petty, mint ahány vessző van egy-egy levelében. És a becenév? Először „csibe", később „cicuskám", hát mi jön még ezután, gondoltam. Az ötödik levelében talán majd Hektornak szólít, vagy valami más kutyanevet ád. Hát cirkuszban születtem én, vagy mi a szösz?! Hazulról elhoztam egy tankönyvet, amely a „CSTZ"-traktorról szól. Magammal hordom, hogy legyen mit olvasni, ha kedvem szottyan rá. Hát először abból a tankönyvből akartam kimásolni vagy két oldalt, és elküldeni neki, hogy értsen belőle, de aztán meggondoltam a dolgot. Még megsértődik. De valamit mégiscsak csinálni kell vele, hogy leszoktassam ezekről a butaságokról... Mit tanácsolsz, Mikola?

Zvjagincev a bajtársára nézett, és elkeseredetten krákogott egyet. Nyikolaj hanyatt dőlve, mélyen aludt. Lecsüngő fekete bajusza alól kifehérlett egyenetlen fogsora, felhúzott szája szögletében ott maradtak a kis ráncok: a még el nem tűnt mosoly árnyékai.

*

Nyikolaj nemsokára felébredt. Könnyű szél mozgatta az almafák leveleit.

A füvön ide-oda siklottak a szeszélyesen váltakozó fényfoltok. Valahol a közelben gerlice turbékolt, és a gerlebúgást elfojtva, szaggatottan, nagyokat pufogva berregett egy traktor motorja. A mellékutcában hangos beszéd, nevetés hallatszott, majd azt kiáltotta egy zengő, fiatal tenor:

– Mondtam én neked, hogy a gyertya vacakol. Nálad van a franciakulcs? Hozd ide, édes komám! Hozd már, te halszemű!

A kertben hervadt fű, lekozmált kása és füst szaga terjengett. A tábori konyha mellett, görbe lábát szétterpesztve, ott állt Pjort Lopahin páncéltörő, Nyikolaj jó barátja. Cigarettázott és lustán kötekedett Liszicsenkóval, a szakáccsal.

– Már megint kását főztél, te tökkobak?

– Megint. De ne veszekedj.

– Hát én pedig már torkig vagyok a kásáddal, érted?

– Hát én pedig köpök arra, hogy meddig vagy vele.

– Nem szakács vagy te, hanem a fene tudja, micsoda. Nem tudsz kitalálni semmi újat, egy jó ötlet sincs a fejedben. Olyan a fejed, akár az üres hordó – csak kong, és kész. Hát csakugyan nem tudtál kölcsönvenni ebben a faluban egy birkát vagy egy süldőt úgy, hogy a gazdája ne lássa? Jó káposztalevest főztél volna, második fogást is készítettél volna...

– Tágulj innen, tágulj! Eleget beszéltél!

– Három hét óta egyebet se kapunk tőled, mint köleskását, hát így viselkedik egy rendes szakács?! Csizmadia vagy te, nem szakács!

– No, tán rostélyosra fáj a fogad? Vagy hirtelensült disznóhúsra éheztél rá?

– Tebelőled kéne hirtelensültet csinálni. Nagyon is megfelelő anyag volnál, úgy meghíztál, mint egy másodosztályú hadbiztos!

– Vigyázz a bőrödre, Petyka, mert kéznél van a forró víz!... Voltál az egészségügyi zászlóaljnál?
– Voltam.
– No, mit végeztél?
– Semmit.
– Akkor miért voltál ott?
Lopahin tettetve ásított egyet, és hallgatott. Liszicsenko mosolyogva csípőre tette a kezét, és csak nézett rá, várta a választ.
– Csak úgy, ismerősöket kerestem – mondta közömbösen Lopahin.
– Van ott egy takaros kis nő... Nem csípett fel?
– Nem is nagyon akartam, hogy felcsípjen.
– No, hagyd ezt! Láttam, ahogy fűvel lecsutakoltad a csizmádat, és ronggyal kifényesítetted az érmedet. Szóval az érem sem segített? De hát hogyan is segítene? Még ha – tegyük fel – érdemrended volna, akkor talán más volna a helyzet, de így? Egy „Bátorságért" érem – az is nagy valami?! Különb érdemrendes emberek is akadnak ott.
– Hülye – mondta Lopahin minden harag nélkül. – Mondom, hogy eszem ágában se volt semmi ilyesmi, csak úgy jártam egyet a faluban. A te kosztodtól ugyan nem nagyon van kedve az embernek kirúgni a hámból. Az utóbbi időben annyira lefogytam, hogy most már a feleségemet se szoktam álmomban látni.
– Hát mivel szoktál álmodni, te nagy hős?
– Csak amolyan böjtös álmokat látok, mindenféle vacakokkal álmodok, olyasmivel, mint a te kásád.
„Nagyon szeretnek locsogni-fecsegni" – gondolta Nyikolaj, egy kissé felemelkedett, és kiegyenesítette elzsibbadt karját.
Lopahin odament hozzá, és bohóc módra meghajolt előtte.
– Hogy tetszett pihenni, nagyra becsült miszter Sztrelcov?
– Menj, csak beszélgess a szakáccsal, nekem fáj a fejem – mondta mogorván Nyikolaj.

Lopahin összehunyorította világos betyárszemét, és megértően bólintott.

– Minden világos: visszavonulásunk és a hőség következtében nyomott a hangulatod, és fáj a fejed. Menjünk, Kolja, fürödjünk meg ebéd előtt, mert aztán hamarosan tovább indulunk. A fiúk ki sem másznak a patakból. Egyszer már én is megmártottam ezt a bűnös testemet.

Nyikolaj nemrég barátkozott össze Lopahinnal. A „Világos út" szovhozer vívott harcban egymás mellett volt a lövészárkuk. Lopahin csak az előző napon érkezett az ezredhez a legutobbi kiegészítéssel, és Nyikolaj elöször látta csataban. A páncéltörők száz-százötven méternyire kozel eresztve felgyújtottak két harckocsit, de amikor a kezelő legénység második tagja elesett, Lopahin várt a lovéssel, es a harmadik harckocsi, menet kozben tuzelve atgordult a páncéltorők lovészárkán, es teljes sebességgel az üteg tüzelőállása felé iramlott. Nyikolaj térden állva, remegő kézzel tette be a dobtárat a géppisztolyba. Látta, hogy a tank hernyótalpa alól sárga agyagos fold omlik Lopahinék loveszárkába, és azt hitte, hogy elpusztultak a páncéltorők, de néhány másodperc múlva a felig beomlott lovészárokból a még le sem ülepedett sárga porfelhőből az attorú harckocsi felé fordulva kinyúlt a fegyver hosszú csove, lövés dorrent, és a hirtelen megalló tank sotét páncélján, akár a gyík, siklott végig a lang, aztan meg sűrű fekete füst tódult ki belőle. Csaknem ugyanakkor Lopahin már oda is kiáltott Nyikolajnak.

– Hé, te bajuszos barna ember! Élsz? – Nyikolaj egy kissé felemelte fejét, és megpillantotta Lopahin agyaggal bemázolt, bíborvóros és duhos arcát. – Hát te mért nem losz, a keserves mindenségedet?! Nem látod, hogy már ott másznak?! – ordította Lopahin, ádázul kidullesztette világos szemét, és a németekre mutatott, akik kúszva iparkodtak előre a mezsgye mentén.

Nyikolaj az első rövid sorozattal a mezsgye gerincén nőtt székfű fehér fejecskéit kaszálta le, de amikor lejjebb célzott, géppisztolyának ádáz ropogásán át élvezettel hallotta egy német megismétlődő, éles jajkiáltását.

Lopahin este, a csata után bement a fedezékbe. Figyelmesen végignézett a vöröskatonákon, és azt kérdezte:

– Hát hol van, fiúk, az a bajuszos barna, az a szép szál legény, aki Anton Edenhez, ahhoz az angol miniszterhez hasonlít?

Nyikolaj arccal a világosság felé fordult, Lopahin pedig, amikor megpillantotta, nagy komolyan azt mondta:

– No mégiscsak megtaláltalak! Gyere, földi! Menjünk ki, szívjunk el egy cigarettát a friss levegőn.

Leültek a fedezék mellett, rágyújtottak.

– Ügyesen kilőtted azt az utolsó harckocsit – mondta Nyikolaj, és az esti homályban szemügyre vette a páncéltörő napégette, téglavörös arcát. – Az hittem, mind a kettőtöket betemetett a földbe, de aztán látom, hogy előnyúlik az a fegyver...

Lopahin ekkor gúnyosan félbeszakította.

– Ez az! Épp ezt vártam... Az én munkámtól el vagy ragadtatva, de miért nem lőttél te magad, amikor az én lövészárkomat taposta az a tank? Miért nem lőttél a géppisztolyosokra addig, amíg össze nem szidtalak? Úgy kell nekem a te elragadtatásod, mint halottnak a körömpucolás, érted? Nekem tettek kellenek, nem elragadtatás!

Nyikolaj mosolyogva azt felelte: abban a pillanatban az okozta nála a fennakadást, hogy már minden tárát kiürítette. Lopahin hunyorogva, bizalmatlanul sandított rá.

– Harcba készültél – mondta –, aztán kiderült, hogy éppen a harcra nem vagy felkészülve? Még csak az hiányzik, hogy úgy bánj velem, mint a szövetségeseink: a leliismereted zsebbe dugva holmi patronokat

hajigálj ide nekem, aztán dicsérj agyba-főbe, én meg harcoljak helyetted... Így gondolod? Szép kis helyzet lenne!...

Látva, hogy Nyikolaj elkomorodik, Lopahin odanyújtotta rövid, erős kezet, és barátságosan azt mondta:

– No ne sértődj meg. Hát szabad megsértődni az igazság miatt? Ha már így összeházasított bennünket a szükség, harcoljunk együtt. Ismerkedjunk meg, azt hiszem, úgyis földik vagyunk. Te Rosztov környéki vagy. No látod, én meg Sahtiba valósi vagyok. Legyünk jó barátok.

Attól a naptól fogva csakugyan összebarátkoztak: egyszerű, szilárd katonabarátságot kötöttek. A csípős nyelvű, mulatságos, szóknyavadász, vidám Lopahin mintegy kiegészítette a mindig tartózkodó, hallgatag Nyikolajt, és Popriscsenko törzsőrmester – lassú mozgású, idősebb ukrán – nemegyszer mondta:

– Ha Pjotr Lopahint meg Nyikolaj Sztrelcovot péppé változtatnák, aztán jól összegyúrnák ezt a pépet, és embert formáznának belőle, a kettőből talán lenne egy igazi ember, de az is lehet, hogy nem, mert ki tudja, mi sülne ki ebből a kotyvalékból.

A pataknál zengve énekeltek az utászok fűrészei, vízcsobogás, és a fürdő vöröskatonák elégedett hahotája hallatszott. Lopahin és Nyikolaj szótlanul mentek egymás mellett az egyenes szalú fuvon. Aztán Lopahin azt javasolta:

– Gyerünk a híd mögé, ott mélyebb lesz a víz.

Elsőnek lépte át a földre dőlt sövényt, és az úton vesztegelő traktor felé intett a fejével. Két traktoros vesződött a motorral olajos kezeslábasban, Zvjagincev meg kötésig meztelenre vetkőzve segített neki. Széles háta, csomós izmú karja vastagon összevissza volt mázolva fáradt olajjal, és egész arcán ferdén egy fekete csík húzódott végig. Elővigyázatosan levetette gimnasztyorkáját, és a kínálkozó alkalomnak megörülve – gép mellett lehet! – ügyesen, szeretettel és óvatosan dolgozott a kulccsal.

– Hé, te ficsúr! Kérj egy kis homokot a fiúktól, és menjünk fürdeni, valahogy majd csak ledörzsölünk – mondta mellettük elhaladva Lopahin.

Zvjagincev feléje tekintett, és Nyikolajt meglátva széles mosolyra húzta a száját.

– No, Mikola, ez aztán a traktor! Borzasztó erős. Látod, milyen gyufaskatulyát húz? Megálltam itt miatta, és úgy érzem mellette magam, mintha otthon, a gépállomáson volnék... Ez a motor három kombájnt is elvontat egyszerre, becsületszavamat adom rá!

Zvjagincev fénylő, izzadt arcán olyan őszinte boldogság ragyogott, hogy Nyikolaj önkéntelenül is megirigyelte.

*

Sárga tündérrózsák úszkáltak az álló vizen. Iszapbűz és nyirkosság áradt. Nyikolaj levetkőzött, kimosta gimnasztyorkáját, kapcáját, leült a homokra és átölelte térdét, Lopahin meg melléje feküdt.

– Olyan mogorva vagy te máma, Nyikolaj...

– Minek örüljek? Nem látok rá okot.

– Ugyan, hát milyen ok kell még neked? Élsz? Élsz. No hát örülj neki. Nézd, milyen szép az idő! Süt a nap, itt a patak, úszkálnak rajta a tündérrózsák... Szép a világ, annyi szent! Csudálkozok rajtad: öreg katona vagy, már majd egy éve harcolsz, mégis úgy gondolkozol, mint akit még be se hívtak. Hát mit gondolsz: azért mert megvertek bennünket, most már odavan minden? Vége a világnak, vége a háborúnak?

Nyikolaj bosszúsan összeráncolta homlokát és azt mondta:

– Ugyan, miket beszélsz: vége a háborúnak. Ezt egyáltalán nem gondolom, de könnyelműen se tudom felfogni azt, ami történt. Te pedig éppenséggel könnyelműen fogod fel, és úgy teszel, mintha semmi különös nem történt volna. Számomra világos, hogy katasztrófa történt. Ennek a katasztrófának a méreteit nem ismerjük, sem én, sem te, de egyet-mást azért le-

het sejteni. Már ötödik napja jövünk, nemsokára itt lesz a Don, aztán – Sztálingrád... Ripityára verték az ezredünket. És mi van a többiekkel? A hadsereggel? Világos, hogy széles szakaszon áttörték a frontot. A németek a sarkunkban vannak. Csak tegnap szakadtunk el tőlük, egyre menetelünk, és nem tudjuk, mikor vetjük meg a lábunkat. Hisz nagyon szomorú az: csak menni-menni, és nem tudni semmit. És milyen szemmel néz ránk a lakosság? Ebbe bele lehet őrülni!

Nyikolaj megcsikorgatta a fogát, és elfordult. Egy pillánatig hallgatott, igyekezett legyűrni felindulását, aztán már nyugodtabban és halkabban mondta:

– Ettől kivész az emberből a lélek, te meg azt prédikálod: élsz, hát örülj neki, süt a nap, ott úszkálnak a tündérrózsák... Menj a pokolba a rózsáiddal, én még rájuk nézni is utálok! Olyan vagy, mint egy rossz színdarabból való fickó, ugribugri senkiházi, tán még annak is szerét ejtetted, hogy elmenj az egészségügyi zászlóaljhoz...

Lopahin olyat nyújtózott, hogy csakúgy ropogott.

– Kár, hogy nem jöttél velem – mondta. – Van ott, Kolja, egy olyan harmadosztályú doktornő: csak ránézel, és máris rohansz a csatába, hogy azonnal megsebesülj. Nem is doktornő az, hanem eleven felkiáltójel, bizonyisten!

– Idehallgass, menj a fenébe!

– De komolyan mondom! Olyan gyönyörű nő, olyan értékei vannak, hogy végigborsózik a hátad! Nem is doktornő, hanem hatcsövű aknavető, még veszélyesebb is a magunkfajta katonára, a parancsnokokról nem is beszélek.

Nyikolaj mogorván nézett a fehér felhő tükörképére, a víz felszínére, és ekkor Lopahin tartózkodóan, de epésen beszélni kezdett.

– Én meg nem látok okot arra, hogy kutyaszokás szerint a lábam közé húzzam a farkamat, érted? Megvernek bennünket? Bizonyára megérdemeljük. Harcoljatok különbül, az anyátok istenit! Kapaszkodja-

tok bele minden rögbe ezen a földön, tanuljátok meg úgy verni az ellenséget, hogy mindjárt halált horogjon. Ha pedig ezt nem tudjátok, akkor ne vegyétek zokon, hogy véresre verik a pofátokat, és hogy a lakosság nem jó szemmel néz rátok. Miért fogadjanak benneteket kenyérrel és sóval? Koszönjétek meg, hogy nem köpnek szemen, már az is csupa jó. Te, aki nem vagy olyan ugribugri, magyarázd meg nekem: miért van az, hogy a német megul egy-egy falucskában – a falu nem nagyobb, mint egy kelevény – mégis nagy munkába kerul, amíg kipiszkáljuk onnan, mi pedig neha városokat adunk fel szinte harc nélkul, és szaporán ügetünk hátrafelé. Hát nekünk kell azokat visszafoglalnunk, vagy majd a szomszéd foglalja vissza helyettünk? Ez azért van így, miszter, mert se te, se én nem tanultunk meg még harcolni úgy, ahogy kell, és igazi düh sincs bennünk elég. De ha majd megtanulunk harcolni, és ha majd úgy megyunk a csatába, hogy a duhtől csak úgy tajtékzik a szank, akkor majd a fenekével fordul keletnek a német. Érted? Bennem például már olyan hőfokot ért el a duh, hogy ha rám kópsz, sistereg fog a nyálad, hát ezért vagyok én ilyen ugribugri, ezért vagyok én ilyen szilaj, mert borzasztóan duhos vagyok! Te meg behúzod a farkad és úgy zokogsz, mint a záporeső: „Jaj, szétverték az ezredunket! Jaj, szétverték a hadseregünket! Jaj, áttörtek a németek!" Az ördög vigye el azt az átkozott németet! Áttorni áttort, de hát lepedőben se viszik el innen, ha mi összeszedjük minden erőnket és odaütünk neki! Ha már visszavonulás közben is ütjük őket, akkor tízszerte keményebben fogjuk ütni majd, ha támadunk. Rossz-e, jó-e, de mi visszavonulunk, ők azonban még visszavonulni se tudnak majd, nem lesz min! Mihelyt keletnek fordítják a fenekükat, kirángatjuk a lábukat azoknak az ebszülte bitangoknak onnan, ahonnét kinőtt, hogy ne járhassanak többet a mi földünkön. Én így gondolom, neked meg azt mondom: énelőttem ne siránkozz, kérlek, mert én úgysem törülöm le a könnyeidet, nagyon

kemény lett a kezem a háborúban – mit ad isten: még összekarmolászom a képedet!...

– Nem is vagyok rászorulva a vigasztalásodra, te tökfejű, ne pocsékold potyára az ékesszólásodat, inkább azt mondd meg, hogy szerinted mikor tanulunk meg harcolni? Majd ha Szibériában leszünk? – kérdezte Nyikolaj.

– Szi-bé-ri-á-ban? – visszhangozta elnyújtva Lopahin, és szaporán pillogott világos szemével. – Nem, kedves miszter, az az iskola túl messzire volna, oda nem járhatunk tanulni! Itt tanuljuk meg, ami kell, éppen itt, ezen a sztyeppén, érted? Szibériát meg egyelőre húzzuk ki a földrajzból. Tegnap Szaska – a kettes – azt mondja: „Ha eljutunk az Urálig, ott a hegyekben hamarosan elbánunk a némettel." Én meg azt mondom neki: „Ha még egyszer az Urált emlegeted, te földi varangy, nem fogok sajnálni tőled egy páncéltörő töltényt, mindjárt lekapom a muskétámat, és közvetlen célzással lecsapatom a nyakadról azt a buta kobakodat!" Erre aztán visszakozott, azt mondta: csak tréfáltam. Azt feleltem rá: én is csak tréfáltam, mert hát ki lő ilyen ostobákra páncéltörő tölténnyel, meghozzá ilyen jó tankelhárító fegyverből?! Ezzel aztán be is fejeztük ezt a kellemes beszélgetést.

Lopahin közelebb kúszott a vízhez, a nedves szemcsés homokkal sokáig dorzsolgette kérges talpát, aztán arccal Nyikolaj felé fordult.

– Eszembe jutnak Ruzajevnek, az elesett politikai tisztnek a szavai; ezeket a szavakat tulajdonképpen egy híres tábornok mondta: „Ha minden vöröskatona csak egy németet megölt volna – már régóta vége lenne a háborúnak." Tehát: keveset pusztítunk el azok közül a gazok közül, vagy mi?!

Nyikolaj már unta a beszélgetést, és epésen azt felelte:

– Eléggé primitív ez a számtan... Ha minden tábornokunk megnyert volna egy-egy csatát, a háború biztosan még hamarább befejeződött volna.

Lopahin abbahagyta a dörzsölést, és mennydörgő hahotára fakadt.

– Hát hogy nyerhetnék meg a tábornokok a csatát minélkülünk, te csudabogár? Meg aztán próbálj csatát nyerni olyan harcosokkal, mint az én Szaskám. Még a Donig se vonult vissza, máris az Urálra tekinget hátrafelé. Énszerintem a tábornok hadsereg nélkül, vagy rossz hadsereggel olyan, mint a vőlegény férfiúi nyúlvány nélkül, mi pedig tábornok nélkül olyanok vagyunk, mint egy násznép vőlegény nélkül. Vannak persze amolyan Szaskához hasonló tábornokok is. Némelyik szerencsétlent még most is úgy csipkedik a németek, ahogy a határnál először belecsíptek. Elcsigázódott, inába szállt a bátorság, és most már nem azon igyekszik, hogy megverje a németet, hanem azon, hogy őt magát ne verjék meg újra meg újra. De ilyen kevés van, es hát nem ezek fogják csinálni az időjárást. Nálunk szokássá vált, hogy ha valahol kudarcot vallunk a fronton – suttogva mindjárt a tábornokokat szidják: hogy ilyenek meg olyanok, nem értenek a hadviseléshez, és hogy minden baj tőlük származik. Pedig ha igazságosan vesszük szemügyre a dolgot, akkor nem mindig ők a hibásak, és szidni is enyhébben kellene őket, mert a tábornok a legszerencsétlenebb ember a háborúban. No mért bámulsz úgy rám, mint borjú az új kapura? Pontosan úgy van, ahogy mondom. Azelőtt csupa ostobaságból, magam is irigyeltem a tábornokokat. Hej, gondoltam, micsoda gyöngyélete van egy tábornoknak! Nyalkán jár, akár a páva, lövészárkot nem ás, nem csúszik-mászik hasmánt a sárban... De aztán, ahogy jobban elgondolkoztam a dolgon, mindjárt kiábrándultam az egészből.

Akkoriban még csak lövész voltam, nem pedig páncéltörő; egyszer fekvésből rohamra küldték a századot. Én, őszintén szólva, egy kicsit húztam az időt – nagyon erős volt a tűz, és nem volt kedvem elszakadni a földtől – a szakaszparancsnok meg odarohant hozzám, és a pisztolyával fenyegetőzve azt ordította: „Föl!

;.. Föl!" és szidta az anyámat, érted? Rohamra mentünk, és utána azt gondoltam magamban: „No jó, én kozkatona vagyok, es a hibám miatt egy anyámistenit kaptam; én csak magamért felelek, de a hadosztályparancsnok ezer meg ezer emberért felel, és hány meg hány anyjaistenit kap, hogyha ő követ el valami hibát?! Hát még a hadseregparancsnok?!" Elkezdtem számítgatni, es menten elszornyedtem ettől a számítástól. No, gondoltam, már engedelmet: inkább leszek én csak kozkatona!

Képzeld el, Nyikolaj: a tabornok egész éjszakákat végigul a vezérkari főnökével, keszíti elő a támadást, nem eszik, nem aiszik, folyton csak egy dologra gondol, táskás lesz a szemealja a nehéz gondoktól, a feje majd széthasad a sok mindenféle feltevéstől; mindent számításba kell vennie, mindent előre ki kell találnia...: És lám, amikor támadásba kuldi a csapatait, mégis csúfos kudarcba fullad az a támadás. Miért? Ezer oka is lehet annak. Peldaul az, hogy a tábornok úgy bízott Petyka Lopahinban, mint a tulajdon édesapjában, de Petyka begyulladt, és a nyakába szedte a lábát, utána meg Kolka Sztrelcov, Sztrelcov után meg a tobbi jómadar. Igy aztán... vege a bálnak! Az elesettek persze, nem panaszkodnak a tábornokra, de akik épp bőrrel megúszták és kifújják magukat a nagy futás után, ugy szidják, mint a bokrot! Azért szidják, mert csakugyan azt hiszik, hogy mindenben a tábornok hibás, ők maguk nem tehetnek semmiről. A szolgálati szabályzat miatt persze mindegyik csak úgy bévul szidja, de mennyivel lesz konnyebb attól annak a tábornoknak? Ul-ul a fedezékében, fogja a fejét mind a két kezével, és körulotte tomérdek láthatatlan anyádistenit repked, akár az éjjeli lepke a lámpa korul. Meg aztán ott a telefon. Hívják szegény tábornokot egyenest Moszkvából, kozvetlen vonalon. A tábornok fején megemelkedik az a szép sapka, mert minden hajaszála égnek áll. Felveszi a kagylót, és azt gondolja magában: „Szegény, szerencsétlen anyám! Mért is szultél

tábornoknak engem?!" A telefonban nem szidják az anyjaistenit, mert Moszkvában udvarias emberek laknak, de azért például azt mondják neki: „Hát miért harcol ön ilyen tehetségtelenül, Ivan Ivanovics? Költöttük magára az állam pénzét, taníttattuk, elláttuk ruhával, cipővel, etettük-itattuk, és maga mégis ilyen hülyeségeket csinál?! A csecsszopó gyermeknek elnézi az ember, hogy belereccsent a pelenkájába, hiszen azért csecsemő, de maga nem kisgyerek, és nem is holmi pelenkát, hanem egy támadó hadműveletet rondított el. Hát hogy történt ez? Legyen szíves megmagyarázni!" Ezt udvarias, halk hangon mondják, de a tábornoknak ettől a halk hangtol elakad a lélegzete, és három ágra csurog végig a hátán a verejték ...

Nem, Kolja, akárhogy is, akármint is, de én nem akarok tábornok lenni! Akármennyire nagyravágyó vagyok is, de nem akarok, és kész! Es ha most mindjárt a Kremlbe hívnának, és azt mondanák: „Vegye át ennek meg ennek a hadosztálynak a parancsnokságát, Lopahin elvtárs" – akkor én tetőtől talpig elsápadnék, és kerekperec visszautasítanám. És ha nagyon erőltetnék a dolgot, kimennék, felmásznék a Kreml falára, onnan meg – zsupsz bele a Moszkva folyóba, úgy biza!

Lopahin összetette a kezét a feje fölött, magasra ugrott, majd kőként zuhant a sűrű, zöld vízbe. A patak közepén felbukkant, és a szemét vadul forgatva, prüszkölve azt kiabálta:

– Gyorsan ugorj bele, mert megfulladok!

Nyikolaj nekifutásból belevetette magát a vízbe, felszisszent, amikor egy pillanatra érezte az egész testét végigsütő csípős hideget, aztán hosszú karját messzire dobálva, odaúszott Lopahinhoz.

– Még belefúlsz itt nekem, te görbe lábú ördög! – mondta mosolyogva, és már el akarta kapni Lopahint, de Petyka ijedt grimaszt vágott, fényes barna farát egy pillanatra megvillantva megint alámerült, és lábával ádázul dolgozott a víz alatt.

A fürdés felfrissítette Nyikolajt. Eltűnt a fejfájása,

a kimerültség, és kivilágosodó szemével most már másképpen látta az egész környező világot, amelyet a vakító déli nap sugarai öntöttek el.

– Juj de egészséges ez! Mintha újjászülettem volna! – mondta Lopahinnak.

– Egy ilyen fürdés után jó volna felhajtani egy kupicával meg bekebelezni egy kis jó házi káposztalevest, de az az istenverte Liszicsenko már megint kását főzött, hogy fúlna meg tőle! – mondta bosszúsan Lopahin, és fél lábon esetlenül ugrálva igyekezett a másikkal beletalálni a szétterpesztett nadrágszárba. – Menjünk, kérjünk egy kis káposztalevest valamelyik öregasszonytól.

– Az kényelmetlen.

– Azt hiszed, nem ád?

– Lehet, hogy ád, de akkor is kényelmetlen.

– Eh, fenét! És ha nem volna konyha? Ugyan mi kényelmetlenség van abban! Gyerünk! A saját szülőföldünkön ne kérhetnénk egy kis káposztalevest?

– De hát mi nem zarándokok, nem is koldusok vagyunk – mondta Nyikolaj határozatlanul.

Két ismerős vöröskatona jött elő a gát mögül. Egyikük – magas, sovány, csecsemősen színtelen szemű, piciny szájú legény – nedves bugyrot hozott a kezében, a másik meg menet közben a gimnasztyorkája gallérját gombolgatva követte. Arca lila, mint a vízbefúlóé, fázósan rángatózik, elfeketedett ajka remeg. Amikor a vöröskatonák odaértek Lopahinhoz, Petyka ragadozó módjára kinyújtotta a nyakát.

– Mi van a batyuban, jó vitézek?

– Rák – felelte kelletlenül a magas.

– Hohó! Hát hol szereztétek?

– A gát mellett. Forrás vagy mi van ott. Borzasztó hideg a víz!

– Hát hogy nem jutott ez nekünk eszünkbe! – kiáltotta bosszusan Lopahin, és Nyikolajra pillantott. – Hányat fogtatok? – kérdezte tárgyilagosan.

– Vagy százat, de nem valami nagyok.

– Kettőtöknek akkor is sok – mondta határozottan Lopahin. – Vegyetek be a kompániába minket is! Vállalom, hogy szerzek vedret meg sot, és majd együtt megfőzzük, jó?

– Fogjatok magatoknak.

– Ugyan-ugyan, kedves barátom! Hát hogy volna arra most már időnk? Ne húzódozz, kínálj csak meg minket is, és mihelyt bevesszük Berlint, páncéltörő becsuletszavamra mondom, sörrel kínállak vissza!

A magas katona összecsucsörítette piciny száját, és gúnyosan fütyyentett egyet.

– No, jóval biztatsz!

Lopahin, úgy látszik, mar nagyon szerette volna megkóstolni a fott rákot. Gondolkozott, egy ideig, aztán azt mondta:

– Egyébként most is viszonozhatom, akad még pofánként egy kupica palinka, arra az esetre tartogattam, ha megsebesülnék, de most a rákok tiszteletére meg kell innunk.

– Gyerünk! – mondta kurtán a magas, és öröm villant meg a szemeben.

*

Lopahin, mintha otthon volna, magabiztosan kinyitotta a feloldalra dőlt kisajtót, es bement a burjánnal és csalánnal buján benőtt udvarra. A roskadozó melléképuletek, az egy sarkán lógó ablakvédő tábla, a tornác korhadt lepcsőfokai mind-mind arról árulkodtak, hogy nincs a házban férfikéz. „Úgy latszik, a fronton van a gazda, tehát nyert ugyem van" – állapította meg magában Lopahin.

A szín mellett egy haragosnak látszó alacsony öregasszony viseltes sötétkék szoknyában es piszkos blúzban szárazganét rakosgatott csomóba. Amikor meghallotta a kisajtó nyikorgását, nagy nehezen kiegyenesítette a derekát, és ráncos barna tenyerét a szeméhez emelve, némán nézett az ismeretlen vöroskatonára.

Lopahin odament, tisztelettudóan köszönt, és azt kérdezte:

– Kaphatnánk egy vedret meg egy kis sót, mama? Rákot fogtunk, szeretnénk megfőzni.

Az öregasszony elkomorodott, és csaknem férfiasan erős, goromba hangon azt mondta:

– Sót nektek? Meg ezt a szárazganét is sajnálnám nektek adni, nemhogy sót!

Lopahin megrökönyödve pislogott.

– Hát mért vagy hozzánk ilyen szívtelen? – kérdezte.

– Tán nem tudod, miért? – vágott vissza zordul az öregasszony. – Nem sül ki a szemetek?! Hát hová mentek? A Donon túlra igyekeztek, mi? Ki fog harcolni helyettetek? Tán azt akarjátok, hogy mi, öregasszonyok fogjunk fegyvert, mi védjünk meg benneteket a némettől? Harmadnapja vonul a hadsereg a falun át, gyönyörködhettünk bennetek kedvünkre! Kire hagyjátok a népet? Nem szégyellitek magatokat, átkozottak, nincs bennetek lelkiismeret?! Mikor fordult elő az, hogy idáig eljusson az ellenség? Én már sok mindent megértem, de ilyesmire nem emlékszek, ilyen még nem volt soha! Reggelenként már hallani lehet, hogy nyugat felé bömbölnek az ágyúk. Só kell nektek? Hogy a másvilágon sózzanak be benneteket, csak el ne sózzanak! Nem adok én! Takarodj innét!

A szégyentől, a zavartól és dühtől bíborvörös Lopahin meghallgatta az öregasszony haragos szavait, aztán azt dadogta:

– Ejnye, de nagyon mérges vagy, mama!

– Nem is azt érdemled, hogy jó legyek hozzád. Csak nem azt akarod, hogy dédelgesselek azért, mert sikerült egy csomó rákot fognod? Tán azt a medáliát is rákokért akasztották a melledre?!

– A medáliámat hagyd békében, mama, ahhoz semmi közöd.

Az öregasszony már-már lehajolt a szétszóródott

szárazganéért, de megint felegyenesedett, és mélyen uló fekete szeme fiatalosan, haragosan villant meg.

– Nekem mindenhez kozom van, te takonypóc. Én vénségemig munkában görnyedtem, megfizettem minden adómat, és nem azért segítettem a kormánynak, hogy most szaladjatok, mint a kába, itt hagyjatok mindent a németnek, hogy elpusztítsa, lerombolja. Érted te ezt avval az ures fejeddel?

Lopahin krakogott egyet, összeráncolta a homlokát, mintha fájna a foga.

– Ezt mind tenélkuled is jol tudom, mama! De hát kár így beszélni...

– Úgy beszélek, ahogy tudok... Fiatal vagy te még ahhoz, hogy engem tanits.

– Biztosan senkid sincs katonáéknál, mert kulönben másképp beszélnél.

– Még hogy énnékem senkim sincs? Ereggy, kérdezd meg a szomszedoktól, ok majd megmondják. Három fiam meg a vőm a fronton van, a negyedik, a legkisebb fiam elesett Szevasztopolban, érted?! Te idegen ember vagy, nem közulunk valo, azért beszélek veled ilyen békességesen, de bezzeg, ha most a fiaim jönnének haza – őket még az udvarra sem engedném be. Bottal áldanám meg óket, jót huznek a fejukre, es anyai szóval csak annyit mondanék nekik: „Ha egyszer nekifogtatok, bitangok, akkor harcoljatok is, ahogy kell, ne húzzátok magatok után az ellenséget az egész országon át, ne szegyenitsétek meg oreg anyátokat az emberek előtt!"

Lopahin letorolte zsebkendójével az izzadságot a homlokáról, és azt mondta:

– No hat akkor... bocsásson meg, mama, mi nem érünk rá, megyek a szomszédba, ott szerzek vedret. – Elbúcsúzott és elindult a dudva közt taposott ösvényen, és bosszúsan gondolta magaban: „Mi a fenének is jöttem én ide?! Úgy beszéltem, mintha berúgtam volna..."

– Hé, katona, gyere csak ide!

Lopahin hátrapillantott. Az öregasszony utána ment. Szótlanul a ház felé indult, lassan felment a nyikorgó lépcsőfokokon, és kisvártatva kihozott egy vedret meg sót egy csorba fatálban.

– Az edényt majd hozd vissza – mondta ugyanolyan szigorúan az öregasszony.

A mindig lelkesedő és fesztelen Lopahin értelmetlenül dörmögte.

– Hát mi nem vagyunk buszke emberek... El kell fogadni... Köszönöm mama! – És tán maga se tudta miért, milyen meghajolt.

A fáradt kis öregasszony pedig, akit meggörnyesztett a munka és a kor, olyan szigorú méltósággal vonult el mellette, hogy Lopahinnak úgy tetszett: legalább kétszerte magasabb, mint ő, és mintha felülről lefelé, megvetően és sajnálkozva nézne rá...

Nyikolaj és a két vöröskatona az utcán várta Lopahint. A hűvösön, a sövény tövében ültek, cigarettáztak. A bugyorra gongyolt nedves ingben recsegve hanyakolódtak a rákok. A magas katona a napra pillantott, és azt mondta:

– Valahogy sokáig marad ez a mi páncéltörőnk, úgy látszik, sehogy se sikerül vedret kapni. Nem lesz időnk megfőzni a rákokat.

– De lesz! – mondta a másik. – Szumszkov százados csak az imént ment a zászlóaljparancsnokkal a légvédelmi tüzérekhez telefonálni.

Aztán arra fordult a szó, hogy az idén mindenütt szép a gabona; hogy az aratógépeknek nehéz lesz lekaszálni ilyen sűrű, megdőlt búzát; hogy az asszonyok aligha boldogulnak majd az aratással, és hogy ha a visszavonulás nem áll meg, sok értékes jut német kézre. Elmélyülten, részletesen beszélgettek ezekről a gazdasági dolgokról, ahogy a parasztok szokták, ha ünnepkor kint ülnek a ház tövében, a földhányáson, és Nyikolaj érdes hangjukat figyelve, azt gondolta magában: „Ezek az emberek tegnap még csatában vettek részt, ma pedig már mintha nem is létezne számukra a

háború. Pihentek egy kicsit, megfürödtek, és máris a természről beszélgetnek, Zvjagincev a traktorral bajlódik, Lopahin abban fáradozik, hogyan főzzék meg a rákot. Nekik minden világos, és minden egyszerű. A visszavonulásról, akár a halálról, jóformán egy szót se szólnak. A háború olyan, mint valami meredek helyre való felkapaszkodás: a győzelem ott van a csúcson, így hát ők csak mennek, nem elmélkednek hiába az út elkerülhetetlen nehézségeiről, nem okoskodnak ravaszul. Tulajdon érzéseik háttérbe szorulnak, most az a fő, hogy elérjék a csúcsot bármi áron is! Meg-megcsúsznak, lezuhannak, elesnek, de megint felállnak, és mennek tovább. Az ördög se tudná megállítani őket! Beszakad a körmük, majdhogy el nem véreznek, de beveszik azt a magaslatot. Ha négykézláb is, de felmasznak a csúcsra!"

Nyikolajt meleg öröm töltötte el, amikor ezekre az emberekre gondolt, akikkel bajtársi barátság fűzte össze, de tűnődését hamarosan félbeszakította Lopahin. Izzadtan, vörösen, lihegve odasietett, és azt mondta:

– Tyű, de meleg van! Akár a pokol fenekén! – Fürkészően pillantott Nyikolajra, megpróbálta az arcáról megállapítani, hallotta-e az öregasszonnyal való beszélgetést vagy sem.

– A káposztaleves iránt nem érdeklődtél? – kérdezte Nyikolaj.

– Ugyan, minek az a káposztaleves, ha egyszer rákot főzünk?! – felelte ingerülten Lopahin.

– Hát akkor miért maradtál olyan sokáig?

Lopahin lopva körülnézett.

– Olyan jókedvű, beszédes öregasszonnyal akadtam össze, hogy alig tudtam szabadulni tőle. Minden érdekli a világon: kik vagyunk, honnan jövünk, hová megyünk... Igazán aranyos nénike! Az ő fiai a fronton vannak, így hát aztán majd elolvadt, amikor meglátott egy katonát, meg is akart vendégelni, tejfellel kínált.

– És te nem fogadtad el? – kérdezte ijedten Nyikolaj.

Lopahin megsemmisítő pillantással mérte végig.

– Hát mi vagyok én, zarándok vagy holmi koldus, hogy befaljam szegény öregasszony elől az utolsó falat tejfelét?!

– Kár, hogy nem fogadtad el – mondta szomorúan Nyikolaj. – Hisz meg is fizethettük volna annak a tejfelnek az árát.

Lopahin félresandított.

– Nem tudtam, hogy ennyire szereted a tejfelt – mondta –, különben persze elfogadtam volna. De hát ezen lehet segíteni: vissza majd nem én viszem a vedret, elég volt nekem ebből a gyönyörűségből, vidd vissza te, és úgy mellékesen kérj egy kis tejfelt is. Olyan jó az az öregasszony, hogy egy kopejkát se fogad el. Ne is kínálj neki pénzt, mert csak megsérted vele. Azt mondta nekem: „Annyira sajnálom a visszavonuló katonákat, de annyira sajnálom, hogy szívesen odaadnám nekik mindenemet!" No, menjünk, különben megdöglenek a rákjaink, és dobhatjuk őket a fenébe!

*

Nyikolaj megette a kását, kimosta és szárazra törülte a csajkáját. Lopahin nem látott hozzá a maga porciójához. Guggon ült a szabadtűz mellett, egy pálcával kevergette a vederben, és mohón, sóvárogva nézte a rákokat, amelyek kinyújtották mozdulatlan ollóikat a páraburkolta vízből. A szétfőtt kapor émelyítő szaga terjengett a tűz körül, Lopahin időnként megmozgatta az orra lyukát, jóízűt cuppantott, és azt mondta:

– No, akárcsak Rosztovban, a Szadovaján, az „Inturiszt" vendéglőben volnék: kaporillat, friss főtt rákszag... Még egy korsó jéghideg trjohgorniji sört ide, aztán egyéb semmi se kell. Jaj, fogjatok meg, cimborák! Ettől az illattól még a tűzbe esek!

A mellékutcában, térközökkel, az egészségügyi zászlóalj autói mentek kelet felé. Utolsónak egy nyitott amerikai kocsi haladt el Lopahinék mellett, vadonatúj volt még, a zöld máz homályosan fénylett rajta, de már sok helyütt golyók lyuggatták át, repeszdarabok szétroncsolták a motorház-fedelet is. A kocsi oldalának dőlve könnyű sebesültek ültek: arcuk barnaságát még jobban kiemelve, vakítóan fehérlett fejukön a friss kötés.

– Legalább egy ponyvával takarnák le azt az autót – mondta bosszúsan Nyikolaj. – Hisz megsülnek ezen az égető napon!

A magas vöröskatona elkísérte tekintetével a sebesülteket, és felsóhajtott.

– Mi az ördögnek nappal szállítják őket? Üres a sztyeppe, jönnek a repülőgépek, és laskát csinálnak belőlük. Hogy ennyi eszük nincs az embereknek!

– Hátha azért indultak tovább, mert kénytelenek vele – vetette ellene a másik. – Lám, az utászok is abbahagyták a kalapácsolást, csak mi hűvösölünk itt.

Nyikolaj fülelt: baljós csend tespedt a faluban, csak az autók távolodó zúgása meg a gerlice gondtalan turbékolása hallatszott, de aztán nyugat felől mindjárt idecsapódott az ágyúzás ismerős, nyögő döreje.

– Befellegzett a rák-ebédnek! – kiáltotta kétségbeesetten Lopahin, és bányász módra, cifrán elkáromkodta magát.

A rákokat csakugyan nem sikerült megfőzni. Néhány perc múlva riasztották az ezredet, Szumszkov százados végigfuttatta tekintetét a felsorakozott vöröskatonákon, majd sérült fejét rángatva, egy kissé izgatottan azt mondta:

– Elvtársak! Parancsot kaptunk: védjük meg a falu mögött, az útkereszteződésnél levő magaslatot. A magaslatot addig kell védenünk, amíg erősítés nem érkezik. Világos a feladat? Az utóbbi napokban sok emberünket elveszítettük, de az ezredzászlót megőriz-

tük, meg kell őriznünk az ezred becsületét is. Tartani fogjuk magunkat az utolsó emberig!

Az ezred kivonult a faluból. Zvjagincev meglökte Nyikolajt a könyökével, és szemét élénken villogtatva azt mondta:

– Zászlóval harcba menni: ez rendben van, de zászlóval visszavonulni: ettől isten ments! Az utóbbi napokban úgy szúrja a szemem ez a zászló, hogy már nemegyszer azt gondoltam: „Bárcsak odaadnák Petyka Liszicsenkónak, hogy ő vigye a konyhával titokban, mert így az a helyzet, hogy az ellenségnek hátat fordítva megyünk a zászlóval." Valahogy még szégyenkeztem is az emberek előtt magam miatt meg e miatt a zászló miatt... – Hallgatott egy kis ideig, majd azt kérdezte: – Mit gondolsz? Helytállunk?

Nyikolaj vállat vont, és kitérően azt felelte:

– Helyt kell állnunk. – De magában azt gondolta: „Lámcsak, ez a háború romantikája! Az ezrednek csak a csontja-bőre maradt, csak a zászlót, néhány géppuskát, tankelhárító fegyvert és a konyhát őriztük meg, és most mégis utóvédnek megyünk... Se tüzérség, se aknavetők, se híradás. Kíváncsi vagyok rá, kitől kapta a százados ezt a parancsot? A rangidős szomszédunktól? De hol van ez a szomszéd? Legalább a légvédelmi tüzérek támogatnának bennünket tankroham esetén! De hát ők biztosan a Don felé vonulnak, hogy fedezzék az átkelést. Tulajdonképpen minek is lézengtek itt, ebben a faluban? Mindenki a Don felé iramodik, a sztyeppéken holmi vad csapatok kószálnak, a helyzetet nem ismeri talán még a frontparancsnok sem, nincs erős kéz, amely rendet tudna teremteni... És lám, mindig ilyen pokoli dolgok történnek visszavonuláskor!"

Nyikolaj egy pillanatra riadtan azt gondolta: „És mi lesz, ha bekerítenek, megrohannak bennünket egy sereg harckocsival, és az erősítés ebben a nagy felfordulásban nem jön meg idejében?"

De annyira erős volt az elszenvedett vereség okozta keserűség, hogy még ez a vészes gondolat sem keltett félelmet a tudatában, csak legyintett mindenre és vidám haraggal azt gondolta: „Eh, egye meg a fene! Ha sikerül beásni magunkat – ma kifogunk a németeken, jaj de kifogunk! Csak legyen elég töltényünk. Harcedzett emberek maradtak az ezredben, a többségük kommunista, a százados derék katona – tartani fogjuk magunkat!"

A szélmalom mellett egy hét év körüli, mezítlábas, lenszőke fiúcska libát legeltetett. Közelebb szaladt az úthoz, megállt, és piros ajkát mozgatva elragadtatással nézte a tovavonuló vöröskatonákat. Nyikolaj figyelmesen ránézett, és meglepetésében tágra meresztette szemét: mennyire hasonlít! Ugyanolyan – egymástól messze ülő – világoskék szeme, lenszőke haja van, mint az ő idősebb fiának... Valami megfoghatatlan hasonlóság volt arcvonásaiban is, kicsiny, zömök termetében is. Vajon hol van most az ő végtelenül drága, kicsiny Nyikolenykája? Szerette volna még egyszer megnézni ezt a gyereket, aki olyan meglepően hasonlít az ő fiához, de turtőztette magát: harc előtt nincs szüksége olyan visszaemlékezésekre, amelyektől elpuhul a szív. Ő nem az utolsó pillanatban gondol elárvult gyermekeire és rossz anyjukra, ahogyan regényekben szokták írni, hanem azután, hogy visszaveti a németeket arról a névtelen magaslatról. De most Nyikolaj Sztrelcov géppisztolyosnak keményen össze kell szorítania a száját, és igyekeznie kell, hogy valami mellékes dologra gondoljon, mert akkor jobb lesz...

Nyikolaj merően maga elé révedve, izgatottan ment egy darabig, és igyekezett emlékezetébe idézni, hány tölténye maradt a tarisznyájában, de hiába, mégsem tudott ellenállni a kísértésnek, és hátratekintett: a kisfiú, bár az oszlop már elhaladt, még mindig ott állt az útnál, a vöröskatonák után nézett, és félénken búcsút integetett feje fölé emelt barna kezecskéjével. És

ugyanúgy, mint reggel, váratlanul, fájón elszorult Nyikolaj szíve, és remegő, forró nyálcsomó gyűlt a torkába..;

*

A napszárította szűzföld olyan kemény volt a magaslaton, akár a kova. Az ásó nehezen ment bele még néhány centiméterre is, csak apró, szétmorzsolódó darabokat hasított le belőle, és a vágás helyén fényes, csillogó nyomot hagyott.

A harcosok lázas sietséggel ásták be magukat. Csak az imént repült át fölöttük egy német felderítő repülőgép. Leírt egy kört a magaslat fölött, anélkül, hogy lejjebb ereszkedett volna, leadott két rövid géppuskasorozatot, és kelet felé eltávozott. „Most aztán hamarosan várhatjuk a vendégeket" – mondták a vöröskatonák.

Nyikolaj ásott egy térdig érő mély gödröt, majd felegyenesedett, hogy lélegzetet vegyen. A közelben Zvjagincev ásta be magát. Ingzubbonya nedves és sötét lett a hátán, az arcáról meg csak úgy peregtek lefelé az izzadságcseppek.

– Ez nem föld, hanem istenverése! – mondta zihálva, és ingzubbonya ujjával megtörölgette bíborvörös arcát. – Ezt puskaporral kell robbantani, nem pedig ásóval vájkálgatni. Még szerencse, hogy nem szorongat bennünket a német, mert ellenséges tűzben fekve, nem egyhamar ásnánk be magunkat ebbe a földbe.

Nyikolaj a távolban elcsituló ágyúdörgésre figyelt, majd miután pihent, ismét az ásóért nyúlt.

Szemébe, orrlyukába csípős por hatolt, súlyosan dobogott a szíve, és nehéz volt lélegzenie. Már csaknem derékig ért az árok, amikor hirtelen azt érezte, hogy pihenés nélkül már nem tudja kidobálni az árok fenekéről a kiásott földet, és a foga között recsegő homokot dühösen kiköpve leült a lövészárok szélére.

– No ez aztán jövedelmező munka, ugye? – kérdezte Zvjagincev.

– Nagyon.

– Hát, Mikola, a háború az háború! Szörnyű, hogy mennyi földet kell feltúrni evvel az ásóval, úgy számolom, hogy én egymagam legalább annyit ástam fel itt a fronton, mint amennyit egy kerekes traktor. És a mi munkánk semmilyen munkaegységbe se fér bele!

– No, most már elég volt a beszédből! – kiáltotta szigorúan Goloscsekov hadnagy, és Zvjagincev, őrá nemigen jellemző ügyességgel, alábukott az árokban.

Délután három órára teljes mélységig ásták az árkot. Nyikolaj tépett egy nyalábra való, alacsony, szürke ürmöt, gondosan álcázta a maga lövészgödrét, az elülső falba vájt fülkébe tette a dobtárakat, a gránátokat, a lábához állította kibontott tarisznyáját, amelyben az egyszerű katonaholmi mellett szanaszét szórva hevertek a töltények, és csak ekkor nézett körül figyelmesebben.

A magaslat nyugati lejtője lankásan ereszkedett a fiatal, ritka tölgyessel benőtt szárazér felé. A lejtőn valahol csipkebokor és galagonya zöldellt. Két mély szurdok, amely a magaslat két oldalán kezdődött, egyesült a szárazvölgynél, és Nyikolaj megnyugodva azt gondolta, hogy a szárnyak felől nem törnek át a tankok.

A hőség még nem csökkent. A nap ugyanolyan kíméletlenül égette a földet, mint az előbb. A hervadó üröm kesernyés illata öntudatlan bánatot keltett benne. Nyikolaj, hátát fáradtan az árok falának vetve, a kiégett, barna sztyeppét nézte, amelyet sűrűn borítottak a régi vakondtúrások, meg a sztyeppei héját – olyan szőke volt, akár az árvalányhaj, amelynek csúcsát súrolva repült tova. Az ürömszárak között látszott az ég áthatolhatatlanul sűrű kékje, és a távoli magaslatok, a párában homályosan rajzolódtak ki a kiserdők körvonalai, amelyek innen sötétkéknek hatottak, és mintha lebegtek volna a levegőben.

Nyikolajt szomjúság kínozta, de csak egy kortyot ivott a kulacsból, mert tapasztalatból tudta, hogy harc

közben mit ér minden csepp víz. Az órájára tekintett. Háromnegyed négy. Még csak egy fél óra telt el ebben a gyötrő várakozásban. Nyikolaj mohón szívta a második cigaretta utólját, amikor távoli motorzúgás hallatszott. A zúgás egyre nőtt, és mind tisztábban, fenyegetőbben hallatszott ez az alacsonyan a föld felett hömpölygő dörgés. A szárazvölgy mentén szeszélyesen kígyózó mezei úton hosszú, szürke sálként húzódott a porfelhő. Harckocsik jöttek. Nyikolaj tizennégyet számolt meg. Eltűntek a szárazvölgyben, széttagozódtak, elfoglalták a kiinduló állást a roham előtt. A motorzúgás nem csitult. A mezei úton most gyalogosokat szállító autók robogtak. Utolsónak egy alacsony, páncélozott benzintöltő-gépkocsi tűnt el a szárazvölgy lejtője mögött.

És beköszöntöttek azok a harcot megelőző, óriási belső feszültséggel teli rövid pillanatok, amikor szaporán és fojtottan dobog a szív, amikor egy pillanatra minden harcos – bármilyen sok bajtársa veszi is körül – a magány szívszorongató, éles, jeges hidegségét, szomorúságát érzi. Nyikolaj ismerte ezt az érzést meg a forrásait is; amikor egyszer beszélt erről Lopahinnal, Petyka – tőle szokatlan komolysággal – azt mondta: „Együtt harcolunk, de külön halunk meg, és mindegyikünk halála más és más, épp annyira a sajátunk, mint a kenyérzsákunk, amelyre tintaceruzával felírtuk a nevünk kezdőbetűjét... Meg aztán, Kolja, a halállal való találkozás – komoly dolog. Akár sor kerül erre a találkozásra, akár nem, mindenképp megdobban az ember szíve, akár a szerelmesé, és még tanúk előtt is úgy érzed, mintha csak ketten volnátok a világon: te meg ő... Minden ember – él, hát mit akarsz?"

Nyikolaj tudta, hogy mihelyt megkezdődik a harc, ezt az érzést más, rövid, fellobbanó érzések váltják fel, amelyek nem mindig engedelmeskednek az értelemnek... Szaggatottan felsóhajtott, aztán figyelmesen nézni kezdte azt a vékony, zöld sávot, amely elválasztotta a szárazvölgyet a magaslat lejtőjétől. Ott,

a sávon túl, még mindig tompán és egyenletesen zúgtak a motorok. Nyikolaj szeme könnyezett a megerőltetéstől, és nagy teste – amely most már mintha nem is lett volna egészen az övé – tucatnyi felesleges, apró mozdulatot végzett: keze megtapogatta a fülkében fekvő dobtárakat, mintha ezek a napsütötte, nehéz korongok eltűnhettek volna valahová, aztán megigazította ingzubbonyának redőit, a szárazvölgyet merően nézve egy kissé közelebb húzta géppisztolyát, amikor pedig száraz agyagrögök hulltak le a mellvédről, csizmája orrával kitapogatta, eltaposta őket, széthajlította az üröm ágacskáit, bár a kilátás amúgy is eléggé jó volt, majd megrántotta vállát... Ezek önkéntelen mozdulatok voltak, úgyhogy Nyikolaj észre se vette őket. Annyira belemerült a megfigyelésbe – merően nézett nyugat felé –, hogy nem is felelt Zvjagincev halk szólítására.

A szárazérben felbúgtak a motorok, előtűntek a tankok. Nyomukban, le se hajolva, szálegyenesen jött a gyalogság.

„Mennyire elszemtelenedtek az átkozottak! Úgy menetelnek, akár díszszemlén... No, majd mindjárt fogadunk benneteket. Kár, hogy nincs tüzérségünk, mert akkor egészen szabályosan fogadnánk a díszszemléteket" – gondolta Nyikolaj és lélegzetelállító, súlyos gyűlölettel nézte az ellenséget, a távolság kicsinyítette alakokat.

A harckocsik lassan közeledtek, nem szakadtak el a gyalogságtól, óvatosan kikerülték a mormota-túrásokat, géppuskasorozatokkal végigpásztáztak minden gyanús helyet. Nyikolaj látta, ahogy kétszáz méternyire meginog egy galagonyabokor, mintha szélroham érte volna, majd csak úgy hullanak róla a golyók törte levelek és ágak.

A tankok menet közben ágyúból is tüzeltek. A lövedékek javarészt a bokrok mellett csapódtak be, anélkül, hogy elérték volna a magaslatot, aztán lassanként közeledtek a robbanások fekete szökőkútjai, és Nyikolaj

mellel a lövészárok falához lapult, készen arra, hogy bármely pillanatban gyorsan lehajoljon.

Amikor a tankok már megtették a távolság jó felét; és a bokrokat elérve fokozták a sebességet, Nyikolaj elnyújtott vezényszavakat hallott. Csaknem ugyanakkor tüzet nyitottak a páncélelhárítók meg a géppuskások, és az önműködő fegyverek darabos dobolásába belefonódott a puskák sajátosan száraz, recsegő ropogása is.

A német gyalogosok, akik egy időre elmaradtak a harckocsiktól, tovább nyomultak előre, bár veszteségeket szenvedtek, aztán hasra vetették magukat, mert a földre szorította őket a tűz.

A páncéltörők egyre sűrűbben lőttek. Az első tank megállt, mielőtt még eljutott volna a csipkebokrokig, a másik lángra lobbant, már-már visszafordult, aztán megállt, és alig imbolygó, kátrányfekete füstfáklya nyúlt fel belőle az ég felé. A szárnyakon még két harckocsi lobbant lángra. A harcosok fokozták a tüzet, lőtték a gyalogosokat, akik fel akartak állni, lőtték a réseket, és az égő gépek nyílásain kiugráló harckocsizókat.

Az ötödik tanknak százhúsz méternyire sikerült megközelítenie a védelmi vonalat: kihasználta azt, hogy Borzih páncéltörő puskája, amely a harcállás közepét fedezte, elhallgatott. De Kocsetigov őrvezető máris kúszott a harckocsi felé. Az alacsony, fürge Kocsetigov a földre lapulva gyorsan siklott a barna mormota-túrások között, és csak az enyhén himbálózó árvalányhaj kicsiny sávja mutatta – alig észrevehetően –, hogy ott mozog.

Nyikolaj látta, hogy Kocsetigov gyorsan feláll, oldalt lendített kezével nagyot csap a levegőbe, mindjárt el is esik, és a hernyótalpaival szemközt zörömbölő acélszörnyeteg felé, súlyos ívet leírva, máris repült a páncéltörő gránát.

A tank bal oldala felől ferde, halvány lánggal átvágott, széles földoszlop szökkent a magasba, mintha egy ismeretlen, óriási madár csapott volna hirtelen

egyet fekete szárnyával, és a tank görcsösen megrándult, az egyik hernyótalpán megfordult, egy helyben mozdulatlanná dermedt, és kereszttel megjelölt oldalát odatartotta a tűznek.

Borzih páncéltörő puskája, mely néhány perccel előbb elhallgatott, most ismét megszólalt, és közvetlen közelről belelőtt a tehetetlenül oldalt dőlő, sérült gépbe. Mindjárt az első lövés után füst buggyant ki a harckocsi réseiből. A tank géppuskája hosszú, el-elfúló sorozatot okádott, aztán elcsitult. A harckocsizók nem akarták vagy most már nem tudták elhagyni a gépet: néhány perc múlva ott már sorozatosan robbant fel a lőszer, és a kiszabaduló füst sűrű, habos gomolyagban tódult ki a lövedékek ütötte résekből meg az elnémult toronyból.

Az ellenség gyalogosai, akiket a földre kényszerített a géppuskatűz, többször is megpróbáltak talpra állni, de aztán megint lehasaltak. Végre felálltak, rövid szökelléssel igyekeztek megközelíteni a lövészárkokat, ám akkor hirtelen megfordultak a harckocsizók, és visszafelé indultak. Hat kilőtt, még lángokban álló tankot hagytak a lejtőn.

Nyikolaj valahonnan, szinte a föld alól, Zvjagincev tompa, de ujjongó hangját hallotta:

– Mikola! Elsepertük őket, az anyjuk mindenségit!... Csak úgy, kutyafuttában le akartak gyűrni bennünket, de mi elsepertük őket! Derekasan elsepertük! Csak jöjjenek még egyszer, megint elseperjük őket! – Nyikolaj megtöltötte az üres dobtárakat, kortyintott egyet a kulacsból, az undorítóan meleg vízből, és az órájára tekintett. Azt hitte, hogy csak néhány percig tartott a harc, de a valóságban több mint egy fél óra telt el a roham kezdete óta, észrevehetően nyugatra hajlott a nap, és sugarai már elvesztették az iménti ádáz hevüket.

Nyikolaj ivott még egy korty vizet, sajnálkozva vette el kiszáradt szájától a kulacsot, és óvatosan kikukkantott a lövészárokból. Az égett vasnak és benzinnek,

a felperzselt fű kesernyés hamuszagával elegyes nehéz bűze csapott az orrába. A legközelebbi harckocsi mellett még égett a fű, az árvalányhaj tetején a napvilágnál szinte nem is látható piciny lángnyelvek imbolyogtak, a lejtőn mozdulatlan tankok elszenesedett, sötét vázai füstölögtek. Mintha megszaporodtak volna a mormota-túrások, de már nem olyan egyformán barnák voltak, innen a magasból sok túrás jóval laposabbnak, szürkészöldnek látszott, és Nyikolaj, amikor jobban szemügyre vette őket, rájött, hogy ezek az elesett németek holttestei, és magában sajnálta, hogy nincs olyan sok szürkészöld halom, mint amennyit ő szeretett volna...

A szárazvölgyben ropogni kezdtek a géppuskák. Nyikolaj a mellvéd mögé húzta a fejét: izzadt hátával a lövészárok falának dőlt, hogy pihenjen, és felnézett. Csupán ott, azon a mindennel szemben közömbös, hideg kékségben nem változott semmi: ugyanolyan magasan és simán korözött a rétisas, csak ritkán mozdította meg alulról megvilágított széles szárnyát; a halvány gyöngyház színben játszó, kagyló alakú, fehéreslila aljú felhőcske ugyanúgy állt ott az ég közepén, akár az előbb, szinte meg se mozdult, valahonnan a magasból ugyanúgy hallatszott a pacsirták egyszerű dala – amely azonban oly biztosan megtalálja az utat az ember szívéhez –, csak egy kissé lett áttetszőbb a ködpára ott, azon a távoli magaslaton, és a magaslatot bekeretező kiserdők most már nem súlytalannak, mintegy a földön lebegőnek látszottak, hanem kékebbek lettek, és szinte tapinthatóan durva zömökséget nyertek...

Nyikolaj azt várta, hogy a németek második rohama majd akkor kezdődik meg, amikor a tankok és a géppisztolyosok próbálják bekeríteni őket, de a németek, úgy látszik, siettek áttörni az útkereszteződés felé, és kijutni a magaslaton vezető kövesútra: a harckocsik meg az őket követő gyalogság csakúgy, mint az előbb,

konokul egyenest a hullákkal teleszórt lejtőn indult támadásra.

És a harckocsiktól golyózáporral elvágott gyalogság megint lefeküdt a csupasz lejtőn, és az imént előretörő tankok teljes sebességgel iramodtak a védelmi vonal felé. A jobbszárnyon kettőnek ezúttal már sikerült elérni a lövészárkokat. Mind a kettőt felrobbantotta egy-egy gránát, de az egyiknek sikerült átvasalni néhány lövészgödröt, és még most is, amikor már égett, megpróbált előrenyomulni, tehetetlenül, dühösen csörömpölt egyetlen épen maradt hernyótalpával, ide-oda forgatta a tornyát, tüzelt, de izzó páncélján már kékessárga szentjánosbogarak kúsztak szanaszét sebesen, az oldalain meg csővé zsugorodott a hőségtől lehámló, baljósan sötét festék.

A ferde napsugár a sisak alá vágott, nehéz volt nézni és célba venni a szökdelő alakokat, amelyeket időnként eltakart a nap. Nyikolaj rövid sorozatokat eregetett, takarékoskodott a töltényekkel, csak találomra lőtt, de mégis kifáradt már napvakította szeme, és amikor a második rohamot is visszaverték, felsóhajtott és egy röpke pillanatra élvezettel behunyta szemét.

– Megint elsepertük őket... – hallotta maga mellett Zvjagincev ezúttal sokkal tartózkodóbb, tompa hangját. – Élsz, Mikola? Élsz? No akkor jó. Csak az a baj: nem tudom, lesz-e elég lőszerünk, hogy végképp elseperjük őket. Hiába lövöd őket, ezek úgy másznak, akár az az átkozott poloska a gabonára...

Fojtottan, érthetetlenül mormogott még valamit, de Nyikolaj már nem is hallgatott rá: közeledő német repülőgépek alacsony, szaggatott, mély zúgása vonta magára minden figyelmét.

„Még csak ez hiányzott..." – gondolta Nyikolaj. Átkozta a napot, amely akadályozta abban, hogy jól lásson: hiába tapogatta végig tekintetével az eget.

Tizenkét Junkers a magaslattól északkeletre, bizonyára a Don felé indult. Nyikolaj az első pillanatban,

amikor megállapította repülésük irányát, azt hitte, hogy a gépek az átkelőhelyet akarják bombázni. Megkönnyebbülten felsóhajtott. „Megúsztuk!" – villant át a fején. De mindjárt azt látta, hogy négy repülőgép kivált a kötelékből, megfordult és egyenest a magaslat felé tartott.

Nyikolaj még mélyebbre húzódott a lövészárokban, felkészült a lövésre, de csak egy sorozatot tudott leadni a sebesen és ferdén feléje zuhanó repülőgépre. A motor bömbölésébe egy bomba mind jobban erősödő, rövid süvítése olvadt bele.

Nyikolaj nem hallotta a robbanás földet rengető, hegyomlásszerű dübörgését, nem látta a mellette égnek szökkenő nagy földtömeget. A forró levegő összepréselt, feszes hulláma a lövészárokba csapta az elülső mellvéd töltését, és nagy erővel hátralökte Nyikolaj fejét. Sisakjának hátsó részével úgy nekivágódott a falnak, hogy elszakadt az állszíja, elvesztette öntudatát, félig megfulladt és megsiketült...

Akkor ocsúdott fel, amikor a repülőgépek két ráreplüléssel leszórva terhüket, már régen messze jártak, és a német gyalogság megkezdte a harmadik rohamot, döntő ugrásra készült, és már erősen közeledett a védelmi vonalhoz.

Nyikolaj körül elkeseredett csata tombolt. Az ezred néhány tucatnyi katonája már csak az utolsó csepp erejével verekedett; gyengült a tüzük is – kevés harcképes ember maradt; a balszárnyon már sorra kerültek a kézigránátok is; az életben maradók egy-egy utolsó szuronydöféssel készültek fogadni a németeket. Nyikolaj meg, akit félig betemetett a föld, még mindig úgy fekudt a lövészárok alján, akár a zsák, görcsösen hüppögve szívta be a levegőt, és minden kilégzéskor az árokban felhalmozódott földhöz érintette az arcát... Az orrából csiklandó, meleg vér folyt. Bizonyára régóta folyt, mert már csomókban alvadt a bajuszán és összeragasztotta a száját. Nyikolaj végighúzta kezét az arcán, és egy kissé felemelkedett. Egy

kegyetlen hányinger megint visszalökte. Aztán ez is elmúlt. Nyikolaj félig felállt, elködlő szemével szétnézett, és megértett mindent: közel vannak a németek.

Gyenge kezével sokáig, kínosan sokáig próbálta behelyezni az új dobtárat, sokáig próbált felemelkedni, térdre állni. Szédült, és a kihányt étel savanykás bűze újabb hányingert keltett benne. De leküzdötte a hányingert is, a szédülést is, az egész testét elernyesztő, undorító gyengeséget. És lőni kezdett süketen és közömbösen mindennel szemben, ami körülötte történt, mert csak két hatalmas, parancsoló vágy mozgatta már: élni és a végsőkig verekedni!

Percek teltek el így, amelyeket azonban óráknak érzett. Nem látta, ahogyan dél felől a szárazvölgy túlsó oldalán a német autókra rázúdult három harckocsi, amelyeket a gépesített brigád gyalogsága követett, és elhomályosult tudatába nem jutott el mindjárt, hogy azok a németek, akik csak vagy száz méternyire hasaltak az ő lövészárkától, miért csökkentették hirtelen a tüzelést, miért kúsznak gyorsan félre, miért állnak fel aztán, és erednek futásnak rendetlenül, de nem vissza a szárazvölgy, hanem északnyugat: a mély szurdok felé.

A lejtőn ferdén peregtek lefelé, mint zöldesszürke levelek, amelyeket leszakított és kerget az erős szél, és sokan, akár a levelek, leestek, egybeolvadtak a fűvel, és nem keltek fel többé...

Nyikolaj csak akkor értette meg, mi történt, amikor a gránáttölcséreken átugrálva, a dühtől és a diadalmas örömtől sápadt arccal elfutott mellette Zvjagincev, Goloscsekov hadnagy és még néhány harcos. Rekedt hörgés szakadt fel a torkából, és mint a mellette elfutó vöröskatonák, ő is kiabálni kezdett valamit, de nem hallotta a tulajdon hangját, ő is fel akart ugrani, hogy mint azelőtt, szaladjon bajtársai mellett, de hiába próbált megtámaszkodni, keze öregesen, tehetetlenül, szánalmasan csúszkált, hánykódott ide-oda a lövészárok érdes szélén. Nem tudott kimászni az árok-

ból... Mellel a szétrombolt mellvédnek dőlt, felnyögött, aztán sírva fakadt: dühös és bosszús volt tulajdon gyöngesége miatt, de boldog is volt, hogy lám, mégiscsak sikerült – megvédték a magaslatot, idejében odaért a segítség, és fut az a százszor is átkozott, gyűlölt ellenség!

Nem látta, hogyan kezdenek dolgozni szuronyokkal Zvjagincev meg a többiek, akik közvetlenül a szurdok szélénél utolérték a menekülő németeket; nem látta, hogy az előreiramló vöröskatonáktól messzire elmaradva, megsebesült lábára nehézkesen sántítva, hogyan megy Ljubcsenko őrmester: egyik kezében a kibontatlan zászlót, a másikban meg az oldalához szorított előreszegzett géppisztolyt tartja; nem látta azt sem, hogy a lövedék rombolta lövészárokból hogyan mászott ki Szumszkov százados... Szumszkov a bal kezére támaszkodva kúszott lefelé a magaslatról harcosai után; jobb keze, melyet közvetlenül az alkarnál leszakítottak a repeszdarabok, súlyosan, iszonyatosan vonszolódott utána, mert csak az ingzubbonynak egy véráztatta rongyos darabja tartotta már; a százados néha a bal vállára dőlt, aztán megint tovább mászott. Egy csepp vér sem volt mészfehér arcában, de ő még mindig csak mozgott előre, és fejét fel-felvetve, gyermekien vékony, el-elcsukló hangon azt kiabálta:

– Sasmadaraim! Drága fiaim, előre!... Tanítsátok meg őket kesztyűbe dudálni!

Nyikolaj mindebből semmit se látott, semmit se hallott. A lágy esti égen az imént kigyúlt az első, izgatottan remegő csillagocska, de őrá már a megmentő, hosszú eszméletlenség fekete éjszakája szállt le.

*

A német repülőbombáktól felgyújtott, még lábon álló, ótiási, érett gabonatáblák egész éjjel égtek. A fél mennyboltot egész éjjel cseppet se halványodó, remegő bíborvörösség borította be, és a háborúnak eb-

ben az egész sztyeppét bevilágító kegyetlen fényében rendkívül lágynak és szinte teljesen feleslegesnek látszott a csorba hold kísérteties kékes világa.

Az égésbűz a széllel kelet felé hatolt, szüntelenül követte a Don felé hátráló harcosokat, úgy üldözte őket, mint egy nyomasztó emlék. Zvjagincev lelke minden megtett kilométer után egyre komorabb lett, mintha a tűzvészek mérgezte, keserű levegő nemcsak a tüdejét, hanem a szívét is megfeküdte volna...

Az átkelőhelyhez vezető úton az utóvéd legutolsó csapatai haladtak, hosszú sorban húzódtak a menekülteknek házi holmikkal megrakott szekerei, a mezei út két oldalán hernyótalpaikkal csörömpölve, a hamuval elegyes port felkavarva harckocsik dübörögtek, a kolhozok juhnyájai pedig, amelyeket sietve hajtottak a Don felé, a tankokat meglátva, rémülten a sztyeppébe iramlottak, és eltűntek az éjszakában. És a sötétben még sokáig hallatszott az apró birkakörmök darabos dobaja, még sokáig harsogott, és csak lassanként csendesedett a nyájakat hajtó asszonyok, süvölvények sírós hangja, akik próbálták megállítani, lecsillapítani a félelemtől megháborodott juhokat.

Zvjagincev egy helyen az úton megálló autóoszlopot megkerülve letépett a vetés szélén egy kalászt, amelyet valamelyest megkímélt a tűzvész, és a szeméhez emelte. „Meljanopusz' búzakalász volt, metszett élű és tömör, szinte szétfeszítették belülről a súlyos szemek. Fekete bajusza lepörkölődött, a toklász a szemeken megrepedt a láng forró leheletétől, és a tűztől eltorzított, szánalmas kalászt át- meg átjárta a füst csípős bűze.

Zvjagincev megszagolta a kalászt, és alig érthetően azt suttogta:

– De befüstölődtél, kedvesem! Úgy árad belőled a füstszag, mint a cigányból... Lám, mit művelt veled az a kérges lelkű német!

Óvatosan szétdörzsölte tenyerében a kalászt, kipelyvázta, egyik markából a másikba szórva kiszelelte be-

lőle a magot és beleöntötte a szájába, igyekezett, hogy egy szemet se ejtsen el, amikor pedig rágni kezdte, háromszor súlyosan és szaggatottan felsóhajtott.

Zvjagincev a fronton eltöltött hosszú hónapok alatt sok halált, szenvedést, emberi keserűséget látott már; látott földig lerombolt, porig leégett falvakat, feltrobbantott gyárakat, alaktalan téglatörmelékeket, kavicshalmokat ott, ahol nemrégen még városok virultak; látott a tüzérségi tűztől holtra nyomorított, tankok tiporta gyümölcsösöket, de égő érett gabonát ezen az óriási téres-tágas sztyeppén a háború egész ideje alatt csak most látott először, és elszorult tőle a szíve. Önkéntelen sóhajait visszanyelve sokáig ment így: az alkonyat homályában figyelmesen nézett jobbra-balra száraz szemével, nézte az ellenség felperzselte szénfekete mezőket, néha leszakított egy-egy búza- vagy árpakalászt, amely csodálatosképpen megmaradt valahol az út szélén, és arra gondolt, hogy a népnek milyen sok vagyona vész kárba mostanában, és hogy minden élőlény ellen milyen kíméletlen háborút folytat a német.

Csak néha pihent meg a szeme a tűz kímélte zöld kölestengereken, meg a kukorica- és napraforgó-erdőkön, mert aztán megint felperzselt fold terült el az út mindkét oldalán, olyan sötét, és néma szomorúságában olyan félelmetes, hogy Zvjagincev időnként rá se tudott nézni.

Teste holtfáradt volt, és pihenésért esdett, de az agya, bár nyomasztotta mindaz, amit látott, továbbra is éber maradt, és Zvjagincev a háborún elmélkedve, alig hallhatóan így kezdett beszélni, hogy elhessegesse magától az álmot:

– Ej, te német, te német, de szerencsétlen élősdi vagy te! Megszoktad, te kártékony féreg, hogy egész életedben a mások földjét taposd, de mi lesz akkor, ha majd mi megyünk át a háborúval a te földedre? Minálunk szemtelenül viselkedel, nagyon szemtelenül, elpusztítod a békés asszonyokat meg a békés gyerme-

keket, és tessék, nézd meg, milyen töméntelen gabonát felperzseltél; könnyű szívvel rombolod le a falvainkat is... De mi lesz veled, ha majd a háború a te földedre csap át? Akkor majd más nótát fújsz, te kérges lelkű német! Most, a lövészárokban ülve szájharmonikázol, de akkor majd elfelejted a harmonikát, akkor majd feltartod a pofádat az égnek, nézed azt a fényes holdat és csúnyán vonítasz, mint a kutya, mert akkor már a nyakadon lóg a pusztulás, és te ezt érezni fogod! Olyan sok bajt zúdítottál ránk, te német, olyan sok gyermekünket tetted árvává, olyan sok asszonyunkat özveggyé, hogy okvetlenül el kell mennünk hozzád – leszámolni! És akkor majd egyetlen harcosunk, egyetlen parancsnokunk se mond neked irgalmas szavakat, egyetlen lélek se bocsát meg neked, ez már egyszer biztos! És én okvetlenül megérem azt a napot, német, amikor tűzzel-vassal megyünk végig azon az átkozott földeden, és akkor majd meglátom, te csúszó-mászó féreg, hogy törülgeted a ruhád ujjával a könnyeidet. Ezt meg kell érnem, mert szörnyű módon dühös vagyok rád, és mert nagy kedvem van ahhoz, hogy ott, a te kígyófészkedben szúrjalak le, és mondjak neked jó éjszakát örökre, nem pedig itt, valamelyik kormányzóságunkban...

Így ment, halkan dörmögve beszélt ahhoz az ismeretlen némethez, aki e pillanatban megtestesítette számára az egész német hadsereget, és mindazt a rosszat, amit ez a hadsereg orosz földön elkövetett, azt a rosszat, amit olyan sokszor látott Zvjagincev a háború alatt, azt a rosszat, amelyet most útközben a tűzvészek baljós visszfénye világított meg előtte.

A fennhangon való gondolkozás segített leküzdenie az álmosságot, és valahogyan megvigasztalódott a szíve attól a tudattól, hogy az ellenség előbb vagy utóbb, de egyszer mindenképpen meglakol, akárhogy tör is most előre, akárhogy igyekszik is elodázni az elkerülhetetlen pusztulást.

– Megyünk majd hozzád, bitang, megyünk majd mi is pusztítani! Ha szeretsz vendégségbe járni, szeress fogadni vendégeket is – mondta Zvjagincev egy kissé hangosabban: felizgatták tulajdon elmélkedései.

És ekkor Lopahin, aki fáradtan baktatott mögötte, a vállára tette a kezét, és azt kérdezte:

– No, mit dürögsz itt, te kombájnos, akár a fajdkakas? Azt számolgatod, mennyi gabona égett el? Hagyd abba, ne kínlódj vele, ilyen nagy veszteségre nincs elég szám a te fejedben. Hívj egy matematikaprofesszort!

Zvjagincev elhallgatott, aztán most már egészen más, halk és álmos hangon azt felelte:

– Csak az álmot riasztgatom el magamtól avval, hogy beszélek... Persze, a gabonát én, mint paraszt, sajnálom. Istenem, micsoda gabona pusztult itt el! Száz-százhúsz pud hektáronként – érts meg, cimbora! Ilyen gabonát termelni nem olyan könnyű, mint a szenet piszkálgatni.

– A gabona magától megterem, a szenet meg bányászni kell, de hát ez neked úgyse fér a fejedbe, úgyhogy inkább azt magyarázd meg nekem, miért beszélgetsz magadban, akár a bolond? Meg ha velem beszélsz, hagyjan, de csak dormógsz, itt magadban, én meg azt gondoltam: észnel van, vagy már az utolsó csepp eszét is elvesztette ezen az éjszakán? Ne merj nekem többet magadban beszélgetni – én ezt a hülyeséget szigorúan megtiltom!

– Nem vagy te nekem felettesem, hogy megtilthatnád – mondta bosszúsan Zvjagincev.

– Tévedsz, barátom, mert most igenis felettesed vagyok.

Zvjagincev menet közben Lopahin felé fordította az arcát, és mogorván azt kérdezte:

– Ugyan már, hát hogy volnál a felettesem?

Lopahin bagós körmével megkopogtatta Zvjagincev sisakját, és gúnyosan azt mondta:

– Az embernek a fejével kell gondolkoznia, nem

pedig evvel a vasfazékkal! Azt kérded, mért vagyok én a felettesed? Hát ezért: támadáskor a parancsnok elöl van, igaz? Visszavonuláskor meg hátul, igaz? Amikor a falu megett azt a magaslatot védtük, az én lövészárkom húsz méterrel előbbre esett a tiednél, most meg lám, mögotted megyek. No hát csak erőltesd meg azt a gyenge agyadat: melyikünk a felettes – te vagy én? Úgyhogy jelenleg nem szabad gorombáskodnod velem, sőt, mindenképpen a kedvemet kell keresned.

– No, ugyan miért? – kérdezte még bosszúsabban Zvjagincev, aki rossznéven vette a tréfát és különben sem állhatta Lopahin bohóckodásait.

– Azért, te tokfejű, mert az ezredből már csak apró szilánkok maradtak, és ha még egy kicsit ugyanolyan lelkesedéssel harcolunk, mint eddig, ha megvédünk még egy-két magaslatot, akkor éppen csak hárman maradunk az ezredben: te meg én meg Liszicsenko, a szakács. Ha pedig hárman maradunk, akkor én leszek az ezredparancsnok, téged meg torzsparancsnoknak nevezlek ki, te bolond. Úgyhogy... minden eshetőségre számítva... tarts jó barátságot velem!

Zvjagincev haragosan megrándította vállát, megigazította a puskaszíját, és anélkül, hogy megfordult volna, tartózkodóan azt mondta:

– Olyan ember, mint te vagy, nem is lehet parancsnok.

– Miért nem?

– Az ezredparancsnok komoly ember kell hogy legyen, aki tudja, hogy mit beszél...

– Hát te szerinted én nem vagyok komoly?

– Te szószátyár vagy, kereplő! Egész életed csak tréfából áll, és úgy játszol a nyelveden, mint más a balalajkán. Hát milyen parancsnok lenne tebelőled? Fészkes fene – nem parancsnok!

Lopahin megköszörülte a torkát, és amikor újból megszólalt, érezhetően gúnyos árnyalat csengett a hangjában:

– Ej, Zvjagincev, Zvjagincev, te együgyű kolhozparaszt! A parancsnokok különböznek egymástól észben és jellemben, vannak köztük komolyak is, vidámak is, okosak is, hóbortosak is, de a törzsparancsnokok mind egy kaptafára készültek, azok mind olyan okosak, mint a parancsolat. Állítom neked, hajdanában voltak ilyen esetek: a parancsnok olyan buta, mint a sötét éjszaka, de vakmerő, rámenős, képes torkon ragadni még a legközelebbi rokonát is, éppen csak, hogy ért valamit a haditudományhoz, de a melle persze úgy dagad, akár a vén veréb begye, a bajusza – akár a húr, a hangja harsog, káromkodni olyan cifrán tud, hogy jobban se kell, egy szó mint száz, nem is parancsnok, hanem sasmadár! Dehát a háborúban az ilyen katonás kiállással egymagában még nem sokra megy az ember, elismered?

Zvjagincev készséggel elismerte, Lopahin meg folytatta:

– No hát, ilyen esetekben okos törzsparancsnokot adnak a parancsnok mellé. Most nézd meg, mennyivel jobban mennek a dolgok annál a sasmadár parancsnoknál! A felettesei meg vannak elégedve vele, a parancsnok tekintélye meg ugy nő, mintha élesztővel kelesztenék, mindenki a parancsnokot magasztalja, mindenki csak róla beszél, a törzsparancsnok meg – afféle okos kutya, de olyan szerény, hogy rossz ránézni – úgy megbúvik a parancsnok dicsőségének az árnyékában, akar az ibolya a lapu alatt... Egy ideig senki se veszi észre, senki se szúlítja Ivan Ivanovicsnak, pedig az egész mindenségnek ő a feje, a parancsnok csak amolyan cégér. Így volt ez hajdanában, Fáraó cár idejében.

Zvjagincev elégedetten motyogva azt mondta:

– Néha egészen okos tréfaid vannak, Petya. Persze, ha mondjuk, én lennék melletted olyan törzsparancsnok, nem engedném, hogy mindenféle ostobaságokat csinálj! Mert én mégiscsak komoly ember vagyok, te meg – tisztesség ne essék, szólván – egy ki-

csit szeleverdi vagy. Világos, hogy mellettem jobban mennének a dolgaid.

Lopahin elkeseredetten megcsóválta a fejét.

– Lám, milyen rossz ember vagy te, Zvjagincev! Minden szavamat a magad javára fordítottad...

– Hogy? Mit fordítottam? – kérdezte felfigyelve Zvjagincev.

– A magad előnyére fordítottad, és kész. Nem szabad így csinálni!

– Várj csak, várj, hisz te magad mondtad, hogy okos törzsparancsnok mellett jobban megy a parancsnok dolga; mondtad, vagy nem?

Lopahin tettetett alázattal felelte:

– Mondtam, mondtam, és nem tagadom meg a saját szavaimat. Tény és való, hogy jobban mennek a dolgok, ha buta parancsnoknak okos törzsparancsnoka van, de nálunk éppen fordítva lesz: belőlem jófejű parancsnok válik, te meg annak ellenére leszel a törzsparancsnokom, hogy nem sok sütnivalód van. Most persze borzasztóan szeretnéd tudni, miért éppen téged, egy ilyen tökkelütöttet akarok én kinevezni törzsparancsnoknak. Ne izgulj, mindjárt megmagyarázom. Először is csak akkor nevezlek ki téged, ha az ezredből csak egy közlegény, az az istenátkozta Petyka Liszicsenkó, a szakács marad életben. Őt megteszem lövésznek, neki fogok parancsolni, te meg kidolgozod az én különféle haditerveimet, mellékesen megfőzöd a kását, és úgy vonulsz előttem, mint az istennyila. Másodszor: ha Petyka Liszicsenkón kívül marad még egynéhány harcos az ezredben – akkor látod a törzsparancsnoki tisztséget, mikor a hátad közepét! Akkor legfeljebb arra számíthatsz, hogy szárnysegéd leszel az én magas személyem mellett. Szárnysegédem és kuldoncöm leszel egy személyben. Tisztítod a csizmámat, ebédért, pálinkáért szaladgálsz a konyhára, meg majd elvégzel minden egyéb háztartási munkát.

Zvjagincev kiábrándultan hallgatta, aztán elkése-

redetten köpött egyet és hallgatott. A Lopahin mellett lépkedő vorószkatona halkan felnevetett, és ekkor Zvjagincev – nyilván kijött a béketűrésből – azt mondta:

– Kereplő vagy te, Lopahin! Üresfejű ember. Isten ments, hogy a te parancsnokságod alatt szolgáljak. Abban a szolgálatban én mindjárt másnap felakasztanám magam. Hisz te egy nap alatt annyit összefecsegsz, hogy egy hétig se igazodik el rajta az ember.

– Nono! Tisztességesebben beszélj, mert még küldöncnek se veszlek magam mellé.

– Volt már neked valami bajod, Lopahin? – kérdezte rövid hallgatás után Zvjagincev.

Lopahin hosszút ásított.

– Van énnekem most is. Miért?

– Nem nagyon látszik meg rajtad.

– Mert én nem teszem a kirakatba a bajaimat.

– No és, például, milyen bajod van?

– Amilyen mostanában mindenkinek szokott lenni: egy időre elhappolták tőlem Belorussziát a németek, sőt Ukrajnát meg a Donyec-medencét is, most pedig talán már a szülővárosomat is elfoglalták, pedig ott van a feleségem, öreg édesapám, meg az a bánya, ahol gyermekkorom óta dolgoztam... Sok bajtársamat örökre elvesztettem a háborúban... Érted már?

– No látod, hát ilyen ember vagy te! – kiáltott fel Zvjagincev. – Ennyi sok bajod van, és mégis folyton csak bolondozol. Ezek utan hogy lehetne komoly embernek tartani téged? Üres ember vagy te, csak a külsód ér valamit, egyéb semmi. Csodálkozok rajta, hogy páncéltorőnek tettek. A páncéltörő dolga komoly dolog, nem ilyen természetű embernek való, mert a te természeted vidám, szeles, és az volna neked a legmegfelelőbb, ha mondjuk, a rezesbandában játszanál valamelyik kürtön, a réztányért csapkodnád vagy a dobot ütnéd a faverővel.

– Térj észre, Zvjagincev! Mondd, hogy ezt a sok butaságot félálomban hordtad össze, mert máskülön-

ben odasózok egyet – bömbölte tettetett dühvel Lopahin.

De Zvjagincev már végképp leküzdötte az álmosságot, amely úgy erőt vett rajta az imént, és nagy hévvel tovább beszélt. Néha Lopahin felé fordította arcát, és belenézett álmos, de nevetős szemébe.

– Azért nem a magad helyére kerültél te, Petya, mert némelyik felettest ugyanolyan fából faragták, mint téged: huzat van a fejében. Miért dobtak például engem ide a gyalogsághoz, amikor kombájnos vagyok, az a szakmám, és roppant szeretek és sokra tartok mindenféle motort?! Minden amellett szól, hogy nekem a harckocsizók közt a helyem, és mégis itt, a gyalogságnál túrom a földet, akár a vakondok. Vagy nézzünk csak téged: neked csak az való, hogy üsd a dobot, muzsikával szórakoztasd az embereket, és te lám – micsoda öröm! – páncéltörő vagy, mégpedig az egyes számú a kezelőlegénységben – parancsnok. De néha még furcsább históriák is megesnek. A mi csapatunkat, ahová legelőször kerültem, a Volga mellett egy kisvárosban szervezték meg; ugyanott állomásozott egy kozák tartalékos lovasezred. Ekkor megjött a pótkeret is a Don vidékről meg a volt sztavropoli kormányzóságból. A kozákokat meg a sztavropoliakat hozzánk, a gyalogsághoz osztották be – a kozákokat az utászok, a telefonosok közé, és az ördög tudja még hová, hová nem dugták, a mozgósított rosztovi iparosokat meg a lovassághoz tuszkolták, vörös oldalsávos kozáknadrágot, kék mundért, miegyebet adtak rájuk. A kozákok baltával vagdossák a szálfákat, tanulják a hídépítést és sóhajtoznak, ha lovat látnak, a rosztoviak meg – mind mesteremberek voltak a háború előtt: ki asztalos, ki szobafestő, ki könyvkötő, meg más efféle – csak forgolódnak a lovak mellett, félnek még a közelükbe menni is, mert lovat – békevilágban – talán csak álmukban ha láttak. Lovakat meg a szalszki kalmük sztyeppékről küldtek – hároméves betöretlen csikókat, szóval olyanokat, amelyeken

még senki se lovagolt. Tudod, mi volt ott? Nem tudta az ember, hogy sírjon vagy nevessen! Szegény asztalosok, szobafestők, nyergelni kezdik egyik-másik betöretlen lovat, köréjük gyül néhány ember, az az átkozott csikó meg nyerít, rúgkapál, harap, aztán földhöz vágja magát és úgy hengergőzik ott, mint némelyik céda fehércseléd, aki egyik ájulásból a másikba esik... Hát rendjén van ez? Egyszer egy vasúti raktárnál álltam őrt és láttam, hogy indítottak útnak a frontra egy lovas menetszázadot. A századparancsnok „nyergelj"-t vezényel, és a százotven harcos közül negyven, ilyen rosztovi festő meg asztalos még a nyerget se tudja becsuletesen a ló hátára tenni, bizonyisten nem hazudok! A századparancsnok a fejét fogta, és úgy káromkodott, mint a záporeső, pedig hát mit tehettek erről azok az asztalosok meg szobafestók? No látod, barátom, ilyen dolgok is vannak! És mindez azért van, mert akadnak néha olyan parancsnokok is, akiknek a feje, akárcsak a tied – szelel egy kicsit.

– Vesztemre piszkálgattalak – mondta mesterkélt sóhajjal Lopahin. – Megpiszkáltalak, és most összehordasz hetet-havat, összefecsegsz tucsköt-bogarat, és mindezt csak azért, hogy bebizonyítsd: énbelőlem nem lesz parancsnok. Márpedig csakazértis parancsnok leszek, és akkor kiverem belőled a bolondságot, fonallá sodorlak és keresztulhúzlak a tű fokán! Kolja Sztrelcov, mielőtt kórházba szállították volna, lelkemre kötötte, hogy vigyázzak rád. „Ugyelj arra a félbolond Zvjagincevre – azt mondja –, mert mit ad isten, még golyót eresztenek belé, amilyen ostoba." Hát azért vigyázok én rád. Gondoltam magamban, beszélek vele, elvonom a sotét gondolatoktól. De most már magam sem örülök neki, hogy megpiszkáltalak. Most már azon gondolkozok, mivel tömhetném be a szádat, hogy hallgass egy kicsit... Akarsz rágcsálni egy kis kétszersültet?

– Adj egyet.

– Nesze kettő, csak hallgass, és ne vitatkozz velem.

Borzasztóan nem szeretem, amikor az alárendeltjeim vitatkoznak velem.

Zvjagincev pruszkolt egyet, de mégis elfogadta a kétszersultet, ropogtatva szétrágta, és álmosan azt mondta:

– Lám, Mikola Sztrelcov igazán derék, komoly ember volt, nem volt olyan szélkelep, mint te vagy. És hazudsz, hogy felbolondnak mondott engem. Ő igenis roppant tisztelt engem, és én is őt. Mindig a családi életről beszélgettunk, meg minden egyebről. Őbelőle bezzeg jó parancsnok valt volna, mert olyan embet, aki tudja, mit beszél, nagyon művelt: agronómus volt a háború elott. Épp komolysága miatt hagyta ott a felesége is. De te ki vagy? Banyász, amolyan szenes lélek, te csak a szenet tudod vájkálni, meg abból a hosszú puskádból lovoldozni uggyel-bajjal, úgyahogy...

Zvjagincev még sokáig beszélt Sztrelcov erényeiről, aztán egyre halkabb, összefuggéstelenebb lett a beszéde, végül teljesen elhallgatott. Egy darabig csak ment, ment a fejét lehorgasztva, botladozva, aztán hirtelen megingott, kilépett a sorból, és oldalra tért. Lopahin látta, hogy Zvjagincev térde menet kozben lassan beroggyan; ekkor raeszmélt, hogy Zvjagincev elaludt, és mindjárt elesik. Lopahin utánaszaladt, keményen megmarkolta a konyokét, és felrázta.

– Csak vissza, vissza, te anyámasszony katonája, nem kell megbontani a sort – mondta szelíden.

Lopahin hangjaban annyira váratlan és szokatlan volt ez a meleg árnyalat, hogy Zvjagincev felocsúdott, és figyelmesen ránezve, rekedten azt kérdezte:

– Elszunnyadtam egy kicsit, Petya?

– Nem elszunnyadtal, hanem elaludtál, mint egy vén, herélt lo a fogatban Ha most meg nem foglak – a szemoldokodon mégy tovább. Mert igaz ugyan, hogy baromi erő van benned, de az álmatlanságot nem birod.

– Ez igaz – ismerte el Zvjagincev. – Képes va-

gyök megint lábon elaludni. Ha látod, hogy leengedem a fejem, vágj hátba, kérlek, de jó erősen, mert különben nem érzem.

– No, ezt örömest megteszem, becsületesen a lapockád közé vágok a puskám agyával – ígérte meg Lopahin, és Zvjagincev széles vállát megölelve odanyújtotta neki a dohányzacskóját: – Nesze, Ványa, sodorj cigarettát, az majd elkergeti az álmot. Borzasztóan siralmas az ábrázatod, amikor álmos vagy: akár egy román fogolyé, vagy még annál is pocsékabb.

Zvjagincev engedelmesen követte Lopahint, tétován a kezében tartotta egy ideig a dohányzacskót, majd sajnálkozó sóhajjal azt mondta:

– Itt csak egy cigarettára való van, tedd el, nem akarom elvenni tőled még ezt is. Lám, mennyire kifogytunk a dohányból...

– Lopahin félretolta bajtársa kezét, és szigorúan azt mondta:

– Gyújts rá, ne okoskodj! – Szégyenlős férfigyengédségét a magára erőltetett szigoruság mögé akarta rejteni, de hasztalanul; így folytatta hát: – Jó bajtárstól nemcsak az utolsó csipetnyi dohányát nem sajnálja az ember, hanem még az utolsó csepp vérét sem... Te meg derék bajtárs, belémenős katona vagy, nem szaladsz el a tankok elől, kifogástalanul bánsz a szuronnyal, duhosen harcolsz, a végkimerülésig – lám, majd leesel a lábadról menet közben. Én meg borzasztóan szeretem az olyan elszánt embereket, akik rogyásig harcolnak; ezek ellen a bitang németek ellen szakmányban kell harcolni: ha elszegődtél, gyűrd a végső győzelemig, mert itt a hétköznapi közömbösséggel nem mégy semmire! Úgyhogy, csak gyújts rá, Ványa, váljék egészségedre! Meg aztán, tudod mit? Ne sértődj meg kérlek, a tréfáim miatt. Hát nem érted, hogy nekem élni is, harcolni is könnyebb, ha tréfálkozok?

Az utolsó csipet dohány-e, amelyet e nehéz pillanatban bajtársától kapott, vagy a Lopahin gyengéd ár-

nyalatú hangjából kiérződő baráti együttérzés, vagy a magánynak az a szorongató érzése, amelyet Zvjagincev azóta érzett, amióta Nyikolaj Sztrelcovot az egészségügyi zászlóaljhoz szállította egy arrafelé haladó cséza – valami mindenképpen arra ösztökélte Zvjagincevet, hogy barátságot kössön Lopahinnal.

*

Hajnalban, amikor az ezred maradványai beleolvadtak abba az egységbe, amely az átkelőhely felé vezető utak védelmére rendezkedett be, Zvjagincev már más szemmel nézte a tartalékálláson dolgozó Lopahint, mint azelőtt. Ő maga, mint mindig, a kemény talajt meg a keserves katonaéletet szidva, krákogva, hamarosan megásta a maga árkát, aztán odament Lopahinhoz, és csak a szája szélével mosolyogva azt mondta:

– No, hadd segítsek, mert hisz valahogy kényelmetlen, hogy egy jövendő ezredparancsnok a földet túrja... – Megkópte a markát, és elvette az ásót Lopahintól.

Lopahin először néma elismeréssel fogadta Zvjagincev szolgálatait, de néhány perc múlva már parancsolóan rákiabált, sikamlós tréfáival bosszantotta új barátját, és tenyerével rá-rácsapott izzadtságtól nedves, forró hátára.

– Áss mélyebbre, te jámbor Ivan! Mért csak felül piszkálgatod, mint az öregemberek? A földmunkában, akár a szerelemben, bizonyos mélységet kell elérni, te meg mindenáron csak a felsejét vájkálod. Felületes ember vagy te, azért is küld olyan ritkán levelet a feleséged, mert semmi jó emléke se maradt rólad, te vörös ördög...

Az inas, eres, szikár Lopahin gyorsan dolgozott, ahogy a gyakorlott bányászok szoktak, jóformán nem is pihent, és nem fecsérelte az időt cigarettázásra. Barna arcán, amelynek pórusaiba beleette magát a kékes szénpor, könnycseppként ragyogtak a verejtékgyön-

gyök, vékony ajkát haragosan, keményen összeszorította. Ügyesen forgatta ki ásójával az agyagban előforduló köveket, de amikor egy-egy nagy kő nem engedett erőfeszítéseinek, összeszorított foga közt olyan cifra, kacskaringós káromkodást sziszegett, hogy egy pillanatra még Zvjagincev is meghökkenve egyenesedett fel, pedig ő is nagy szakértő volt ezen a téren, megcsóválta a fejét, és kiszáradt ajkát nyalogatva, szemrehányóan azt mondta:

– Atyaúristen! Csak úgy dől belőled a trágárság, te Petya! Legalább ritkábban káromkodj, és ne ilyen kacifántosan. És nem is úgy káromkodol, mint más rendes ember, hanem mintha lépcsőn mennél felfelé, az ember nem győzi kivarni, mikor hágsz fel már az utolsó fokra...

Lopahin fukar mosollyal kivillantotta fehér fogait, és világos szeme huncutul felragyogott.

– Hát cimbora, ki mit szokott meg súrűbben emlegetni. Neked minden második szavad: „atyaúristen", nekem meg más a szavamjárása... Azonkívül pedig te falusi tuskó vagy, kombájnon kocsikáztál és tiszta oxigént szívtál. A te idegeid rendben vannak a testi munkától, hát miért szoktál volna rá a káromkodásra. De én bányász vagyok, a háború előtt több mint háromszáz százalékra túlteljesítettem a napi normát a vájatban. Háromszáz százalékot kiszorítani ész nélkül, pusztán nyers erővel nem lehet, tehát az én munkámat szellemi munkának lehet tartani. És hát, mint minden szellemi munkát végző embernek az idegei, az én értelmiségi idegeim is megrendultek, azért káromkodok a magam megnyugtatására olyan cifrát, hogy csak úgy ropog. De ha a te előkelő nevelésed nem engedi, hogy az én lelket könnyítő szavaimat hallgasd, akkor dugd be a füled vattával; a tüzérek békevilágban így cselekedtek, hogy meg ne siketüljenek a lövöldözéstől, azt mondják – használt...

Miután a tartalékállást elkészítette, a fejébe vette,

hogy egy futóárokkal összeköti a két lövészárkot, de a fáradt Zvjagincev határozottan tiltakozott ezellen.

– Mi az, itt akarsz telelni? Nem ások!

– Telelni nem akarok, de addig meg kell itt vetnem a lábam, amíg a többiek átkelnek. Láttad, milyen rengeteg hadfelszerelést szállítottak az átkelőhely felé. No hát, ez az! Nem hagyhatom ezt a sok értéket itt a németeknek, nem engedi az én gazda lelkiismeretem. Érted?! – mondta szokatlan komolysággal Lopahin.

– Meghibbantál, Petya?! Hát mikor ássuk mi meg azt a negyven méteres árkot? Felőlem ugyan megvetheted a lábad, ahogy jólesik, de árok nélkül! Mi az ördögnek az neked? Szükség esetén, vagy ha kedved szottyan rá, úgyis átmászol, úgy átmászol, mint a kisangyal! No, mit dugdosod a számba azt az ásót? Megmondtam, hogy nem ások többet, hát nem is ások. Mi vagyok én, árkász, vagy mi a szösz? Azt nem tűröm, hogy potyára a bolondját járasd velem. Ha akarod, hát áss akár egy kilométer hosszú futóárkot is, de én nem vagyok rá kapható, komám!

– De hiszen, ha állást változtatok, akkor azon a kopasz helyen kell átmásznom! – Lopahin fenséges kézmozdulattal a csenevész fű borította, csaknem kopár földre mutatott. – Az első sorozattal úgy bevernek a földbe, mint a fején talált szöget, és hirtelensültet csinálnak belőlem. Hát ilyen az emberi hála: én a mellemmel védem őt a tankoktól, ő meg arra is lusta, hogy piszkálgassa még egy kicsit a földet az ásóval... Menj a pokolba, majd megássuk nélküled is, de előre figyelmeztetlek: ha parancsnok leszel, ne is várd, hogy felterjesszelek kitüntetésre, akárhogy ugrálsz, akárhogy igyekszel is kitüntetni magad, még ha elevenen felfalod a fritzeket, akkor se kapsz fenét se!

– Eltaláltad, mivel ijesztgess! – mondta fáradtan mosolyogva Zvjagincev, de mégis az ásóért nyúlt, bár szemmel láthatón nem fűlt hozzá a foga.

Mialatt ő és Alekszandr Kopitovszkij, a kezelőlegénység kettes számú tagja – fiatal, lomha legény,

arca olyan széles, mint egy kályhaajtó, tábori sapkája alól göndör üstök lóg ki – letisztította az ásókról a rájuk ragadt agyagot, Lopahin kimászott a lövészárokból és körülnézett.

A szürke harmat sűrűn beborította a füvet, súlyával a földre hajlította a száraz, levéltollas szárakat. A nap az imént kelt fel, és ott, ahol a távoli topolyákon túl a Don szőke kanyarulata látszott, alacsonyan terült a víz fölé a föld, és a partmenti erdőt, amelyet a fák tövéig köd borított, mintha tajtékos hullámok mosták volna, akárcsak tavasszal, áradás idején.

A védelmi vonal egy helység szélén vonult végig. Az ezrednek egy századba tömörített maradványai egy piros cseréppel fedett hosszú épület közelében helyezkedtek el, amelyhez kerítéssel körülvett nagy kert is tartozott.

Lopahin sokáig nézelődött jobbra-balra, latolgatta, mennyi lehet a távolság az előttük emelkedő magaslat tetejéig, megjelölte a tájékozódási pontokat, aztán elégedetten azt mondta:

– Ez aztán pompás panoráma! Nagyszerű hadállás! Úgy fogom innen lőni a német páncélosokat, hogy csak úgy repülnek a szilánkok a tankokból, a tankistákból meg a hús a perzselt szőrrel együtt.

– De bátor vagy máma – jegyezte meg csípősen Szaska Kopitovszkij és felegyenesedett. – Te mindig vidám vagy, ha tudod, hogy a mi puskánkon kívül, az ördög tudja hány meg hány páncéltörő ágyú is van itt, de bezzeg tegnap elsápadtál, amikor felénk indultak a tankok...

– Én mindig elsápadok, ha felém jönnek a tankok – vallotta be őszintén Lopahin.

– És úgy ordítottál rám, olyan rekedten, mint egy bakkecske: „Töltényeket! Készítsd elő!" Mintha én nem tudnám magamtól is, hogy mit kell tennem. Mintha nekem is olyan kisasszony idegeim volnának...

Lopahin nem szólt egy szót se, hallgatózott. Valahonnan a kert mögül női kiáltás és üvegedények csö-

rompólése hallatszott, Lopahin szórakozottan bolyongó tekintete egyszerre felélénkült, derűs lett, a nyaka kinyúlt, ő maga könnyedén előrehajolt, és az egész ember csupa ful lett.

– Mért állsz úgy, mint a vadászkutya, tán vadat érzel? – kérdezte gúnyosan nevetve Kopitovszkij. Lopahin nem válaszolt.

A fehér épület harmat áztatta, piros cserépteteje homályosan fénylett. A ferde napsugarak aranyszínűre festették a cserepet, és szivárványosan ragyogtak az ablakokon. Lopahin a fák kozott megpillantott két női alakot, és mindjárt megérett benne az elhatározás.

– No, Szaska, te csak őrködj a haza érdekein, én egy pillanatra elszaladok abba a cserepes intézménybe – mondta Kopitovszkijra kacsintva.

Kopitovszkij meglepetten felrántotta hamuszürke, porlepte szemöldökét.

– Ugyan mi célból? – kérdezte.

– Úgy sejtem, hogy ha az a ház nem iskola és nem is tüdőgondozó, akkor ott valami ínyencséget szerezhetünk reggelire.

– Alighanem állatorvosi rendelőintézet lesz az – mondta rovid hallgatás után Kopitovszkij. – Világos, hogy állatorvosi rendelő, és te birkaürhön meg koszon kívül semmit sem szerzel ott reggelire.

Lopahin megvetően hunyorított.

– Ugyan már, mért volna... rendelőintézet, méghozzá állatorvosi? – kérdezte. – Megálmodtad, te látnok?

– Azért, mert a kert alatt áll, meg aztán az imént valami tehén bőgott ott, de nagyon panaszosan: bizonyára gyógyítani vitték oda.

Lopahin egy kissé megingott feltevésében, egy percig kiábrándultan és mélabúsan fütyörészett, de végül mégis elhatározta, hogy odamegy.

– Megyek, felderítem – mondta élénken. – Ha a törzsőrmester vagy valaki más kérdezi, hol van Lopahin, mondd meg, hogy elment a dolgát végezni, mondd

meg, hogy borzalmas hasgörcsei vannak, sőt vérhast kapott.

Lopahin összegörnyedt, szenvedő pofát vágott, a lábát alig vonszolva megkerülte Goloscsekov hadnagy lovészárkát, elhaladt a telefonosok mellett, akik a parancsnoki állás felől vezetéket húztak, és besurrant a kertbe. De mihelyt a meggyfák eltakarták az illetéktelen tekintetek elől, tüstént felegyenesedett, szorosabbra húzta az övét, hetykén félrecsapta a sisakját, és görbe lábával kacsázva az épület vendégszeretően kitárt ajtaja felé indult.

Már messziről meglátta az istálló mellett sürgölődő asszonyokat, a napfényben ragyogó fehér tejeskannák sorait, és arra a határozott meggyőződésre jutott, hogy egy kolhoz vajüzeme vagy tejgazdasága áll előtte. De nagyon elkeseredett, amikor a sövényt ügyesen átugorva, váratlanul, egy tekintélyes külsejű oregembert fedezett fel az istálló mellett, aki parancsot osztogatott az asszonyoknak. Lopahin valahányszor élelemszerző útra indult, mindig jobban szerette, ha asszonyokkal van dolga. Renduletlenul hitt a női szív viaszlágyságában és jóságában, és jóllehet, eléggé sűrűn vallott kudarcot szerelmi téren, hitt tulajdon ellenállhatatlanságában is... Ami az oregembereket illeti, azokat határozottan nem szerette, valami okból kivétel nélkül fösvénynek tartotta valamennyit, és mindenképpen kerülte, hogy bármilyen kéréssel is forduljon hozzájuk. De most egyszerűen lehetetlen volt elkerülnie az öreget: minden jel arra vallott, hogy éppen ő itt a vezető.

Lopahin mielőbbi, szerencsés halált kívánt az ártatlan öregnek, és kénytelen-kelletlen az istálló felé indult, de már nem a női szívek szenvedélyes leigázójának előbbi játékos és fesztelen járásával, hanem szigorúan katonás léptekkel, megigazította fején a sisakot, és szemében kialudt a vidámság tüze.

Az öregember egyenes hátára, kihúzott vállára futó pillantást vetv azt gondolta: „Bizonyára őrmester

volt ez a szakállas ördög! Tisztelettudóan kell közeledni hozzá, másképp nem fog menni a dolog." Amikor már néhány lépésnyire ért, összecsapta a bokáját, köszönt, és úgy tisztelgett, mintha legalábbis egy hadosztályparancsnok előtt állna. Számítása pontosan bevált: az öregre szemmel láthatólag nagy hatást tett, mert bütykös kezét színehagyott kozáksapkájának ellenzőjéhez emelve, ő is ugyanolyan tisztelettel felelte dorgó basszushangján:

– Erőt-egészséget!

– Mi ez itt, papa, lóistálló? – kérdezte Lopahin, és naiv arccal a tehénistállóra mutatott.

– Nem, ez a tejgazdaságunk. Éppen készülünk a kiürítésre...

– Hát későn készülődnek – mondta szigorúan Lopahin. – Előbb kellett volna erre gondolni.

Az öreg felsóhajtott, megsimogatta a szakállát, és Lopahin mellett valahová elnézve azt mondta:

– Túlságosan hamar ideszaladtak, a mi falunkba, jóvitézek... Tegnapelőtt még azt mondta a rádió, hogy Rosszosa mellett folynak a harcok, de mire szétnéztünk, máris itt látjuk magukat az udvaraink körül, és bizonyára a németet is cipelik maguk után...

A beszélgetés kezdett Lopahin számára cseppet sem kívánatos irányt venni, így hát ő ügyesen másra terelte.

– A teheneket ugye még nem szállították át a Donon túlra? – kérdezte gondterhelten. – Bizonyára jó teheneik vannak, tiszta fajtájúak...

– Hát igen, jó tehenek vannak a mi gazdaságunkban, aranyat érnek ezek a tehenek! – felelte lelkesen az öreg. – Még tegnap este átúsztattuk őket, a berendezést csak most szállítjuk, de hogy át tudjuk-e szállítani, vagy sem, azt nem jósolhatom meg, mert olyan bábeli zűrzavar van az átkelőhelyen, hogy az isten mentsen meg tőle! A német már második napja szórja a bombákat a hídra, rombolja, ahol csak éri, ezerszámra zsúfolódott ott össze mindenféle katonai gép, a

hídnál egyik parancsnok a másik mellét markolássza, rángatja, hát hogy tudnánk mi átkelni a magunk retyerutyájával?!...

– Hát ez bizony bonyolult dolog – állapította meg Lopahin is. – De maguk csak ne nagyon izguljanak, kedves papa, mert a mi hősi ezredünk vette át itt a védelmet, tehát biztosak lehetnek abban, hogy a német nem ugrik át a Don túlsó partjára csak úgy, nekifutásból. Mi még ezen a parton tisztességesen eret vágunk rajta!

– Elpusztul a falunk, mindent elemészt a tűz, ha itt harcra kerül sor – mondta remegő hangon az öreg.

– Hát, papa, úgy látszik, a maguk falujának is kijut majd, de mi az utolsó lehetőségig védeni fogjuk.

– Segítse az isten magukat – mondta jámboran az öreg, és már-már keresztet akart vetni, de miután Lopahinra meg a mellén díszelgő éremre sandított, nem emelte kezét a homlokáig, hanem méltóságteljesen simogatni kezdte sűrű, ősz szakállát. – Szóval, a maguk csapata ássa azokat a lövészárkokat a kert megett? – kérdezte rövid hallgatás után.

– Igen, papa, a mienk. Ássuk, ássuk, teljes erőnkből iparkodunk, már egészen kiszáradt a szánk... – Lopahin diplomatikusan elhallgatott, de az öreg, úgy látszik, nem értette meg a célzást. Folyton csak a szakállát simogatta, és a fejőnőkre nézegetett, akik szekérre rakták a kannákat, aztán hirtelen ádázul kidüllesztette a szemét, és harsányan elkiáltotta magát:

– Hé, Glaska, a teremtésit a lelkednek, hát miért nincs még mindig itt az a kanca?! Mindjárt elkezdenek ágyúzni a németek, akkor aztán kapkodhattok!

Egy málna ajkú, dús mellű, jó alakú, telt fejőnő rövid pillantást vetett Lopahin felé, súgott valamit az asszonyoknak – azok halkan felnevettek –, és aztán határosen azt felelte:

– Mindjárt hozzák, Luka Mihalics, ne nyugtalankodj, utóléred még a Donig az öregasszonyt...

Lopahin elbűvölten bámulta a fejőnőt, le sem vette

róla a szemét, és úgy hunyorgott, mintha a fényes napba nézne. Aztán nagy nehezen mégis elfordította tekintetét az asszony pirosbarna arcáról, felsóhajtott, és valahogy hirtelen elrekedt hangon azt kérdezte az öregtől:

– No, papa, hát jól élt a kolhoz a háború előtt? Nagyon jól táplálták errefelé az emberek...

– Nagyszerűen élt, volt iskola is, kórház is, klub is meg minden egyéb, nem is beszélve az ennivalóról, mert dugig voltunk mindennel, és most itt kell hagynunk mindent, ami úgy a szívünkhöz nőtt. És mire jövünk vissza? Üszkös tönkökre, ez már egyszer szent – mondta elcsüggedve az öreg.

Lopahin máskor megértette volna a mások baját, de most nem volt felesleges ideje, és még egy lépést tett, hogy rávezesse az öreget: találja már ki, miért jött ő ide.

– Egy kicsit sós a kútjuk vize. Ahogy ássuk a lövészárkokat, borzasztóan megszomjazunk, ez a víz pedig igazán semmire se jó. Hát hogyhogy nincs maguknak jó vizük? – kérdezte szemrehányóan.

– Sós? – visszhangozta meglepetten az öreg. – Hát milyen kútból húztak?

Lopahin nem ivott ebben a faluban vizet, és természetesen nem tudta, hol van a kút, így hát bizonytalanul a fák mögött látszó iskola felé intett az egyik kezével. Az öreg még jobban elcsodálkozott:

– No, ezen csudálkozok! Az iskola kútjában van a legeslegjobb víz az egész körzetben, az egész falu onnan hordja az ivóvizet. Hát hogy romolhatott el máma? Tegnap onnan hoztak vizet, jó, könnyű víz, magam is ittam belőle.

A földre szegezte tekintetét és eltűnődött, Lopahin meg bosszúsan krákogott egyet, és azt mondta:

– Azonkívül pedig nekünk tiltják is, hogy nyers vizet igyunk, papa, nehogy hasmenést meg más efféle gyomornyavalyát kapjunk.

– A mi vizünket nyersen is lehet inni – mondta

makacsul az öreg. – Minden évben kitisztítjuk a kutat, az egész falu annak a vizét issza, és soha, senkinek se fájdult meg még tőle a hasa.

Lopahin már minden lehetőséget kimerített, hogy finoman megokosítsa az értetlen öregembert, így aztán kétségbeesett elszántsággal egyenest nekiszegezte a kérdést:

– Nem kaphatnánk egy kis édes tejet vagy akár egy kis vajat?

– Hát azért, fiacskám, a tejgazdaság vezetőnőjéhez kell fordulnia. Ott áll a fejőnők mellett, az a szürke sálas, kis gömbölyű, szeplős.

– És maga... hát maga micsoda itt? – kérdezte zavartan Lopahin.

Az öreg a szakállát simogatva büszkén felelte:

– Én lovász vagyok itt, már harmadik éve. Úgy dolgozok, hogy bárcsak mindenki így dolgozna: a kaszáló is rám tartozik, én ügyelek az aprójószágra, elvégzek én az egész gazdaságban mindent, amit csak kell. Az idén prémiumot ígértek...

Mondott még valamit, de Lopahin bosszúsan a sisakjára csapott a tenyerével, és ajkát hangtalanul mozgatva a szürke sálba burkolózó nő felé indult.

A vezetőnő közvetlen asszony volt, könnyen szót lehetett vele érteni. Figyelmesen meghallgatta Lopahin kérését, és azt mondta:

– Százötven liter tejet meg egy csomó vajat küldtünk a kórházba a sebesülteknek, de maradt még valami, azt nem visszük magunkkal. Két kanna tej elég lesz a katonáinak? Glasa! Adj ki a parancsnok elvtársnak két kanna tejet a tegnap esti fejésből, és ha maradt még a jégveremben egy kis vaj, abból is adj két-három kilót.

Lopahin nagyon elégedett volt, valósággal elbűvölte, hogy parancsnoknak nézték, hevesen megszorította a jószívű vezetőnő kezét, és fürgén lement a jégverembe. Átvette a fejőnő kezéből a jégen megizzadt hideg kannákat, és elragadtatással így szólt:

– Nem tudom, apai nevén hogy tiszteljem, Glasa, de maga bűbájos 'asszony! Valósággal olyan, akár a tejszínhab, úgy biza! Amilyen étvágyam nekem van – én együttőhelyemben megenném tetőtől talpig: darabonként kenyérre kenném, és úgy enném, még só se kéne rá..:

– Olyan vagyok, amilyen vagyok – felelte szigorúan a megközelíthetetlen fejőnő.

– Nem kell szerénykedni, maga határozottan szép, Glasa, csak az a baj, hogy nem az enyém! És mitől gömbölyödött úgy ki, a friss tejtől vagy az aludttejtől? – lelkendezett tovább Lopahin.

– No, fogd azokat a kannákat, és gyerünk! A vajért majd eljössz később.

– Én örök életemben szíves-örömest elüldögélnék magával itt, ebben a jégveremben – mondta meggyőződéssel Lopahin.

Lopva a félig becsukott ajtóra nézett és megpróbálta átölelni a dús mellű, telt fejőnőt, de Glasa könnyedén elhárította Lopahin kezét, megmutatta neki nagy, barna öklét, és barátságosan elmosolyodott:

– Vigyázz, legény, mert ettől hamarabb lehűlsz, mint a jégtől. Én szigorú erkölcsű özvegy vagyok, és nem szeretem az ilyen butaságokat.

– Ilyen özvegytől szívesen elviselek akármilyen sérelmet, de meghátrálni nem akarok, úgyis annyit hátráltam már, hogy rosszul vagyok tőle – mondta szelíden Lopahin, és makacsul nyúlt a fejőnő felé, nevetős málnapiros szája felé.

De ebben a pillanatban szélesre tárult a jégverem náddal bélelt ajtaja, és éppen a legrosszabbkor megjelent az ajtónyílásban egy sötét figura, és felzúgott az öregember harsány basszushangja.

– Glikerija! Hol maradsz olyan sokáig? Tán odafagyott a szoknyád alja a jéghez? Ereggy hamar, idehozd nekem azt a kancát, egy-kettő!

Lopahin félreugrott, és halkan káromkodva, a kannákkal csörömpölve felfelé indult a nyirkosságtól síkos

lépcsőn. A jégverem ajtajánál megvárta az utána jövő, és még mindig hamiskásan mosolygó fejőnőt, és azt kérdezte:

– Maguk is visszavonulnak a Donon túlra, vagy itt maradnak? Ezt úgy minden eshetőségre számítva kérdezem.

– Mindjárt indulunk is, kiskatonám. Talán te is velünk tartasz?

– Egyelőre nem arra visz az utam – felelte lényegesen szárazabban Lopahin, de rekedtes hangja mindjárt megint visszanyerte turbékoló galamb lágyságát: – Ha úgy esik sorja... hol találkozunk, Glasenka?

A fejőnő meredek vállával ellökte Lopahint az ajtótól, és nevetve azt felelte:

– Tulajdonképpen nincs is miért találkoznunk, de ha egyszer majd annyira akarsz látni, hogy már nem bírod ki – a Don túlsó partján az erdőben megkeresheted. Nem megyünk messzire a falunktól.

Lopahin sóhajtozott, átkozta magában ezt a nyughatatlan katonaéletet, és a kannákat cipelve a kert felé ballagott. Kedve támadt, hogy még egy pillantást vessen az özvegyre, aki olyan szigorúnak látszik, de akinek olyan csodálatosan kedves, rót szikrák táncoltak a szemében. Hátranézett, megbotlott egy földbütyökben, kishíján elesett, és mindjárt a szívéig ható, kitörő női kacagás szállt utána...

Lopahin a lövészárokban, csak úgy a kannából, egyhuzamban sokáig itta az életadó nedűt, aztán a tejtől elnehezulve, gyermeki-boldogan, Kopitovszkijra bízta, hogy ossza szét a tejet a század harcosai között – egy csajkával adjon kinek-kinek – és szigorúan megtiltotta, hogy megrövidítsék a többieket, ha maradna még fölösleg. Ő maga ismét menni készült, de Kopitovszkij azt tanácsolta, ne menjen:

– Káromkodni fog a törzsőrmester, ne menj!

Lopahin ábrándosan elmosolyodott.

– Én talán nem is mennék, de magától visz a lábam... Van ott egy fejőnő, Glasa, az olyan asszony,

hogy ha nem volna háború, örömest ülnék vele a tehén hasa alatt, és rángatnám a csecsét.

Kopitovszkij eltakarta száját fekete tenyerével, összehunyorította szemét, és a nevetéstől el-elcsukló hangon azt kérdezte:

– A csecsét? Kiét, miét?

– Ez nem fontos – felelte Lopahin szórakozottan: töprengett valamin.

Tekintete végigsiklott a zöld facsoportokon, majd sokáig elidőzött a tejgazdaság piros cseréptetején.

– Vigyázz, ki ne kapj máma a törzsőrmestertől. Tegnap óta valahogy olyan dühös, akár a harapós kutya! – figyelmeztette Kopitovszkij.

Lopahin legyintett egyet, és indulatosan azt mondta:

– Menj a fenébe a jó tanácsaiddal meg a törzsőrmestereddel! Hát már egy lépést se tehetek az engedélye nélkül?! Mondd meg, hogy Lopahin elment vajért, kínáld meg tejjel, és kész, kár a szóért! Ha pedig kötekedni próbál velem, majd elhúzom én a nótáját! Nem bírom tovább enni a Liszicsenko kásáját; gyomorfekélyt kapok tőle. Adják ki a Mikojan-szabályzat szerint járó fejadagot, mind egy cseppig, ami dukál, akkor majd én se fogok ügyeskedni. Nem hülyültem meg, hogy visszautasítsam a vajat, ha egyszer jó emberek maguktól kínálják! Csak nem hagyjuk itt az ellenségnek?!

– No, ha vajat is adnak, akkor ne fecseréld az időt, eredj! – egyezett bele gyorsan Kopitovszkij.

Lopahin egy perc múlva már lépkedett is az ismerős ösvényen, a kert felé, hallgatta a madarak reggeli dalát, és élvezettel szívta be a harmat áztatta fű gyorsan illanó, édeskés szagát.

Jóllehet tobb napon át nem aludt, nem lakott jól, és harc közben jó kétszáz kilométernyi, kimerítő utat tett meg, kitűnő hangulatban volt ezen a reggelen. Hisz olyan kevés kell az embernek a háborúban! Ha csak egy kissé távolabb kerül a haláltól, ha pihen egyet, kialussza magát, becsületesen jóllakik, kap hazulról

levelet, ráérősen elcigarettázgat a bajtársaival – máris megvan az ideig-óráig tartó katonaóröm. Igaz, Lopahin nem kapott levelet ezen a reggelen, de az éjjel kiadták a várva várt dohányt, adtak egy-egy doboz húskonzervet és elegendő lőszert; hajnal előtt sikerült egy kicsit aludnia is, aztán felfrissülve, fürgén ásta a lövészárkokat, szentül hitte, hogy itt, a Donnál, vége szakad valahára ennek a keserves visszavonulásnak, és a munka most már nem volt olyan undorítóan unalmas, mint azelőtt; a kiszemelt hadállással nagyon meg volt elégedve, de még elégedettebb volt azzal, hogy kedvére teleitta magát tejjel, és találkozott Glasával, ezzel a csodálatosan szép özveggyel. Persze sokkal jobb lett volna, ha valami pihenőhelyen ismerkedik meg vele – ott aztán megmutatta volna, milyen legény ő, de azért még ez a rövid találkozás is szerzett neki néhány kellemes pillanatot. A háború alatt pedig megszokta, hogy beérje kevéssel is, és beletörődjék minden veszteségbe...

Lopahin befelé mosolyogva és halkan fütyörészve haladt az ösvényen, lábával széttaszigálta a harmat súlyától lekonyuló lapuleveleket, és eleinte ügyet sem vetett az alig hallható, mélyre lejtő zúgásra, mely valahonnan a hegyek mögül hullámzott elő, de a hang nemsokára erősödött, és Lopahin megállt, hallgatózott. A búgásról megállapította, hogy német repülőgépek közelednek, és csaknem mindjárt hallotta is az elnyújtott kiáltást: „Légi riadó-ó-ó!"

Lopahin sarkon fordult, és ügetésben a lövészárkok felé indult. Csak egy másodpercre villant át agyán a keserű gondolat: „Befellegzett az én vajamnak, meg Glasának is..." – de azután, bármennyire súlyos volt is ez a kettős veszteség, hosszú időre megfeledkezett róla...

Tizennégy német repülőgép, amely az imént bukkant a szemhatár fölé, sebesen közeledett. Lopahin még futvást sem jutott a maga lövészárkáig, amikor az iskolakertben csattanósan megdördültek a légelhárító

ágyúk. A robbanások sötétszürke koszorúi nem sokkal az elülső repülőgépek előtt és alatt buggyantak fel. Aztán egyre szaporodtak a légelhárító lövedékek robbanásai, és a felhőtlen égen összekeveredve tovaúsztak a repülőgépek mellett, szétbontották a köteléket, és arra kényszerítették, hogy megváltoztassa irányát.

– Egy már kész! – ordította elragadtatással Szaska Kopitovszkij.

Lopahin beugrott a lövészárokba, és amikor felemelte fejét, azt látta, hogy a vezérgép esetlenül félszárnyra dől, fekete füstbe burkolózik, és ferdén zuhanni kezd. Füstbe, lángba borulva, fúrósüvítéssel, víjjogva száguld el a lövészárkok vonala felett, aztán a falu csordalegelőjének keményre taposott földjébe csapódva felrobbant tulajdon bombáitól. A robbanás döreje olyan erős volt, hogy Lopahin egy pillanatra behunyta szemét. De aztán Szaska felé fordította ragyogó arcát.

– No, ennek ugyan komoly tölteléke volt! – mondta. – Hej, ha ezek a légelhárítók, ezek a földi ördögök mindig így lőnének!

Egy másik repülőgép telitalálattól már a levegőben darabokra hullt, és – jóval a falun túl – szintén lezuhant. A többieknek sikerült áttörniük az átkelőhely felé. Mivel az átkelőhelynél felállított második légelhárító üteg géppuskatűzzel fogadta őket, célzás nélkül ledobálták bombáikat, és a veszélyes övezetet kikerülve egyenest nyugat felé húztak.

Még le sem üllepedett a robbanóbombák verte por, a hegy mögül máris előtűnt a német bombázóknak – ezúttal már vagy harminc gépből álló – második hullláma. Négy repülőgép különvált a többitől, és a védelmi vonal felé fordult.

– Ránk jönnek – mondta összeszorított foga közt, remegő hangon Szaska. – Odanézz, Lopahin, ezek zuhanóbombázók, mindjárt kezdenek zuhanni... Itt vannak! No, gyerünk!

Lopahin kissé elsápadt, előreszegezte puskáját, lábát

keményen a lövészárok alsó kiszögellésének szegte, és gondosan célzott. Világos szemét olyan szorosan összehunyorította, hogy Szaska, mikor rápillantott, csak piciny rést látott – mintha késsel vágták volna – meg mély redőket, a fekete bőr borította szemgödrök szélén.

– Három géptesttel... Három és féllel... néggyel előbbre célozz! – kiáltotta fejvesztetten Szaska a fülhasogató, agyat feszítő motorzúgáson át.

Lopahin mintegy félálomban hallotta a Szaska kiáltását, és Goloscsekov hadnagy ismerős recsegő hangját, aki szinte visítva harsogta a szokásos vezényszót: „Az ellenség repülőire – tüzelj!..." Még volt ideje, hogy lőjön, még érezte vállával és egész testével a puska súlyos visszalökését, a másodpercnek egy parányi töredékéig még tudatában volt annak, hogy elhibázta a lövést. A bomba ismerős, undorító süvítése nőttönnőtt, és egybeolvadt a fülsiketítő robbanással. Lopahin alázatosan meghajlott hátán, sisakján, mint nagyszemű jégeső, teljes erővel dobolni kezdtek a felszökkenő és lehulló göröngyok, lélegzete elakadt az elégett robbanóanyag csípős vasbűzétől. Gyakran robbantak bombák a lövészárok mentén, de lényegesen több robbanás dörrent a lövészárkok mögött, az iskolakertben. Lopahin, minden erejét megfeszítve felemelte fejét, a felkavarodó por piszkosbarna fátylán át megpillantott egy repülőgépet, amely balra felfelé a kék égnek szökkent, tisztán látta még a horogkeresztet is a farkán; ekkor felugrott, mintha rugóra járna, dühösen megcsikorgatta fogát, és megint nekidőlt puskájának.

– Lődd le azt a dögöt! Lődd le azonnal! – kiáltotta a fülébe lázasan remegve Szaska.

Nem, ő, Lopahin ezúttal nem hibázhat, nincs joga mellélőni! Egészen kővé dermedt, csak a keze, a puskával összeforrott, vaskemény vájárkeze mozgott bal felé, meg vérben forgó, gyűlolettől lobogó, összehunyorított szeme siklott a magasba szokkenő repülőgép elé, hogy eltalálja a szükséges előretartást. És mégis, mellélőtt ezúttal is... Ajka megremegett, amikor azt látta,

hogy a repülőgép eléri a szükséges magasságot, aztán megfordul, és zuhanórepülésben ismét bombázni kezdi a lövészárkokat.

– Töltényt! – kiáltotta vijjogó hangon.

A „JU–87 hirtelen zuhant lefelé, valamennyi géppuskájából tűzzel árasztotta el a sárga fészkeket, a lövészgödröket. Dühös, fuldokló recsegéssel fogadta a gépet Nyikiforov őrmester golyószórója, sűrűn csattogtak a puskalövések, egymásba olvadva, darabosan és tompán ropogtak a géppisztolysorozatok. Lopahin várt. Szakadatlanul figyelte az egyre erősödő, elnyújtott, mély bömbölléssel zuhanó repülőgépet, és a füle ugyanakkor önkéntelenül rögzítette a különnemű tüzelés zajait: az iskolakertben, a légvédelmi üteg tüzelőállásai mellett lehulló robbanóbombák hegyomlásszerű dörejét, a légvédelmi ágyúk sűrű lövéseit és a géppuskák fuldokló csaholását. Sikerült megkülönböztetnie még néhány páncéltörő puskalövést is. Nyilvánvalóan nemcsak ő vadászott páncéltörő puskával a szemtelen zuhanóbombázóra.

– Mi az, megdermedtél?! Azt kérdem, megdermedtél? Csak nem sebesültél meg?! – kiáltotta Szaska.

De Lopahin, a repülőgépet merően figyelve csak kurtán, borzasztó csúnyán elkáromkodta magát, és Szaska, miután meggyőződött arról, hogy él és ép, leült a lövészgödör göröngyökkel teleszórt, érdes fenekére.

A pezsgő géppuskahullám a második rárepüléskor egy kis port verve, teljesen leborotválta a lövészgödör elülső mellvédjéről az alacsony ürmöt, lesodorta még a mellvéd töltését is, de Lopahin meg se moccant.

– Hajolj le! Szitává lő, te féleszű! – kiáltott rá jó hangosan Szaska.

– Olyan nincs! Nem lesz rá ideje! – mondta rekedten Lopahin, és – kivárva azt a pillanatot, amikor a repülőgép a zuhanórepülésből feljutva egyenesbe fordult – megnyomta az elsütő billentyűt.

A repülőgép orra előrebukott ugyan, de mindjárt

helyrebillent, és lassan, bizonytalanul mind magasabbra emelkedve, sebzett madár módján ide-oda himbálózva délnek indult. A bal felületén baljós füstgomoly tűnt fel.

– Ahá! No, te se repkedsz többet, az anyát ezzétazzát! – mondta halkan Lopahin, és teljes magasságában felegyenesedett a lövészgödörben. – Te se repkedsz többet! – ismételte még halkabban, még jelentősebben, és mohón figyelte a megsérült repülőgép minden mozdulatát.

A repülőgép még a hegyig se húzta ki, bukdácsolva csaknem merőlegesen lefelé zuhant. A földbe csapódva olyat reccsent, mintha valahol a közelben sült tojást koppantottak volna az asztalhoz, és Lopahin csak akkor sóhajtott fel óriási, boldog megkönnyebbüléssel, teli tüdővel, majd Szaska felé fordult.

– No, látod csak, így kell lőni ezeket! – mondta halvány orralyukát tágra fújva, és most már nem is titkolta diadalát.

– Szó ami szó, ügyesen lepuffantottad, Pjort Fedotovics! – mondta elragadtatással Szaska; közös szolgálatuk egész ideje alatt alighanem most tisztelte először apai nevén Lopahint.

Lopahin remegő kézzel sietve sodort egy cigarettát, fáradtan, sőt elernyedve, leült a lövészgödör fenekére, és mohón szippantott, többször is egymás után.

– Már azt hittem, meglóg az átkozott! – mondta most már nyugodtabban, és éppen az izgalom miatt még lassabbra fogta beszédét. – Ha túl jut a halmon, akkor a fene se tudja, hogy csakugyan lezuhant-e, vagy eljutott a maga zsiványtanyájáig. De így biztos a dolog, a földbe csapódott, most aztán éghet – váljék egészségére . . .

El se szívta a cigarettát, felállt, és egy percig elégedetten, szótlanul nézte a lelőtt repülőgépnek a távolban füstölgő roncsait. A légvédelmi üteget bombázó három repülőgép eltávozott dél felé, de az átkelőhely fölött, ragadozó madarak módjára, még mindig ott köröztek

a bombavetők, durrogtak a légelhárító ágyúk, robbantak a bombák, és magasra szökkentek a napfényben szivárványosan ragyogó, halványzold vízoszlopok. Nemsokára véget ért a repülőtámadás, és az odaszaladó futár a századparancsnokhoz hívta Lopahint.

A lövészgödrök előtt és mögött különböző nagyságú, megpörkölődött föld szegélyezte, kerek, sárga bombatölcsérek – mint fekélyek – borították az egész mezőt. A ferde irtás sávok, amelyeket a bombák törtek a kertben, és amelyeket eltorlaszoltak a kidöntött, szanaszét hasogatott fák, előtárták a falu házainak nemrég még gallyak takarta falát, födelét, és most minden olyan szokatlanul újnak, furcsának és ismeretlennek hatott. Zvjagincev lövészgödrének közelében egy nagy bombatölcsér tátongott, kozvetlenül a mellvédnél egy kis bomba földdel félig betemetett szárnyas farka feküdt, melynek leszakadt pereme fémesen ragyogott. De a lövészgödrök felett már csaknem mindenütt édeskés mahorkafüst szállongott, mindenünnen a harcosok hangját lehetett hallani, a félig lerombolt silóveremben berendezett géppuskafészekből meg egy elelcsukló vidám hang hallatszott, amelyet olyan egyszerre kitörő, de visszafojtott kacagás szakított félbe, hogy Lopahin, arrafelé haladva elmosolyodott, és azt gondolta: „Ördogadta népség! Ezek aztán elpusztíthatatlan emberek! Úgy bombázták őket, hogy kishíján tótágast álltak, de alighogy csend lett, ők máris úgy nyerítenek, akár a pihent csődörök"... És mindjárt maga is nevetésre fakadt, mert Nyikiforov őrmester – megismerte a nagy kacagástól sírósnak ható, magas hangját – így fejezte be:

– ... odanézek, hát látom, úgy áll ott, mint a rák, rázza a fejét, és azt kérdezi tőlem: „Fegya! Nem estem én el?..." A szeme akkora, mint az oklóm, majd kicsúszott a homlokára, őneki meg párolt répa szaga van... Úgy látszik, ijedtében... no szóval...

Ott, a széles lövészárokban valaki fáradtan, vékonyan, ereje fogytáig, szakadatlanul nevetett, mintha

kezét, lábát megkötve szorgalmasan csiklandozták volna. Lopahin, még mindig mosolyogva, elhaladt a géppuskások mellett, majd a gránáttölcséreket kerülgetve utolérte a futárt, és azt mondta:

– Vidám fickó ez a Nyikiforov.

– Hát igen, most az egyik nevet, a másik sír, a harmadik meg... „örök emléket..."* – felelte mogorván a futár, és egy telitalálattól szétrombolt lövészgödörre meg egy véres ingzubbonyos vöröskatonára mutatott, aki tehetetlenül az egészségügyi karjára támaszkodva, részeg módjára tántorogva, távolabb haladt.

Goloscsekov hadnagy széles mosollyal fogadta Lopahint, és egy kézmozdulattal hívta, hogy másszon le a lövészárokba. A rovid szélcsendet kihasználva az imént sebtében megreggelizett. A piszoktól fekete zsebkendőjével megtörülte a száját, és ravaszul kacsintott.

– Te puffantottad le, Lopahin?

– Állítólag én, hadnagy elvtárs.

– Tiszta munka volt. Ez az első eset a gyakorlatodban?

– Az első.

– No, ulj le, légy a vendégem. Tehát azt mondod: az első; de feltehetőleg – nem az utolsó, ugye? – kérdezte tréfásan a hadnagy, a fülkébe dugta a csajkát a félig megevett kásaporcióval, és ugyanonnan elővett egy jókora, zsakmányolt flaskát.

A hadnagy lövészgödrében a még ki nem száradt, nedves agyag szaga és ürömillat áradt, de érezni lehetett a felszereléshez tartozó szíj, az ecetes-fanyar férfiizzadtság, a mahorka és a kolni szagát is. Lopahin azt gondolta, milyen csodálatos gyorsasággal otthonossá tudják tenni az emberek a lövészgödröt, megtöltik ideiglenes lakóhelyüket a saját, másokétól egészen különböző, csakis rájuk jellemző szagukkal. Nem éppen a legjobbkor eszébe jutottak Nyikiforov őrmester szavai, de a hadnagy a maga módján értelmezte ezt a

* *Célzás egy görögkeleti halotti énekre.*

mosolyt, és egy kis alumíniumpohárba pálinkát töltve, tartózkodóan azt mondta:

– A szomszédaink, a légelhárítók ma elláttak egy kis üzemanyaggal, mert a magamé már rég elfogyott... No, gratulálok a sikeredhez, fogd meg és igyál.

Lopahin két ujjával óvatosan átvette a kis poharat, megköszönte, de magában elkeseredve azt gondolta, hogy ez a pohár túlságosan kicsi – látszik, hogy nem orosz edény – és szemét behunyva lassan, érzéssel kiitta a petróleum szagú, meleg pálinkát.

A hadnagy Lopahinnal egy időben krákogott egyet, mintha osztoznék élvezetében, de ő maga nem ivott, eltette a flaskót.

– Látod, Lopahin, milyenek ezek a mi embereink? Azelőtt, mihelyt megjelentek a repülőgépek, sorjában lefeküdtek, s a földet szagolták, most már más a helyzet, most már, tisztes magasságban járjon felettünk az a repülőgép, mert különben letörjük a derekát. Igaz, Lopahin?

– Igenis, hadnagy elvtárs!

– Az imént telefonált az alezredes, azt kérdezte, ki lőtte le azt a repülőgépet. Az emberek azt mondták, te voltál, de én magam is láttam. Bizonyára felterjesztenek kitüntetésre. No, ereggy, nemsokára várhatjuk az újabb támadást, aztán vigyázz, a tankokat illetőleg se csalódjak benned. Menj oda Borzihhoz, figyelmeztesd az én nevemben, hogy komoly csata lesz, és – ahogy mondani szokták – helyt kell állni életre-halálra. Mondd meg, hogy bízom benne. Én nemsokára átmegyek a jobbszárnyra. A németek ott valahol nagyon szorgoskodnak, folyton támadnak a repülőik, igyekeznek megtisztítani az átkelőhelyhez vezető utat... Meleg napunk lesz, úgyhogy résen legyetek!

Lopahin a boldogságtól meg a felhajtott pálinkától téglavörösen haladt visszafelé, de amikor Borzih páncéltörő lövészgödréhez közeledett, elhessegette ajkáról a mosolyt, elkomolyodott.

Borzih éppen reggelizett, a kenyér héjával gondosan tisztára törögette a konzervdoboz oldalát.

Lopahin lehasalt a lövészgödör mellett, és azt kérdezte:

– No, te szibériai, hát téged a bomba se fog?

– Nem fog engem semmi a világon, amíg csak meg nem halok – felelte vastag hangon a jókötésű, széles vállú szibériai legény, és tovább folytatta foglalatosságát

– Megkínálhatnál egy kis tejfeles lepénnyel, hisz vendégségbe jöttem hozzád, vagy mi a szösz.

– Ereggy vendégségbe a feleségemhez, Omszkba, ma vasárnap van, biztosan süt tejfeles lepényt, ő majd megkínál.

Lopahin tagadóan és szomorúan rázta a fejét.

– Nem megyek, egy kicsit messzire van, vigyen el az ördög téged is meg a lepényeidet is...

– Hát igen, egy kicsit messzire van – mondta sóhajtva Borzih, és nem lehetett tudni, minek szól ez a könnyű sóhaj: annak-e, hogy ettől a kopár doni sztyeppétől olyan messzire esik Omszk, az ő szülővárosa, vagy pedig annak, hogy ilyen hamar kiürült a konzervdoboz...

Borzih minden lendület nélkül a burján közé dobta az üres konzervdobozt, kezét gondosan beletörülte zsírfoltos nadrágjába, és azt mondta:

– Inkább te kínálj meg engem egy kis dohánnyal, Lopahin.

– Te tán már elfüstölted a magadét? – kérdezte meglepetten Lopahin.

– Dehogy füstöltem el. Csak hát a másé mindig jobban ízlik – mondta nagy bölcsen Borzih, és egy darab papírt vályúvá csavarva kinyújtotta kezét a lövészgödörből. – Szórj már bele, ne fukarkodj. Ha nekem lett volna olyan szerencsém, hogy lelőjek egy repülőgépet, én az utolsó csepp dohányomat is szétosztogattam volna a jó barátaim közt...

Némán kettőt szippantottak a fanyar mahorkafüstből, majd Lopahin így szólt:

– A hadnagy azt üzeni, hogy résen légy. Okos legény az a hadnagy; úgy véli, hogy a tankok legelőször rajtunk fogják kipróbálni az erejüket. A velünk szemben levő magaslatok mögött nagyon alkalmas helyük van az összpontosításra, azonkívül meg az ide vezető út is jó, el van rejtve: egy szárazvölgy ferdén halad lefelé a dombról, láttad már?

Borzih szótlanul bólintott.

– Még azt is mondta a hadnagy: „Én bízom Borzihban meg tebenned, Lopahin. Kitartunk a legvégsőkig."

– Jól teszi, ha bízik – mondta tartózkodóan Borzih. – Nem sok emberünk maradt, de ezek a fiúk mind olyanok, hogy az ördög se fog ki rajtuk. Mi helytállunk. De mi lesz a szomszédainkkal?

– A szomszédaink törődjenek magukkal – mondta Lopahin.

Borzih ismét szótlanul bólintott.

Lopahin felállt, megszorította bajtársának széles, merev kezét és elköszönt.

– Sok sikert, Akim!

– Viszont kívánom.

Lopahin elhaladt két lövészgödör mellett, és amikor a harmadikhoz ért, hirtelen megrökönyödve megállt, mintha váratlan akadályba ütközött volna, megdörzsölte a szemét, és a foga közt, felháborodva azt mondta: „Nahát, ez kedves dolog! Még csak ez hiányzott nekem vénségemre..." A rendje-módja szerint, szemmel látható hozzáértéssel megásott lövészgödörből, a mélyen homlokra húzott sisak alól merően nézett rá Liszicsenko szakács fáradt, de mint mindig, közönyös, hideg, kék szeme. A szakács arca, mely olyan telt volt, akár a téli alma, szokatlanul fiatalosnak, sőt vidámnak hatott, kék szeme meg nyugodtan és – Lopahinnak legalábbis így tűnt fel – kihívóan, pimaszul hunyorgott.

Lopahin hangsúlyozottan csoszogó járással közele-

dett a lövészgödörhöz, leguggolt, és a szakácsra felülről lefelé nézve, semmi jót sem ígérő, sziszegő hangon így szólt:

– Jó napot.

– Adjonisten – felelte hidegen Liszicsenko.

– Hogy szolgál az egészsége? – érdeklődött kedvesen Lopahin, megsemmisítő tekintetével szinte átfúrva a szakácsot; alig tudta visszatartani már-már kirobbanó dühét.

– Köszönöm szépen, lóduljon tovább, az anyja kínjába.

– Hát én most a haditudomány szabályai szerint felelnék, de nem neked tartogatom a legértékesebb és a legritkább szavaimat – mondta felegyenesedve Lopahin. – Csak egyetlenegy kérdésemre felelj: ki volt az az ökör, aki ebbe a gödörbe ültetett, és meddig akarsz itt kotlani, és hol a konyha, és mit zabálunk máma, ha a te jóvoltodból nem lesz ebéd?

– Engem senki se ültetett ide, kedves barátom, magam ástam magamnak ezt a kis lövészgödröt, és magam telepedtem bele – felelte nyugodt, unott hangon Liszicsenko.

Lopahin szinte fuldoklott a felháborodástól.

– Magad telepedtél bele? Haj, te, hogy... és a konyha?

– A konyhát otthagytam. És ne jajgass, kérlek, ne ijesztgess engem hiába. Én máma elbúsultam magam a konyha mellett, így hát otthagytam.

– Elbúsultad magad, otthagytad, és a magad jószántából idejöttél?!

– Pontosan így van. De miért érdekel az téged, te hős?

– Hát mit gondolsz, azt hiszed, tenélküled nem tudjuk tartani a védelmet? – kérdezte hadarva Lopahin; még most is majd átfúrta gyűlölködő, merő tekintetével Liszicsenkót.

De nem olyan egyszerű volt megijeszteni, vagy akár csak zavarba ejteni ezt a tapasztalt szakácsot, aki sok

mindenen keresztül esett már életében. Nyugodtan nézett Lopahinra alulról felfelé, és így szólt:

– No hát ez az, fején találtad a szöget, nem bíztam benned, Lopahin. Azt hittem, hogy meginogsz az első nehéz pillanatban, így hát idejöttem.

– És miért nem tetted fel a fehér bóbitát? A tábornok szakácsának a fején tiszta, patyolatfehér bóbitát láttam ... Te miért nem tetted fel? – kérdezte zihálva Lopahin.

– Hát lehet, hogy a tábornoké feltette, de miért tenném fel én? – kérdezte fondorlatot gyanítva, tétován Liszicsenko.

Lopahin nem bírta megállni, és jóízűen, élvezettel azt mondta:

– Azért kellett volna feltenned, hogy hamarabb agyonlőjenek, te hájas pulyka!

Liszicsenko csak legyintett, és ugyanolyan rendületlen nyugalommal azt válaszolta:

– Engem csak akkor lőnek le, amikor a te sírhalmodon, Petya, már kinő a bogáncs, amikor téged már a varangyosbéka szoptat – nem előbb!

A szakáccsal nem lehetett szót érteni. Kedélyes ukrán nyugalmában sebezhetetlen volt, akár a vasbeton kiserőd, így hát Lopahin mély lélegzetet vett, és bizonytalanul, halkan azt mondta:

– Úgy beléd vágnék most valami jó nehéz tárgyat, hogy az egész kása kiömöljon belőled, de nem akarom ilyen vacakságra fecsérelni az erőmet. Inkább azt mondd meg – de ne bolondozz, ahogy szoktál –, mit falunk ma?

– Káposztalevest.

– Mit?

– Káposztalevest, friss birkahússal meg friss káposztával.

Lopahin elvesztette a játszmát, nyilvánvalóan gúnyolódnak rajta, és ő nem talál eléggé nyomós szavakat ahhoz, hogy méltóképpen visszavágjon.

Újból leguggolt a lövészgödör mellett, segítségül hívta önuralmát, és szívre hatóan így kezdte:

– Liszicsenko! Én nagyon ideges vagyok most, a csata előtt, a te tréfáiddal már torkig vagyok, beszélj hát értelmesen: meleg étel nélkül akarod hagyni a népet? Vigyázz, mert a fiúk ezt nem bocsátják meg neked. Én leszek az első, aki közvetlen irányzással beléd durrant, és köpök arra, hogy mi lesz belőled, milyen színű lesz azután a pofád. Tudod, hogy ki vagy te nekünk? A támadásban is meg a védelemben is a legfőbb – az ennivaló; ennivaló nélkül minden fegyvernem annyi, mint a nulla egyes nélkül. Mit tekeregsz itt összevissza? Menj, kedves barátom, menj innét minél hamarább, amíg lábadnál fogva ki nem rángatnak, menj, álcázd magad annak rendje-módja szerint, és amíg minden csendes a harctér környékén, kis füst mellett főzd meg a kását. Egye fene, hajlandó vagyok megenni még a te kásádat is, mert anélkül még rosszabb. Mik vagyunk mi meleg étel nélkül? Gyarló emberek vagyunk mind – erre szavamat adom! Én például koszt nélkül szerencsétlenebb leszek a legutolsó olasznál, és rosszabb leszek a legszerencsétlenebb románnál is. Célozni sem tudok úgy, és valahogy elgyengül a lábam, reszketni kezd a kezem... Csak menj, Liszicsenko, és légy nyugodt, hogy nélküled is elboldogulunk. Esküszöm neked, a te tisztséged is van éppolyan tiszteletre méltó, mint az enyém. Legfeljebb talán tizedrésznyivel alacsonyabb...

Lopahin feleletet várt, de Liszicsenko lassan elővette zsebéből holmi lehetetlen virágokkal kivarrott, rózsaszínű dohányzacskóját, ugyanolyan lassan letépett az újságból egy hosszú, ferde sávot, és még lassabban cigarettát kezdett sodorni. Amikor megtöltötte a cigarettát dohánnyal, és a zsákmányolt öngyújtóból tüzet csiholt, ráérősen így válaszolt:

– Hiába próbálsz engem rábeszélni, te hős. A Donon úgysem úszhatok át a konyhával a hátamon, mert avval menten elsüllyedek, a hídon átszállítani meg szintén lehetetlen. Felrobbantom egy gránáttal, ha a szükség

úgy kívánja, de egyelőre jó zsíros, káposztás hús fő az üstben. Igazán mondom. Mit mereszted rám a szemed? Húzd visszább egy kicsit, vagy tartsd meg a kezeddel, különben a földre esik. Nézd, így történt: a híd mellett a bombától megsérült néhány birka, erre én persze levágtam egy toklyót, nem akartam, hogy csúnya halállal pusztuljon el, megdögöljön egy repeszdarabtól, káposztát is szereztem a veteményeskertből – őszintén bevallom: loptam. Aztán rábíztam a káposztalevest két könnyű sebesültre: vigyázzanak rá, én magam behabartam és eljöttem, mert énnálam most már minden rendben van. Most harcolok egy kicsit, támogatlak benneteket, de ha eljon az ebéd ideje, visszamászok az erdőbe, és ahogy lehet, ideszállítom a meleg ételt. No, meg vagy elégedve velem, te hős?

A meghatott Lopahin meg akarta ölelni a szakácsot, de Liszicsenko mosolyogva leguggolt a lövészgödör fenekére, és azt mondta:

– Az efféle kutyahízelgés helyett inkább egy kézigránátot adj nekem, hátha hasznát veszem majd.

– Édes druszám! Aranyember vagy te! Harcolj, kérlek, most már annyit, amennyi jólesik, megengedem! – jelentette ki ünnepélyesen Lopahin. Lekapcsolt derékszíjáról egy kézigránátot, és tisztelettudóan meghajolva, átnyújtotta a szakácsnak.

Lopahin bizonyára elfecsegett volna még egy ideig a szakáccsal, de újból közeledő repülőgépek zúgása hallatszott, így hát sietve a maga lövészgödre felé indult.

Ez alkalommal a repülőgépek a cél felé kozeledve ketté váltak; egy részük a védelmi vonalra csapott le, a többiek a légelhárítók zárótüzén keresztültörve, az átkelőhely felé száguldottak.

És ismét sűrű, barna porfelhő vonta be a lövészgödröket, akár a köd, majd a magasba emelkedett a szélcsendes levegőben, és eltakarta a napot. Lopahin a robbanások dörejéből, a repeszdarabok vijjogásából és a felülről hulló föld hegyomlásszerű tompa zajából hiába próbálta kihallani a légvédelmi ágyúk lövéseit.

Az iskolakertben felállított üteg hallgatott, és Lopahin keserűen azt gondolta: „Elárasztották őket tűzzel azok a gazok!" De aztán eszébe ötlött, hogy az ütegnek talán sikerült máshová vándorolnia a régi tüzelőállásból, és valamelyest megnyugodott.

Abban a pokoli dörgésben-csattogásban, amely mindent betöltött körös-körül, alig tudta megkülönböztetni Szaska kiáltásait. A robbanásoknak a föld felett tomboló orkánja megsiketítette, és lenyomta ugyan, de mégis talált erőt magában ahhoz, hogy a lövészgödör oldalától el-elszakadva gyakran, de óvatosan kidugja fejét a mellvéd fölé. A légnyomás forró hullámai hátralökték a fejét, de ő a porfátylon át fürkészően nézett előre, igyekezett megállapítani: a légi bombázás fedezete alatt jönnek-e ellenséges harckocsik vagy sem.

Egy ilyen pillanatban, a napot is eltakaró sötétségben, amelyet át-áthasított a robbanások lángja, véletlenül oda tekintett, ahol Zvjagincev lövészgödre volt, és örömmel látta, hogy egy épp most eldördült lövés után egy kissé megremeg a felfelé tartott puskacső, aztán pedig egy másodpercre megpillantotta – az ismerős horpadással az oldalán – Zvjagincev arrább mozduló sisakját is, amelyet sűrűn belepett a por, és amely most már végképp elvesztette a terepszínű máz tompa fényét.

„Ez aztán legény a talpán! – gondolta elragadtatással Lopahin. – Ez ugyan nem ijed meg semmilyen muzsikától sem . . ."

Lopahin gyanúja hamarosan igazolódott; két ráröpülés után még el se távoztak a repülőgépek, a domb felől máris motorzúgás hallatszott, de ez már egészen másféle, a hernyótalpak vascsörömpölésével, csikorgásával elegyes, földre szorított, tömör zúgás volt. Ezzel csaknem egy időben a magaslat mögül tüzet nyitott az átkelőhelyre a német tüzérség, és a mi ütegeink szinte egyszerre válaszolták rá a Donon túlról, az erdőből.

– No, Szaska, most kösd fel a gatyád, és jól vigyázz! – mondta bátorítóan mosolyogva Lopahin. – Aztán

ügyelj, hogy egy tankista se lógjon meg, ha felgyújtom a gépet! No, milyen hangulatban vagy? Nincs semmi baj? Ez már derék! A mi veszélyes foglalkozásunkban az a fő, hogy ne csuggedjen el az ember.

Puskájához tapadt, és megint mintha egybe olvadt volna aránytalanul hosszú fegyverével, mint abban a percben, amikor az ellenséges gép zuhanórepülésben támadta a lövészgodroket, egy pillanatra se vette le szemét a most már ritkuló porfátyol takarta, duborgó acélskatulyákról, amelyek, mintegy tompa éket alkotva, lépcsőzetesen jottek a dombról.

No most aztán teli tudővel fel lehet lélegezni! Ennek a csatának a kezdete egyáltalan nem hasonlított ahhoz a csatához, amelyben a szétvert ezred maradványainak sikerült megvédenie a magaslatot, és visszavernie az ellenség előretörését, holott csupán csak négy páncéltörő puskájuk és néhány géppuskájuk volt. Most egészen másképp bontakozott ki a csata. A harckocsik még a Lopahin megjelölte tájékozódási pontok és a lovészgödrök közötti távolság feléig se nyomultak előre, amikor máris a robbanások sűrű, fekete kerítése állt útjukba. Lőtt az ezredtüzérség, de olyan nagy igyekezettel és olyan ügyesen, hogy a domb mögul kikanyarodó húsz közepes harckocsi közul három mozdulatlanná dermedt, egy negyedik pedig – maga után fekete füstuszályt húzva – alig tett meg vagy tíz métert, a következő lövedéktől borzas foldoszlop szokkent fel a jobb oldalánál, és a harckocsi könnyeden és engedelmesen megdőlt, mintha a helyéből kifordított tornyának a szélével meríteni akarna ebből az áldott, fekete, doni földből, amelyet néhány perccel előbb még olyan büszkén taposott hernyótalpaival...

Lopahin a tüzérek lovéseitől elragadtatva, mint valami laposfogóval, összenyomta ujjaival Szaska vállát és felkiáltott:

– Hogy tudnak lőni, hogy tudnak! Az anyjuk mindenségit! Ki tanította így meg őket?! Meg tudnám csó-

kolni a feje búbját! Vigyázz, Saska, mert még munkanélkül marad nk máma!...

A balszárnyról, egy kis kertből lőni kezdte a harckocsikat egy tankelhárító üteg is. Néhány perc múlva kilőttek még két harckocsit, de a többieknek sikerült előretörniük, és most már legfeljebb kétszáz méternyire voltak a lövészgödröktől.

Lopahin világosan látta a kissé ferde irányban közeledő harckocsi zömök törzsét és egy hosszú farkú, furcsa vadállat homályos körvonalait, amelyet a kereszttől kissé balra, fehér festékkel festettek a tank oldalára. Mindent látott gyulladásos, könnyező szeme, de várta, amíg a távolság legalább még ötven méterrel csökken, hogy biztosan találjon.

A harckocsi hernyótalpai alól szürke porfelhő röppent fel, majd alacsonyan a föld, az apró sztyeppei üröm felett széjjelterült. A napon néha hirtelen megvillant a hernyótalp egy-egy fényesre csiszolódott láncfogja, majd ismét úgy gomolygott a por, mintha szürke vattacsomókat vonszolt volna maga után a harckocsi, a por fölött látni lehetett, ahogy lassan forog a tornya, az ágyú torkából kétágú kígyófullánkként egy pillanatra hirtelen kinyúlik, majd eltűnik a fényes reggeli nap sugaraitól szinte nem is látható, halvány, hegyes lángnyelv, aztán pedig a század jobbszárnyán, a lövészgödrök sárga kis halmai előtt és mögött dagadozott a robbanástól fellövellt föld lassan leülepedő fekete gombája, és a robbanás jellegzetesen éles, pukkanó hangja hallatszott.

Lopahin a második tölténnyel kilőtte a harckocsit. Csaknem ugyanakkor kigyulladt még két tank... A többiek hirtelen megfordultak, visszaindultak, és eltűntek a magaslat mögött. Amikor az utolsó tank is eltűnt a halom poros teteje mögött, Lopahin kékes szemefehérjét villogtatva Kopitovszkij sápadt arcára pillantott, és behízelgően azt kérdezte:

– Mi van veled, Szasenyka, mért vagy ilyen szürke?

– Beleszürkül az ember az ilyen életbe – felelte mély lélegzetet véve Kopitovszkij.

*

A németek egy félóra múlva megismételték a rohamot. Ezúttal vagy tíz német tank immár géppisztolyosok kíséretében próbált rést ütni a védelmen, annak a két századnak az érintkezési pontján, amelyek közül az egyiknek Goloscsekov hadnagy volt a parancsnoka.

A csapás Goloscsekov századának balszárnyára zúdult. Az ellenség legelöl haladó közepes harckocsija futtában nekiment a vesszőből fonott, sárral tapasztott falú kolhoz-kovácsműhelynek, egy pillanatra porfelhőbe burkolózott, majd a leomlott romok alól előtörve, páncélján száraz vesszőt és szanaszét szóródó szemetet cipelve, ágyútűzzel lőtte az állványos géppuska kezelőlegénységét, és mar eltiport néhány lövészgödröt... Hernyótalpaival a lövészgödröket végigvasalva cikcakkban haladt, ide-oda forgatta rövidre vágott, tömpe, szürke ormányát. Gyorsan közeledett Lopahin felé, és amikor egész ormótlan tömegével befödte Kocsetigov őrvezető lövészgödrét, hirtelen lefékezte egyik hernyótalpát, és egy helyben forogva igyekezett folddel betemetni a mély lövészgödröt. Lopahin lőtt. De nem ő pusztította el a harckocsit: a földdel mellig betemetett, immár haldokló Kocsetigov őrvezető felnyúlt, és mihelyt a tank lekúszott az ő széttiport lövészgödréről, gyermekien gyenge mozdulattal meglendítette a karját. Egy palack a dörgő csatazajban alig hallhatóan odakoccant a harckocsi lejtős, szürke páncéljához, vékony hangon megcsörrent, apró szilánkokban szerteszét repült, az öntött páncélon meg benzinláng és bodros, halványkék füst futott végig...

A lángoló harckocsi – motorja úgy felüvöltött, mintha tűrhetetlen fájdalom gyötörné – derékszögben megfordult, a kertbe iramlott, hogy lesodortassa a lángot a

sűrű meggyeskert fáinak ágaival, amelyeket kidöntött a tüzérségi tűz.

A füsttől félig megvakult, fuldokló vezető bizonyára rosszul látott: a harckocsi teljes lendületből egy elhagyott üres kútnak futott, nekiütődött a kőkávának és oldalt dőlve, a túlhevített olaj szagát lehelő alját felemelve mozdulatlanná dermedt – ártalmatlanná tették, várta a pusztulást... Bal hernyótalpa még mindig veszett gyorsasággal forgott, hasztalanul próbált fehér lánctagjaival belekapaszkodni a földbe, a jobb hernyótalp pedig meggörbülve, tehetetlenül, szánalmasan csüngött a feltúrt föld felett.

Kopitovszkij látta mindezt. Tágra meresztett szemmel, lihegve figyelte az ellenséges harckocsi mozgását és pusztulását, és csak akkor eszmélt fel, amikor megütötte fülét Lopahin puskájának ismerős dörrenése. Kopitovszkij gyorsan, mint a madár, arra fordította fejét, és a lövészároktól száz méternyire megpillantott egy harckocsit, amely egyenetlenül, görcsösen rángatózva közeledett, és egy pillanat múlva megállt, majd csaknem közvetlenül maga mellett, oldalt – meglátta Lopahin idegennek ható, bíborvörös arcát.

Két német harckocsizó szürke árnyként kiugrott a megrekedt gép nyílásán. Egyikük – kigombolt mundérban – a hátára esett, a csizmája sarkán hirtelen megfordult, és kereszt alakban széttárta a karját; a másik, egy sötét hajú férfi – hajadonfőtt, könyökig felgyűrt ujjú ingben – térdre akart állni, de hirtelen megint a földre lapult, egész testével lelapult, és a karját jóformán nem is mozgatva, kígyózva tovakúszott...

Kopitovszkij, aki egy másodpercig tétovázott, ebben a pillanatban azt érezte, hogy a kezéből nagy erővel kirántják a géppisztolyt: Lopahin, anélkül, hogy megbabonázott szemét levette volna a kúszó tankistáról, magához húzta Kopitovszkij géppisztolyát, de mihelyt jobbra, Zvjagincev lövészgödrében eldördült egy lövés, és a kúszó tankista a földbe ütötte az orrát, Lopahin elengedte a géppisztolyt, düh torzította arccal Kopitovszkij-

hoz fordult, összeszorított fogai közt szinte süvítve szívta be a levegőt, és dadogva azt mondta:

– Te... bitang, te fajankó!... Hát harcolsz te most, vagy mi?! Mért nem lőttél idejében? Azt várod, hogy megadja magát?! Lődd le, mielőtt még fel tudná emelni a kezét! Lődd le röptében! Az én földemen nekem nem fogolynak kell a német, nekem itt halottnak kell, megértetted, te anyámasszony katonája?!

*

A lövedékek marcangolta föld felett már magasra emelkedett a nap a szép, kék égen, már élesebb, keserűbb és a szívének kedvesebb lett a napsütötte sztyeppei üröm, amikor a délibáb fátylába burkolózó, doni magaslatok mögül megint előbukkantak a tankok, és a német gyalogság megkezdte új, harmadik, eredménytelen rohamát.

Az átkelőhelyhez vezető utakat fedező egység harcosai hat, elkeseredett rohamot vertek vissza, a német gyalogság meg a tankok visszahúzódtak a magaslatok mögé, és délre rövid szélcsend állt be a csatatéren.

A tüzérségi tűz mennydörgése, a robbanások robaja és a géppuskák, géppisztolyok ropogása után, amely végig-végighullámzott az egész peremvonal mentén, Zvjagincev szokatlannak és furcsának találta ezt a hirtelen beköszöntő csendet... Lassú mozdulattal levette fejéről a sisakot, ingzubbonyának ujját fátadtan végighúzta piszkos arcán, letörölte a bőven patakzó verejtéket, aztán tulajdon hangjának halk csengését gyönyörűséggel hallgatva így szólt:

– No, végre csend lett...:

Élvezte az áldott csendet, és fejét egy kissé oldalt hajtva, gyermeki figyelemmel sokáig fülelt a mellvédről lepergő föld száraz zörgésére. A homokszemek és az apró, kérges agyagmorzsák sárga patakban folytak lefelé a töltés lejtőjén, függőlegesen hulltak a lövészgödör fenekére, beleütődtek a Zvjagincev lábánál sűrűn

heverő kilőtt hüvelyekbe, és a hüvelyek, mint föld alatt rejtőző, láthatatlan csengettyűk, vékony, dallamos hangon csilingeltek. Valahol, egészen közel, ciripelni kezdett egy szöcske, és Zvjagincev engedelmesen megfordult erre az új hangra is, amely hirtelen magára vonta figyelmét. Egy narancssárga poszméh leeresztett mély húr sóhajos rezgéséhez hasonló zümmögéssel egy kört írt le a lövészgödör felett, röptében kinyújtotta bársonyfekete, bolyhos lábacskáit, és leszállt a mellvédből kiálló székfű szálra. Zvjagincev sűrűn pislogva, figyelmesen nézte a rugalmasan himbálózó, porlepte székfűt, a hihetetlenül díszes poszméhet, úgy nézte, mintha először látná életében, és hirtelen, meghökkenve felvetette fejét: a könnyed illatú szél valahonnan messziről a fülébe hozta a fürj tisztán zengő pitypalattyát...

A szél zizegése a napégette fű között, a ragyogó fehér szirmú székfű szerény, szégyenlős szépsége, a forró levegőben kóválygó poszméh, a fürjnek gyermekkora óta jól ismert, kedves hangja – a mindenható életnek mindezek az apró megnyilvánulásai meg is örvendeztették, de ámulatba is ejtették Zvjagincevet: „Ez igazán csodálatos! Mintha nem is lett volna itt semmiféle harc! – álmélkodott. – Az imént még telitorokból üvöltött a halál, és most tessék, gyönyörködhetsz, úgy pitypalattyol a fürj, mint békevilágban, a rovarok is mind a legnagyobb rendben végzik a maguk dolgát... Csudálatos ez, annyi szent!"

A zavartan nézelődő Zvjagincev ezekben a percekben olyan emberre emlékeztetett, aki csak az imént ocsúdott fel valami nyomasztó lidércálomból, és most megkönnyebbült sóhajjal érzékeli az annyira óhajtott, mindennapi valóságot. Kellett volna még egy kis idő, hogy hozzászokjék ehhez a csendhez, és beleélje magát. De gyanúsan feszült, baljós volt ez a csend, akár csak vihar előtt, és ha tovább tart, bizonyára nyomasztja is Zvjagincevet, de a balszárnyon nemsokára, rövid sorozatokat eregetve, ropogni kezdett egy géppuska, a magaslat mögött levő nehéz német aknavetők megkezdték

a belövést, és a rövid szélcsendnek ugyanolyan hirtelen vége szakadt, amilyen hirtelen beállt.

A lőszeres – fiatal vöröskatona, akit kevéssé ismert Zvjagincev – hátulról a lovészárokhoz kúszott, és nagyokat fújva, nyogve, így szólt:

– Meghoztam a lőszerellátmányt. No, te szakállas, hát vételezel?

Zvjagincev végighúzta tenyerét rézvoros borostával borított orcáján, és sértődötten azt kérdezte:

– Ugyan már, hogy volnék én szakállas?! Olyan öregnek nézel engem, mi?

– Akár oreg vagy, akár nem – mindenesetre közel jársz hozzá – csúnyán kinőtt a szakállad. No, szedd ki a magad porcióját.

Persze hogy kinőtt a szakállam... Ilyen visszavonuláskor nem nagyon ér rá szépítkezni az ember, ezt meg kell érteni, az éveimre meg nem vagyok még én olyan öreg – mondta elégedetlenül Zvjagincev, és megtöltötte tölténytáskáját olajosan meleg tapintású, nehéz patronokkal.

A bőbeszédű adogató ügyet se vetett erre a helyreigazításra.

– Mit gornyedezel itt a lövészgödörben papa, mint valami bűnös lélek? Sehol egy német a láthatáron, igazi lövöldözés sincs, mássz ki hát a napsütésre, mozgasd meg egy kicsit öreg csontjaidat!

A „papa" meg az „öreg csontjaidat" szavak láthatólag nem voltak ínyére Zvjagincevnek, mert összeráncolta homlokát, és nem minden csípős él nélkül azt kérdezte:

– Hát akkor mért a hasadon kozlekedel, te fiatal legény, ha nem látni németet, és ha alig lovoldoznek?

– Ez a megszokástól van – felelte nevetve az adogató. – Tudod, ebben a beosztásban annyira megszoktam, hogy kúszva közlekedjek, akár a csúszómászó állatok, hogy attól tartok: teljesen elfelejtek majd két lábon járni. Állandóan úgy húz valami, hogy hason mászszak...

– Bolondoktól minden kitelik, nagyon meglehet, hogy

elfelejtesz járni is – hagyta helyben készséggel Zvjagincev.

Kedve támadt, hogy unaloműzésből elbeszélgessen ezzel a vidám legénnyel, és egy kissé önkéntelenül is vállveregető, pártfogó hangon – ahogy a fiatal harcosokkal beszélni szokott – azt kérdezte:

– Nem a harmadik századból vagy te, legény? Mintha ismerném a személyedet.

– De a harmadikból.

– Aztán kinek hívnak?

– Utyisovnak.

– Nős vagy te, Utyisov?

A legény tagadóan megrázta a fejét és elmosolyodott.

– Fiatal vagyok még én, korai lett volna a háború előtt megnősülni.

– Ez az, hogy korai lett volna... Most meg adogató vagy, az is leszel, elszokol a járástól, a háború után meg, ha majd eszedbe jut a nősülés, ahelyett, hogy a magad lábán járnál, mint más rendes ember, eszedbe jut a régi háborús szokásod, és hasmánt csúszva mégy megkérni a lány kezét. Az meg szegény, ha meglát egy ilyen kérőt, menten elájul! Az eladó lány apja meg nekedesik egy bottal, megtáncoltatja a hátadon, és megtanít móresre: „Ne hozz szégyenbe egy tisztességes eladó lányt, te emilyen, meg amolyan! Járj tisztességesen, ahogy kell!"

Utyisov a hevedernél fogva magához húzta a töltényes-ládát, elnevette magát, és azt mondta:

– Szakállas vagy ugyan, de nagy ravasz... Ne beszélj nekem lyukat a hasamba, mert meghallgatni meghallgatlak, de számon tartom a töltényeket. Vége a vételezésnek. Nemcsak te lövoldozól...

Zvjagincev vissza akart vágni valamivel, de Utyisov kúszva a szomszéd lövészgödör felé indult, és anélkül, hogy hátrafordította volna a fejét, egyszeribe komoly, oktató hangon így szólt:

– Aztán minél takarékosabban és pontosabban lőj, te szakállas, mert te bizonyára csak pufogtatsz a vak-

világba, pedig az drága mulatság! A lányokra meg minél kevesebbet gondolj – hisz úgyis öreg vagy már –, akkor majd nem reszket a kezed...

Zvjagincevet olyan váratlanul érte ez a sérelem, hogy hirtelenjében nem is tudott mit felelni, és csak egy kis idő múltán kiáltotta:

– A nagyanyádat tanítgasd, hogy kell lőni, te takonypóc!

Utyisov mosolyogva továbbkúszott, és vissza se tekintve vonszolta maga után a toltényes-ládát. Zvjagincev megvetően pillantott a hátára, melyen a lapockák között fehér, savas foltok ütköztek elő, meg a vállán átvetett és a fehérre fakult, napégette ingzubbonyba mélyen bevágódó hevederre, és azt gondolta: „Milyen komolytalanok lettek mostanában az emberek, az ördög tudja miféle kelekótya népség ez! Mintha mind Petyka Lopahin tanítványa volna!... Ej de nagy baj, hogy nincs itt Mikola Sztrelcov, de nagy baj: nincs kivel értelmesen elbeszélgetni."

Zvjagincev, miután egy pillanatig megbúsulta barátjának távollétét, rendbeszedte a maga katona háztartását: kidobálta a lába alatt ide-oda gördülő hüvelyeket, megigazította a köpenykoszorút, egy csóva fűvel kitisztította és a fülkébe dugta a csajkát; egy kissé mélyebbre akarta ásni a lovészgödrot, de pusztán arra a gondolatra, hogy megint az ásóval kell pepecselnie, apró darabonként kell felvájkálnia a kőkemény, száraz földet, egész lénye fellázadt, és hirtelen olyan ólomsúlyt, olyan fáradtságot érzett a karjaban, hogy mindjárt visszavonhatatlanul elhatározta: „Megleszek anélkül is, elvégre nem kell egész kutat ásni! Hisz a halal, ha akar, még a kútban is megtalál."

A ritka felhőfoszlányok lassan és méltóságosan úsztak kelet felé. Egy-egy teljesen áttetsző, fehér felhőcske csak rövid időre takarta el a napot, de még ilyen pillanatokban sem lett hűvösebb; az átforrósodott föld hőséget lehelt, és a gödörnek az árnyékos oldala is any-

nyira meleg volt, hogy Zvjagincev undorodott még hozzáérni is.

A gödörben mozdulatlan, holt fülledtség uralkodott, mint egy forróra fűtött fürdőben: tolakodóan zümmögtek a valahonnan odavetődött legyek. Zvjagincev a déli hőségtől eltikkadva üldögélt egy darabig a köpenykoszorún, aztán felállt, kezefejével megtörölte leragadó szemét, nézte a kilőtt és kiégett harckocsikat, a sztyeppén elnyúló német hullákat, a hosszú farkú barna porfelhőt, amely a Don folyásával párhuzamosan kelet felé haladó köves út felett, messze a magaslatokon túl húzódott. „Valami rosszat forralnak ezek az átkozott fritzek – gondolta a porfelhő mozgását figyelve. – Úgy látszik, erősítés jön – lám, mekkora port kavart fel. Újabb erőket vonnak ide, átcsoportosítást hajtanak végre, benyaldossák a sebeiket, és megint ránk másznak. Makacs ördögök, borzasztóan makacsok! De hát minket sem agyagból gyúrtak, mi is megtanultuk már visszaverni a magukfajta ördögöket, de úgy, hogy csak győzzék törölgetni az orruk alól a véres taknyukat. Most már nem negyvenegyet írunk! Eleinte rakoncátlankodtak egy kicsit, de most már elég!" – elmélkedett magát megnyugtatva Zvjagincev, aztán arra a harckocsira fordította tekintetét, amelyet Lopahin lőtt ki.

Egy kissé feltartott ágyúcsövének mindörökre elnémult torkát kitátva, oldalt fordulva állt ott, a nemrégen még oly fenyegető, sötétszurke gép. Az első páncélos, aki kiugrott a nyíláson, és akit levert a lábáról egy géppisztolysorozat, karját szélesen széttárva a hernyótalp mellett feküdt, és a szél lustán lebegtette kigombolt mundérjának szárnyát. A másik, akit Zvjagincev lőtt le, haláltusájában egy kissé arrább kúszott a harckocsitól. Zvjagincev a ritka ürömbokrokon át látta a tarkóját, sötét haját, előrelökött, napbarnította karját, könyökig felgyűrt, szürke ingujját, rövid szárú csizmájának a napfényben szikrázó, fényesre csiszolódott patkóját, meg a szögek kerek, fehér, kopott fejét.

– Ebben a pokoli hőségben estére ez az én kereszt-

fiam is, meg a többi hulla is okvetlenül felpuffad és megbüdösödik. Ezek miatt a szomszédok miatt még majd lélegzetet se lehet venni... – mondta valami okból fennhangon, finnyásan fintorogva Zvjagincev.

Végiglúdbőrzött a háta és fázósan mozgatta a vállát: szinte máris érezte azt az undorítóan édeskés hullabűzt, amely tavasz eleje óta szüntelenül kíséri az ezredet a csatákban is, meneteléskor is.

Réges-rég elmúlt már az az idő, amikor Zvjagincev, a még fiatal és tapasztalatlan katona okvetlenül bele akart nézni a megölt ellenség arcába; most már közönyösen nézte a közelben elnyúlva fekvő termetes páncéloskatonát, akit leterített a golyó, és csak egy vágyat érzett; mielőbb kimászni ebből a szűk lövészgödörből, amelyet e hat óra alatt halálosan megutált, és két napig egyfolytában aludni valahol egy friss rozsszalmakazalban.

Könnyűszerrel felidézte emlékezetében a frissen csépelt rozs illatát, sóhajtott egyet a feltoluló és a szívét kellemesen szorító emlékektől, majd visszaereszkedett a gödör fenekére, és szemét eltakarva hátravetette fejét. Már-már elnyomta az álom, és most szíves-örömest elbeszélgetett volna akár Lopahinnal is, csakhogy elhessegesse ezt a nyomasztó álmosságot, de Lopahin a németek negyedik rohama után átvándorolt a tartalék lövészgödörbe, és messze volt.

Zvjagincev abban a bódulatban, amelyben észrevétlenül elmosódik a határ az álom és az ébrenlét között, látta feleségét, kisgyermekeit, az ő kezétől elesett szürke inges német tankistát, a gépállomás igazgatóját, és látott egy sebes folyású, sekély vizű, ismeretlen patakot, amelynek fenekét simára csiszolódott, tarka kavics borította... A patak tombolt meredek agyagpartjai közt, egyre makacsabbul, egyre erősebben zúgott, és Zvjagincev kelletlenül felocsúdott, kinyitotta szemét: magasan fölötte, tulajdon motorjaiknak mögöttük maradó zengő zúgását jó messzire megelőzve hat vadászgépünk repült az égen.

Zvjagincev gyakorlatias észjárású ember volt, és nem általában és nem minden időben szerette saját repülőinket, hanem csak akkor, amikor a levegőből fedezték őt vagy a szeme láttára bombázták és rohamozták az ellenség hadállásait; így hát álmosan lebocsátott szemehéja alól hidegen nézett sebesen távolodó vadászainkra, elkísérte őket tekintetével, és csendes haraggal azt dörmögte:

– Megint elkéstetek! Amikor bombáztak bennünket a németek, és úgy csüngtek az alakzatunk felett, mintha odakötözték volna őket, ti bizonyára kávéztatok, meg azt a kutyabőrcsizmát húzgáltátok a lábatokra, most aztán hiába jöttök – eső után köpönyeg! Bottal üthetitek a nyomukat, csak potyára kóválygotok itt, pocsékoljátok az állam üzemanyagát... Benzinpusztítók vagytok ti, nem vadászrepülők!

De nem sikerült teljesen kiöntenie felháborodását: a németek megkezdték a tüzérségi előkészítést, és a peremvonalra hirtelen olyan kegyetlen tűzroham zúdult, hogy egy pillanatra megfeledkezett a vadászokról is, meg minden egyébről is a világon...

Száz meg száz lövedék és akna repült elő a magaslatok mögül, bömbölve, süvítve hasogatta a forró levegőt, felrobbant a lövészgödrök mellett, repeszdarabjaival szertefröccsenő fekete föld- és füstszökőkutakat fakasztott, és keresztül-kasul felszántotta a gránáttölcsérekkel amúgy is sűrűn teleszórt, kanyargós védelmi vonalat. A robbanások megfoghatatlan gyorsasággal követték egymást, amikor pedig egybeolvadtak, mindent elnyomó, elnyújtott, lomha dörej hullámzott a lövöldözéstől remegő föld felett.

Zvjagincev rég nem volt ilyen összpontosított, szakadatlan tűzben, rég nem érzett ilyen kétségbeesett félelmet, amely tompán sajogva fúrta át meg át szívét... Olyan gyakran és sűrűn csapódtak le közelében az aknák és lövedékek, oly szüntelenül és egyre erősebben tombolt körülötte a pokoli dörgés, hogy Zvjagincev, bár eleinte megemberelte magát, a vége felé elvesztette bá-

torságát – amely pedig ritkán hagyta el – és reményét, hogy ép marad ebben a pokolban...

Az álmatlan éjszakák, a végtelen kimerültség, a hatórás csata feszültsége szemmel láthatóan éreztette hatását, és amikor a lövészgödör közelében, balra, felrobbant egy nagy űrméretű lövedék, utána pedig a csatazajt is keresztulhasítva felhangzott sebesült szomszédjának rövid, tébolyult jajkiáltása – Zvjagincev bensejében egyszerre mintha összeomlott volna valami. Hirtelen összerázkódott, mellével, vállával, egész nagy testével a gödör elülső falához tapadt, úgy ökölbe szorította a kezét, hogy az ujja hegye belezsibbadt, és tágra meresztette szemét. Úgy rémlett, mintha a mennydörgéstől rengene, lázasan vergődne alatta a fold. Ellenállhatatlan reszketés vett erőt rajta, mind szorosabban lapult a robbanásoktól változatlanul remegő földhöz, keresett, de nem talált védelmet ott, e percekben reménytelenül elvesztette régebbi biztos hitét abban, hogy ha valakit, akkor őt, Ivan Zvjagincevet okvetlenül elrejti az anyaföld, és megóvja a haláltól...

Csak egy pillanatra villant át agyán a világosan kialakult gondolat: „Mélyebbre kellett volna ásni a gödröt" – azután már nem voltak sem összefüggő gondolatai, sem érzései, semmi, de semmi a szívét mohón szorongató félelmen kívül. Zvjagincev verejtékben fürödve, az ádáz dörgéstől süketen behunyta szemét, tehetetlenül a térde közé ejtette nagy kezét, lehorgasztotta fejét, nehezen nyelte a nyálát, amely valahogy olyan keserű lett, akár az epe, és elfehéredett ajkát hangtalanul mozgatva imádkozni kezdett.

Távoli gyermekkorában, amikor a falujabeli egyházi iskolában tanult, ünnepnapokon templomba járt édesanyjával. A kis Ványa Zvjagincev könyv nélkül tudott minden imát, de azóta hosszú éveken át soha egyetlen kéréssel se háborgatta az istent, egytől egyig elfelejtett minden imádságot, így hát most csak a maga módján, röviden és állhatatosan egyre csak ugyanazt suttogta: „Ments meg, uram! Ne hagyj elveszni, uramistenem!...

Eltelt néhány végevárhatatlanul hosszú, nyomasztó perc. A tüzelés nem hagyott alább. Zvjagincev felkapta a fejét, megint ökölbe szorította kezét, hogy csak úgy ropogtak az ízületei, dühösen villogó, megdagadt szemével a lövészgödör falát nézte – amelyről minden robbanáskor nesztelenül, de bóven hullott a föld – és hangosan, üvöltve el-elkáromkodta magát. Úgy káromkodott, hogy ezúttal – ha hallja – bizonyára megirigyli még maga Lopahin is. De ez sem könnyített a lelkén. Elhallgatott. Apránként nyomasztó kozöny vett erőt rajta... Zvjagincev lehúzta álláról az izzadságtól nedves és síkos szíjat, levette sisakját, a gödör falához szorította borostás, hamuszürke arcát, és az élettől is megundorodva, kimerülten azt gondolta: „Csak öljenek már meg minél hamarább!..."

Körös-körül minden veszettül dörgött, vijjogott a füstben, a porban a robbanások sárga lobbanásai között. A falu, amelyet elhagytak a lakosai, egyik végétől a másikig égett. A lángoló házak fölött szélesen szétterjesztette gubancos szárnyait egy óriási fekete füstfelhő, és a lőporfüstnek a lövészgödrök fölött terjengő szagába belevegyült az égő fa és szalma csípős és keserű bűze is.

A tüzérségi előkészítés valamivel több mint egy félóráig tartott, de Zvjagincev ezalatt mintha egy egész életet élt volna le. A végén már többször is az az őrült vágya támadt, hogy kiugorjék a gödörből, és szaladjon oda a magaslatokra, a robbanásoknak a lövészgödrök felé nyomuló tömör fekete fala elé, és csak akaraterejét megfeszítve tudta visszatartani magát ettől az esztelen cselekedettől.

Amikor a német tüzérség a védelem mélységébe helyezte át a tüzet, és a szétrobbanó lövedékek messzehangzó pukkanásai megsűrűsödtek az égő faluban meg még messzebb, valahol az alacsony, ritka ártéri tölgyesben, Zvjagincev, aki lesoványodott és megöregedett ez alatt a szerencsétlen félóra alatt, gépies mozdulattal feltette sisakját, ingzubbonya ujjával megtörölte a puska

porlepte závárzatát, irányzékkeretét és kikukkantott a lovészgodorból.

A távolban, a kis magaslatokon átkelve, harckocsik fedezete alatt sűrű láncokban nyomult előre a német gyalogság. Zvjagincev, mihelyt meghallotta a távolság tompította motorzúgást meg a rohamra induló német katonák százhangú uvoltését, valahogyan, szinte észrevétlenul lekuzdotte a torkát fojtogato légszomjúságot, és egészen összeszedte magát. A szíve ugyan még mindig szaporán és egyenetlenul vert, de az előbbi tehetetlen zavaranak mar nyoma se maradt. A hepehupás terepen lágyan fel s alá hullamzo harckocsik, az ordítozó németek, akik kiabálással osztokélték magukat – mindezek látható veszélyt jelentettek, amely ellen lehet harcolni, tehát olyasvalamit, amit Zvjagincev már megszokott. Elvégre itt őtőle, Ivan Zvjagincevtól is függ valami; most már legalább védekezhet, nem kell olbe tett kézzel ulnie, és tehetetlen kétségbeeséssel várnia, amíg egy hőség kábította láthatatlan német irányzó tuzér ott, a lovészgodorben telibetalalja ot egy bolond lovedekkel...

Zvjagincev kortyintott a kulacsból egy kis iszap szagú, meleg vizet, végleg magahoz tért, eloszor érezte, hogy halálosan szeretne rágyújtani, és sajnálta, hogy most már nincs ideje cigarettát sodorni, és szippantani legalább egyet-kettőt. Eszébe jutott az imént átélt félelme, meg az, hogy imádkozott, és mintha egy kívulállóról volna szó, sajnálkozva azt gondolta: „Lamcsak, hová juttatják az embert ezek a bitangok!" Aztán meg elképzelte Lopahin maróan gúnyos mosolyát, és elővigyázatosan tustént elhatározta: „Ez az eset aztán hétpecsétes titok maradjon, isten ments, hogy elmondjam Projtrnak, mert akkor nem lesz tőle maradásom, örokké enni fogja az életemet! Nekem mint pártonkívulinek persze nincs tiltva a vallás, de azért nem valami... mégse valami fényesen sikerult ez nekem..."

Valami belső kényelmetlenséget és szégyent érzett, ahogy eszébe jutott az, amit átelt, de sem ideje, sem

kedve nem volt ahhoz, hogy önigazolására nyomós érveket keressen, így hát gondolatban elhessegette magától az egészet, zavartan felnyögött, és dühösen azt mondta magában: „Ugyan, hát olyan nagy baj az, hogy imádkoztam egy kicsit, hiszen csak egy icipicit imádkoztam . . .: Ha a szükség szorítja az embert, még cifrább dolgokra is ráadja a fejét! A halál bizony nem édes nagynénikénk, az a dog, az egyformán borzalmas mindenkinek – párttagnak is, pártonkívülieknek is, meg minden más embernek is . . .”

Az ellenség tuzérsége újból a peremsávra helyezte át a tuzet, de Zvjagincev most már nem az előbbi túlfeszült érzékenységgel fogta fel mindazt, ami körülötte történt: már az ellenséges tűz sem rémlett olyan pusztítónak, és a lövedékek sem csupán az ő lovészgodre mellett dagasztották a földet, mint ahogyan az előbb gondolta, hanem német alapossággal végigszegélyeztek az egész cikcakkos védelmi vonalat . . .

A német gyalogság a tűz-sáncot követve közeledett a lovészgodrök felé. A katonák egész magasságukban felegyenesedve, szapora léptekkel jöttek. A harckocsik menet közben és egy-egy rövid időre megállva lövöldöztek ágyúikkal, am a mi lovegeink, ahogy Zvjagincev észrevette, lényegesen gyengébben viszonoztak a tuzet. Ekkor segítségükre sietett nehéztuzérségünk. Messziről, a Donon túlról, megnégyszereződő tompa dorej hullámzott errefelé, a lövedékek súlyos, sziszegő zúgással és süvöltéssel láthatatlan íveket írtak le a levegőben, magasan a lovészgodrok felett, és a német lovészlanc előtt mindjárt óriási fekete földoszlopok szökkentek a magasba, amelyeknek a teteje szerteszét hasadt.

A harckocsik előreiramlottak – igyekeztek kijutni a tűzzel elárasztott övezetből. A német gyalogság futvást indult utánuk; de még így sem bírta követni őket.

Zvjagincev elszoruló szívvel figyelte, ahogy az ellenséges katonák tagozott, fukarul ritkuló csoportjai a robbanásoktól a földre vetődve vagy hátrahőkölve, a gránáttolcséreket kikerulgetve gyorsan közelednek. Sok né-

mert már futtában eregette a sorozatokat géppisztolyából... És ekkor hirtelen felélénkult a mindeddig hallgatasba burkolózó peremsávunk! Úgy rémlett, hogy az ellenséges utegek tuze itt már rég a földdel tett egyenlővé és elsoport mindent, ám az épen maradt tűzpontok egyszerre harcba bocsátkoztak, és máris géppuskák tuzének halalos, ferde zápora zúdult a német gyalogságra. A németek lehasaltak, de kisvártatva rovid szokellésekkel újból előreindultak, hogy megkozelitsék a védelmi vonalat.

Zvjagincev csak egy pillanatra emelte fel a foldre szegezett tekintetét – e legutobbi félora alatt semmi sem változott odafonn: ugyanolyan kék, renduletlenul nyugodt, fenségesen kozonyos az ég, ugyanolyan raérősen úsznak a mérhetetlen magas kékségben a ritka felhők, amelyeknek a széle szinte fustolog, mintha megperzselte volna a nap, és ugyanúgy hajtja óket a konnyű lehletű, egyenletes szél kelet felé... Zvjagincev meglátta ennek a naptól ragyogó, kék világnak a szélét, de mindaz, amit egyetlen, határtalanul mohó tekintettel sikerült átfognia, szíven utotte, és minden olyan volt, mint egy szomorú mosoly, mint egy asszony könnyes búcsúmosolya...

Zvjagincev arcához egészen közel, összehunyorított szeménél, a látást akadályozva himbálózott egy lekókadt, portól elnehezult székfű, mozogtak az ürom szürke ágacskái, távolabb meg, a szeszélyesen összefonódó fuveken túl, vilagosan és élesen kirajzolódtak az ellenséges katonák félig előrehajló alakjai, melyek percről percre nagyobbak lettek, és elháríthatatlanul kozeledtek...

Nyolc német katona egyenest Zvjagincev lóvészgödre felé tartott. Előttuk, egy kissé előrehajolva, mintha erős szél ellenállását igyekezne lekuzdeni, gyors léptekkel haladt egy tiszt. Jottében gondtalanul csápolt egy pálcával, aztán félig hátrafordult, bizonyára valami parancsot adott a katonáknak, akik mindjárt megelőzték, és nehézkes ugetésben szaladtak előre.

Zvjagincev célgömbre ültette a tisztet, egy pillanatra visszafojtotta lélegzetét, és lőtt. Azt várta, hogy a tiszt elesik, de az csak jött-jött tovább, mintha semmi se történt volna. A hetyke tiszt vakmerőségén elámulva, magára haragudva másodszor is lőtt, harmadszor is, és izgatottan kapkodva még két golyót küldött feléje. A tiszt úgy jött, mint akit megigéztek, talán csak egy kissé gyorsította meg lépteit, és ugyanúgy, mint az előbb, játékosan csapkodott a pálcával, és ordított valamit a katonák után.

„De hisz ez részeg, a bitang!" – derengett Zvjagincev agyában a sejtés, és a tölténytárat remegő ujjaival a helyére illesztve, türelmetlenségében és duhében megcsikorgatta a fogát: „No várj csak... mindjárt földre fektetlek én! Majd a földön iszod meg a többit..."

Mialatt megtöltötte puskáját, Nyikiforov őrmester nyugodtan, ráérősen két rövid sorozattal leterítette a hetyke tisztet és a három katonát. A többi öt, a vesztéségtől kijózanodva, sietve lehasalt a gránáttölcsérekben, és olyan gyorsan kezdte kiüríteni a géppisztolya tölténytárát, mintha minden lőszerét egyszerre el akarná lövöldözni.

A harckocsik valahol jobbra dübörögtek. Zvjagincev a csatazajban alig hallotta Goloscsekov hadnagy végsőkig feszült, rekedt hangját:

– Engedjétek át a harckocsikat! Engedjétek át a harckocsikat! A gyalogságra – tűz!

A harckocsiktól elvágott német gyalogosok már lehasaltak a század tartotta védelmi vonalon is, a szomszédos szakaszon is – ahová az ellenség fő csapása irányult – aztán az áttörő tankok nyomában, egyik fedezéktől a másikig kúszva, lassan közeledtek, és döntő rohamra készültek.

A németek közel voltak. Zvjagincev tisztán hallotta a német vezényszavakat – a gyűlölt, ellenséges, idegen nyelv szavait – és a szinte az egész mellkasát betöltő szívének hangos dobbanásait. Lőtt és ugyanakkor szomorúan fülelt: nem szólal-e meg Nyikiforov őrmester

hirtelen elhallgató géppuskája? De a géppuska néma maradt. „No most: szuronyra!" – gondolta közönyösen beletörődve sorsába Zvjagincev, és izzadt kezével megtapogatta a gránátot. Az izgalomtól elakadt a lélegzete, tágra fújta orrát, és szörtyögve szívta be a füst szagú, forró levegőt, akár a kibírhatatlan vágtatással agyonhajszolt ló.

Egy perccel később nagy kiabálással talpra álltak a németek. Zvjagincev – mintegy kodón át – megpillantotta a szürkészöld egyenruhákat, hallotta a súlyos lábdobajt, a kézigránátok durranását, a lovések sietős csattanását meg egy elfulladó, rövid géppuskasorozatot... Futó pillantást vetett jobbra-balra, mint a sebzett vad: a lovészárkokból már kiugráltak bajtársai, az ő drága bajtársai – életre-halálra testvérei; kevesen voltak, de gyér „hurrá"-juk ugyanolyan izzóan és fenyegetően hangzott, mint a régi, jó időkben...

Zvjagincev egyetlen lendülettel kidobta a lovészgödörből egyszeribe könnyűvé, szinte súlytalanná vált testét, megmarkolta puskáját, kivicsorított fogait összeszorítva némán előrefutott, öklelő tekintetét egy pillanatra se vette le a legközelebbi németről, és érezte, hogy puskájának egész súlya egyszerre a szurony hegyébe helyeződik át.

Csak néhány méternyire tudott futni a godörtől. Mögötte villámként láng villant, fülsiketítő csattanás hallatszott, és Zvjagincev arccal lefelé abba a gomolygó sötétségbe zuhant, amely egy pillanatra kitárult tágra meresztett, az iszonyú fájdalomtól tébolyult szeme előtt.

*

A németek belefáradtak az átkelőhely elfoglalására irányuló sikertelen kísérletekbe, nem sokkal napnyugta előtt abbahagyták rohamaikat, biztosították magukat a magaslatokon, és anélkül, hogy újabb támadó akciókra vállalkoztak volna, tüzérségi és aknatűzzel módszeresen lőni kezdték az átkelőhelyet meg az ártéri réten át vezető néptelen utakat.

A védelmi vonalat tartó egység este parancsot kapott, hogy vonuljon vissza a Don balpartjára. A csapatok a sötétséget bevárva zajtalanul elhagyták állásaikat, és, a leégett falu romjai mellett elhaladva megkezdték a visszavonulást – úttalan utakon, erdőkön át – a Don felé.

A század maradványait Popriscsenko törzsőrmester vezette. A súlyosan megsebesült Goloscsekov hadnagyot – egymást váltogatva – satorlapon vitték a harcosok. Leghátul a pokolian duhos, komor Lopahin és – egy kissé odább – a nehéz töltényzsákot meg az elesett Borzih páncéltörő puskáját kétfelé gornyedve cipelő Kopitovszkij haladt.

Amikor átmentek azon a helyen, ahol reggel még zöld lombokkal ragyogó, madárdaltól zengő kert volt, most meg csak elszenesedett tonkok feketéllettek, és tovestul kitépett, elrútított, derékba tort fák hevertek, szilánkok szaggatta gallyakkal, szornyú rendetlenségben, mintha soha nem látott vihar dobálta volna széjjel őket – Lopahin megállt a kút széles szájánál, és figyelmesen nézte a kiégett német harckocsinak a sötétben komoran feketélló korvonalait. A harckocsi oldalt dólve állt, egyik hernyotalpával maga alá gyúrt egy málnabokrot meg annak az ontozó kerékneк szilánkokra tort darabjait, amelynek segítségével vizet kaptak, éltek, nőttek és gyumolcsot termettek a fák. A meleg levegóben szinte egy helyben lebegett az égett vas meg kenőolaj és a megporkolodott emberhús áporodott elegyes szaga, de a pusztulásnak ez a hullabúze sem tudta elfojtani az idonap elott hervadó lombok, a be nem érett gyumölcsok finom, ósi illatat. A kert még holtában, utolsó éjszakáján is az élet lenyűgozően édes illatát lehelte...

Csizmájával az egymásba gabalyodott, tépett szederindákon csoszogva odament Kopitovszkij, felsóhajtott, és halkan megszolalt:

– Hej, élet, élet, olyan kemény vagy, akár a bádog. De jó volna rágyújtani. .

– Szeretnél egy aknát? Kibírod cigaretta nélkül is. Tűrj békével – felelte szárazon és ugyanolyan halkan Lopahin.

– Tűrj, tűrj – dörmögte elégedetlenül Kopitovszkij. – Az orosz katona persze mindent eltűr, de hát az ő türelmét se vasból esztergályozták... Én már annyi mindent tűrtem máma, hogy az én türelmem minden eresztékében recseg-ropog...

Lopahin nem felelt, és még mindig ugyanolyan figyelmesen nézte az ormótlan, sötét harckocsit. Kopitovszkij megigazította a hátán a zsákot, és fojtottan így szólt:

– Rágyújtani is borzasztóan szeretnék, arról meg, hogy milyen álmos vagyok, jobb nem is beszélni! Kinek milyen a természete: némelyikből minden kikívánkozik a félelemtől, én meg minél jobban megijedek, annál éhesebb leszek. Máma pedig olyan félelmetes nap volt, juj, de félelmetes! Hogy jött és jött ránk máma az az átkozott német! Ugye?! Én már a halottak közé anyakönyveztem magam, azt hittem mindörökre elfelejtem, hogy is kell lélegzeni, de hát nem így lett!

Lopahin nem is hallotta Kopitovszkijt; szótlanul a harckocsira mutatott, és így szólt:

– Látod, ez Kocsetigov keze műve, de ő már nem él, hősi halált halt... Pedig milyen derék legény volt!

A bajtársak haláláról nem szoktak beszélni, csak akkor, ha elkerülhetetlenül szükség volt rá – ez amolyan hallgatólagos megegyezés volt a csapatnál –, de most megoldódott Lopahin nyelve, és ő, aki nem nagyon kedvelte az effajta ömlengéseket, felindultan, forrón suttogva így folytatta:

– Csupa tűz volt az a legény! Igazi komszomol-szervező. Nem volt párja az ezredben. Mit is beszélek: az ezredben? Az egész hadseregben! És hogy gyújtotta fel ezt a harckocsit?! A tank már elgázolta, félig betemette földdel, összenyomta az egész mellét... Ömlött a szájából a vér, én magam láttam, de ő felemelkedett a lövészgödörben – már félholtan emelkedett fel, hisz az

utolsót nyögte! – és odadobta azt a palackot... És felgyújtotta a harckocsit! Mi lesz, ha megtudja az anyja? Hogy fog élni ezek után? Csak gondold meg! Én is lőttem ezt az átkozott harckocsit! Nem fogta a golyó! Nem fogta, az isten verje meg! Korábban kellett volna lőni, amikor még csak közeledett, és nem szembe, hanem oldalt... Én bolond! Istenverte vén bolond! Elkapkodtam a dolgot, azért pusztult el ez a legény! Még alig élt, éppen csak pelyhedzett az álla, de a szíve olyan volt, akár a sasé! Lám, mire, milyen hőstettre volt képes! Én meg... én, valahányszor ilyen tizennyolc-tizenkilenc éves fiúkat a szemem láttára megölnek, én, cimbora, sírni szeretnék... Sírni és kíméletlenül elpusztítani ezeket a gaz németeket! Ha én elpusztulok, cimbora, az egészen más dolog, én már eléggé vén kutya vagyok, én már minden oldaláról körülszaglásztam az életet, de amikor ilyen fiúk, mint Kocsetigov, elpusztulnak – nem bírja a szívem, érted? Hogy lakolnak meg ezért a németek? No, hogyan? Lám, itt van ez a német dög, itt fekszik és bűzlik, de az én szívem még mindig éhes, bosszút akarok állni! És mivel lakolnak az anyák könnyeiért? Hát ha térdig, nyakig, az orrom hegyéig gázolok is abban a fertelmes német vérben, akkor is azt tartom, hogy a leszámolás még mindig nem kezdődött el! Nem kezdődött el, érted?!

A részeg módjára hebegő Lopahin összefüggéstelen beszéde módfelett meglepte és felizgatta Kopitovszkijt. Eleinte közönyösen hallgatta, és hogy ne kívánja annyira a cigarettát, egy csípetnyi mahorkaport dugott a szájába. Rágta a keserű bagót, ki-kiköpte a szájpadlását és ínyét égető nyálat, és csodálkozott azon: mi történt Lopahinnal, aki mindig olyan tartózkodó volt, hogy alig árulta el érzelmeit? Ez nem vallott Lopahinra, egyáltalán nem! És Kopitovszkij a végén már görcsösen nyelte a dohány keserű ízével átitatott nyálát, mindenképpen igyekezett leküzdeni hívatlan izgalmát és – hasztalanul – megpróbálta szemügyre venni a sötétségben Lopahin arckifejezését. De Lopahin fejét lehor-

gasztva, félfordulatban állt, és hanghordozásában, feje tartásában volt valami, ami végképp felkavarta Kopitovszkijt. Szilárdan meg volt győződve arról, hogy ez az egész elmélkedés, és a visszaemlékezés Kocsetigovra nyilvánvalóan nem helyénvaló és nem időszerű. Leküzdötte izgatottságát, és határozottan, élesen így szólt:

– Elég volt a sopánkodásból! Olyan vagy most, mint egy hitvány vénasszony... No, igen, megölték azt a legényt, de hát hányat megöltek máma! Mindegyiket nem lehet elsiratni, és ez különben sem a mi dolgunk, és különben is mire való most az effajta beszéd?! Gyerünk, mert a fiúk már messzire járnak, el ne szakadjunk tőlük!

Lopahin sarkon fordult, egy szót se szólt többé – tovább indult. Némán haladtak el a tejgazdaságnak a lila homályba merülő romjai mellett, kimért gyalogosléptekkel mentek a lábuk alatt ropogó cserépdarabokon, és Lopahin csak az erdőben törte meg a hosszú csendet, amikor egy percre leültek pihenni:

– Szóval: Zvjagincevet is... megölték?

– Honnan tudnám én azt?

– Hisz magad mondtad: láttad, hogy elesett.

– Látni láttam, de azt nem tudom, hogy meghalt-e vagy csak megsebesült. Nem tapogattam meg az ütőerét.

– Hátha nem is ő volt? Hátha nem is ő esett el? Hisz abban a nagy zűrzavarban nem láthattad tisztán... – szólt Lopahin. Hangjában félénk remény csengett.

Lopahin remegő hangjában megint valami szánalmas árnyalat lebegett, amelyet Kopitovszkij még eddig nem ismert, így hát Kopitovszkij önkéntelenül is ellágyult, és most már más hangnemben mondta:

– Nem, ő esett el – Zvjagincev, ezt pontosan láttam. A háta mögött robbant egy akna, és hát – leesett a lábáról. De azt már nem tudom, hogy meghalt-e, vagy sem.

– Mit tudsz te? Ugyan, mit tudsz te? Nem tudsz

te semmit, de semmit az égvilágon! De hát hogy is tudnál, hiszen nincs hozzá készüléked! – mondta epésen, ingerülten Lopahin. – Állj fel, gyerünk! Úgy letanyáztunk itt, mint valami üdülőben. Jó kis alak vagy, mondhatom!...

Most már megint a régi, a megszokott Lopahin beszélt, a hangja is a régi volt: egy kissé durva, erőlködő, rekedt... Kopitovszkij megsértődött ugyan, de hallgatott: a régi Lopahinnal mégiscsak egyszerűbb az élet...

Megint szótlanul haladtak a vaksötétben, megbotlottak a tölgyfák csupasz gyökereiben, belekapaszkodtak a bokrok szétterülő gallyaiba, és csak a léptek zajából állapították meg, milyen irányba tartanak az előttük haladók. Az útkereszteződésnél, egy völgyben aknatűzzel árasztotta el őket egy ellenséges üteg. Néhány percig hasmánt feküdtek a kihűlt homokos földön, aztán a törzsőrmester vezényszavára felkeltek, és futvást átvágtak az úton. Ez csak vaktűz volt – nem szenvedtek veszteséget. Amikor a félig lerombolt töltéshez közeledtek, amelyre a németek még napvilágnál belőtték magukat, újabb ellenséges tűzbe kerültek, és ezúttal csaknem egy félóra hosszat feküdtek a cserjésben.

A koromsötétségben csak a robbanások lobbanó lángjai világítottak, és a nyomjelző lövedékek világító fonalai fércelték át meg át a levegőt. Néha messze, a magaslatokon, ahol a németek voltak, rakéták vakító fehér világa gyúlt fel, visszfénye a fák koronájára vetődött, szeszélyesen siklott végig a gallyakon és lassan, szinte kelletlenül hunyt ki. Az erdő éjjel különösen erősen, mennydörögve visszhangozta a lövedékek robbanását, és Kopitovszkij minden alkalommal meglepetten kiáltott fel:

– Úgy zú-ú-úg, akárha vashordót ütnének!

A töltésen túl odakiáltott nekik valaki; a köpeny aljával eltakart zseblámpa sugara halványan pislantott egyet, aztán kialudt; egy jóindulattal teli lágy, basszus hang azt dörmögte:

– Ej-ej, hová törtettek, gyalogosok? Hová törtet-

tek? Csak mentek neki a vakvilágnak, akár a birkák, pedig itt aknamező van. A töltéstől balra tarts, vagy száz méterrel balra... Hogyhogy nem jeleztük ezt?! De még nagyon is jeleztük! Láthatod: mindenütt cövekeket vertünk le, és embereket állítottunk mindenüvé. Hol van a határ? Hát ott, a völgy mellett, ott majd elébetek mennek, és megmutatják az utat, sőt el is kísérnek egy darabon a derék utász-cimborák! Az utászok mindenre képesek: azok átkísérnek benneteket a másvilágra is, sőt még annál is tovább!... Ki ez a sebesült itt, köztetek? Hadnagy? Szegény feje! Kirázzátok belőle a lelket ezen az úton. Tartsatok egy kicsit balra, ott simább a terep!

A beszélgetés foszlányai komor hangulatot keltettek Kopitovszkijban.

– Hallottad, Lopahin, milyen rend uralkodik ezeknél a macskaszedőknél? – kérdezte felháborodva.

– Rólunk csak úgy beszélnek – gyalogosok! No és ők micsodák?! Talán – lovasok? Egész életükben a fejszén lovagolnak, az ásókon ügetnek, és mégiscsak gúnyolják az embert. Aknákat raknak le, és aztán holmi cövekekkel elkerítik őket. Hát mi ez? Kísérleti terület, vagy mi a csuda? Az ördög látja ilyen sötétben a cövekeiket. Akár egy távírópóznának is nekimehet az ember – azt se veszi észre, amíg bele nem üti a homlokát. Szerencsétlen tyúkzabáló ásólovagok, vakondivadékok! Az orráig se lát az ember – és ők holmi cövekeket vernek a földbe!... Ha elszunyókál a vastag hangú utászcsődör, aki útba igazított bennünket, akkor most nyugodt lélekkel ráballagunk arra az aknamezőre. Mulatságos kis história! A némettől megmenekültünk – és a saját aknáinkon kezdünk felrobbanni... Hiszen csak azon az átkozott Donon kellene már átvergődnünk, akkor bízvást mondhatnánk, hogy megmenekültünk – és most tessék, jó esték kívánok, kishíján felrobbantunk a tulajdon édes aknamezőnkön! Van ilyen eset, ahányat csak akarsz! Az ember azt hiszi, hogy már elérte a

célját, és tessék, egyszerre csak megy mindenestül a pokolba! A mi kolhozunkban – ez még a háború előtt történt – egy kolhozszámvivő három éven át udvarolt egy lánynak, aki telefonkezelő volt a községi szovjetben. De hiába udvarolt neki, mert egyáltalán nem tetszett a lánynak, és a lány egy cseppet sem szerette. De az a kutyaházi mégiscsak elérte a célját: a lány, kétségbeesésében beleegyezett, hogy feleségül megy hozzá – annyira megunta már a zaklatást. Azt mondják, a követ is kivájja a vízcsepp, hát ő három évig vájta azt a követ, amíg elérte a célját. A leány sírva fakadt, és azt mondta a barátnőinek: „Feleségül megyek hozzá, kedves barátnőim, de nem a forró szerelem miatt, hanem azért, mert már nincs tőle maradásom." No, egyszóval véget ért a dolog, elmentek az anyakönyvvezetőhöz. Estére vendégeket hívott a számvivő. Ott ül az asztalnál, és úgy ragyog, akár az olajjal kent lángos, elégedett, és roppant büszke magára, de hát hogyisne: három évig udvarolt a lánynak, és a végén mégis elérte a célját! Hát így büszkélkedett, büszkélkedett, és egy félóra múlva kinyújtotta a papucsot az asztal alatt. Tudod miért? Megfulladt a derelyétől a bitang! Örömében-e vagy mohóságában, azt már nem tudnám megmondani, de elég annyi, hogy egészben nyelte, meg se rágta, és a gégéjébe került a derelye. No, mindjárt kész is volt! A fejére állították ezt a szerencsétlen vőlegényt, ütöttek a hátát ökéllel, székekkel, kereken meg kell mondani, nagy buzgalommal ütötték mindennel, ami csak a kezük ügyébe került, belenyúltak még a gégéjébe is. Mi mindent nem csináltak vele?! Semmi se segített. Úgyhogy a menyasszony, az a telefonkezelőnő, nagy gyönyörűségére mindjárt ott az asztalnál megözvegyült. És volt még a kolhozunkban egy másik história is...

– Menj a víz alá a históriáiddal – dörrent rá szigorúan Lopahin.

Kopitovszkij engedelmesen elhallgatott. Egy perc

múlva megbotlott egy tuskóban, és a csajkájával csörömpölve egész hosszában elnyúlt.

– Veled hídcölöpöket kellene beverni! – sziszegte dühösen Lopahin.

– De hát olyan sötét van... – mentegetőzött bűnbánatosan, felsértett térdét dörzsölgetve Kopitovszkij.

De úgy látszik, csak nem tudott hallgatni mindazok után, amiket aznap átélt, és alig mentek néhány lépést, azt kérdezte:

– Tudod te, Lopahin, hová vezet bennünket a törzsőrmester?

– A Donhoz.

– Nem azt kérdem. A hídhoz vezet, vagy máshová?

– Attól balra.

– De min fogunk átkelni ott? – kérdezte ijedten Kopitovszkij.

– A taknyunkon – torkolta le Lopahin.

Kopitovszkij néhány percig szótlanul vánszorgott, aztán engesztelően így szólt:

– Ne dühöngj, Lopahin! Te mindig csak dühöngsz és dühöngsz... Mi a csudának dühöngsz, kérdem én. Hát csak neked keserves az életed, mi?! Mindenkié ugyanilyen keserves.

– Azért dühöngök, mert folyton csak hülyeségeket fecsegsz.

– Hogyhogy hülyeségeket? Nem mondtam én semmi különöset.

– Semmi különöset? Na ez szép! Semmi különöset! Nem látod, hogy a német tűzzel árasztja el a hidat?!

– De látom.

– Látod, és mégis azt kérded, a hídhoz megyünk-e vagy máshova? Persze, te a magad tinóagyával odavezetnéd az embereket, ahhoz a szétlőtt hídhoz, hadd kóstoljanak egy kis tüzet. No de most már hagyj nekem békét ezekkel a bolond kérdéseiddel, mert anélkül is torkig vagyok mindennel! És ne hágj a sarkamra, mert mindjárt úgy odavágok a könyökömmel, hogy elered az orrod vére.

– Akassz lámpást a sarkadra, mert különben nem lehet látni a sötétben. Ej, de kényes a sarkad, akár egy kisasszonyé... – vágott vissza nyersen Kopitovszkij.

– Majd akasztok lámpást, ha kell, de egyelőre ne bökdöss, nem vagyok én tehén, te meg nem vagy bornyú, megértetted?

– Nem bökdöslek én.

– Tartsd meg a távolságot, megértetted?!

– Tartom én a távolságot anélkül is.

– Ugyan hát hogy tartanád, ha egyszer lépten-nyomon a sarkamra hágsz? Mit dörgölőzöl folyton hozzám?

– Dehogy dörgölőzöm én hozzád, kellesz a fenének, de nem nekem!

– De igenis, dörgölőzöl! Tán attól félsz, hogy elveszel?

– No lám, már megint dühöngsz – mondta leverten Kopitovszkij. – Attól nem félek, hogy elveszek, de attól, hogy híd nélkül keljünk át, hogy is mondjam csak... attól igenis félek! Te könnyen beszélsz, mert tudsz úszni, de én nem tudok, egyáltalán nem tudok úszni, és kész! Ha a hídtól balra megyünk, ott nem lesz csónak, ezt pontosan tudom. Márpedig ha nem lesz csónak, akkor csak úgy, a magunk költségén kell átkelnünk, az pedig, jól tudom, mit jelent: a Donyecen is a magunk költségén keltünk át, és az bizony nem volt tréfadolog...

– Nem volnál szíves egy kicsit békében hagyni a locsogásoddal? – hallatszott a sötétségből Lopahin baljósan udvarias, fojtott hangja.

– Nem, nem hagylak békén – felelte valahonnan egy bokor sötét sapkája mögül konok eltökéltséggel teli tenorján Kopitovszkij. – Nekem már nevetségesen kevés van hátra, én csak a Donig élek, így hát a halálom előtt meg kell mondanom a magamét!... Hisz törvény is van rá, hogy halála előtt mindenki megmondhatja a magáét. A magunk költségén – az azt jelenti: ha tudsz úszni hát ússzál, ha meg nem, akkor

dugd be az orrod az ujjaddal jó erősen, és eredj a folyó fenekére, rákokat legeltetni... Parancsot kaptunk, hogy keljünk át a Donyecen. Erre azt mondja a századparancsnokunk: „Gyerünk, a magunk költségén! Utánam, fiúk! Futás!" Én a vízbe gurítottam egy üres német benzineshordót, belekapaszkodtam, és a lábammal kalimpálva keltem át azon a vízi akadályon, amelyet a szerencsétlen Donyec testesített meg. A közepéig eljutottam valahogy – biztosan az ár sodort vagy a szél vitt oda – de aztán mihelyt vizes lett rajtam a ruha, kezdtem elszakadni a hordótól. Forgott a vízben az átkozott, én meg vele forogtam: hol fent volt a fejem, hol meg lent a víz alatt. Kinyitom a szemem először – hát, szűzanyám, csupa szépség minden, a nap, a kék ég, a fák a parton: kinyitom másodszor – hát uramteremtőm, csak a zöld víz körös-körül, nem lehet látni a folyó fenekét, holmi világos buborékok repülnek mellettem felfelé. No, el is szakadtam a hordótól rendje-módja szerint, és gyalog indultam a folyó fenekére... Az volt a szerencsém, hogy egyik bajtársam a víz alá merült, és kihúzott.

– Kár volt. Nem kellett volna kihúzni! – mondta sajnálkozva Lopahin.

– Kár volt vagy nem volt kár, de kihúzott. Te bezzeg nem húztál volna ki, tőled ugyan hiába várna jót az ember! Hát ezért igyekszem én most minél távolabb tartani magam ettől a magunk költségén való átkeléstől. Inkább ellenséges tűzben, de a hídon! Még most is elszorul a torkom, ha eszembe jut mennyit nyeltem abból a jó donyeci vízből... Megittam egy félakót egyhuzamban, alig győztem akkor kiadni magamból azt a vizet...

– Ne sápítozz, Szaska, hallgass már egy kicsit, valahogy majd most is átkelsz – próbált reményt önteni bele Lohapin.

– De hogy kelek át? – kiáltotta kétségbeesetten Kopitovszkij. – Megsiketültél, vagy mi?! Folyton azt magyarázom, hogy egyáltalán nem tudok úszni. Hát

akkor hogy keljek át? És még te is ide dugtál a zsákomba vagy két pud töltényt, ezenkívül Borzih puskája is nálam van, meg a köpenykoszorú, meg a dobtáras géppisztoly, meg a sáncszerszám, ennek az ásónak a „személyében", meg a csizmám is rajtam van... Ilyen felszereléssel még akkor is a vízbe kellene fulladnom, ha tudnék úszni, de így hogy nem tudok, igazán minden teketória nélkül belefulladok; jobb is, ha csak térdig gázolok a vízbe, aztán lefekszem, és itt halok meg – félig a száraz parton. Mert én okvetlenül a vízbe fulladok, ezt biztosan tudom! Nem is értem, mi az ördögnek cipelem én ezeket a töltényeket, meg az egész istenséget, minek kínlódok ennyit a halálom előtt! Ha a Donhoz érünk – a pokolba hajítok mindent, levetem a nadrágomat, és meztelenül fúlok a vízbe. Meztelenül mégiscsak kellemesebb...

– Hallgass már kérlek, nem fogsz a vízbe fúlni! A gané nem merül el – mondta dühösen suttogva Lopahin.

Kopitovszkij mindjárt visszavágott:

– Világos dolog, hogy a gané nem merül el, úgyhogy te, Lopahin szépen át is úszol, de nekem – kámpec... Mihelyt a Donhoz érünk, neked ajándékozom emlékbe az önborotvámat... Én nem vagyok olyan pukkancs, mint te, én nem vagyok bosszúálló... Csak használd az én borotvamat egészséggel, és ne felejtsd el a hősiesen vízbefúlt Alekszandr Kopitovszkijt.

– Hát hogy miféle mákvirágok teremnek ezen a földön! – dörmögte a foga közt Lopahin, és meggyorsította lépteit.

Egymást halkan szidva, bokáig a homokba süppedve bocsatkoztak lefelé a homokos halomról, és a bokrok közötti nyílásokon át megpillantották a Don homályosan fénylő, ólomszürke sávját, a partnál kikötött sötét kompokat, és egy nagy embercsoportot a homokzátonyon.

– No, add nekem azt a borotvát, Szaska! Hallod, te vízbefúló! – szólt szigorúan Lopahin.

De Kopitovszkij boldogan és bambán felkacagott.

– Nem, kedves barátom! Most már jó lesz az nekem magamnak is! Most már megint élek! Mihelyt megláttam a kompokat – mintha újjászülettem volna!

– Te vagy az, Lopahin? – szólította a sötétségből Popriscsenko törzsőrmester.

– Én vagyok – felelte kelletlenül Lopahin.

A törzsőrmester elvált az egyik kompnál álló csoporttól, és csizmája talpával az apró folyami kagylócskákat ropogtatva Lopahin felé indult.

– Nem tudtuk átszállítani... Meghalt... a hadnagy...

Lopahin letette puskáját a földre, és lassú mozdulattal levette sisakját. Szótlanul álltak. Egyenest az arcukba fújt az édeskés nedvességet lehelő meleg szél,

*

Éjjel esett az eső, erős rohamokban támadott az átható, nyirkos szél, és elnyújtva, tompán nyögtek a Don erdős balpartjának magas topolyái. A bőrig ázott, didergő Lopahin a rendületlenül horkoló Kopitovszkijhoz simult, a fejére húzta köpenyének esővízzel átitatott súlyos szárnyát, és álmában is figyelte a hullámzó mennydörgést, amely a tüzérségi tűzhöz képest otthoniasnak, békésnek és szokatlanul kedélyesnek hatott.

Hajnalban elállt az eső. Sűrű köd hullt. Lopahin nyugtalan, nehéz álomba kábult, de nemsokára felköltötték. A törzsőrmester mindenkit talpra állított, és a köhögéstől rekedt hangon azt mondta:

– El kell temetni a hadnagyot, ahogy illik, és indulni kell tovább, semmi értelme sincs, hogy itt dagasszuk ezt a latyakot.

A tisztáson egy esőcseppekkel telesírt, kókadt lombú vadalmafa mellett Lopahin meg egy másik vöröskatona, név szerint Majboroda, megásta a sírt. Amikor felvetették az első ásónyomot, Majboroda így szólt:

– Látod – zuhogott az eső egész éjszaka, mégsem ázott át a föld egy arasznyira sem.

– Hát igen – mondta Lopahin.

A munka bevégeztéig egy szót sem ejtettek többet. A kész sír fenekéről Majboroda dobta ki az utolsó lapát földet. Tenyerével megtörülte verejtékes homlokát, és felsóhajtott.

– No hát megástuk a hadnagyunknak az utolsó lövészgödröt.

– Hát igen – mondta ismét Lopahin.

– Most rágyújtunk? – kérdezte Majboroda.

Lopahin tagadóan intett. Álmatlanság gyűrte, sárga arca egyszeribe ráncos lett. Félrefordult, de mindjárt erőt vett magán, és kemény hangon azt mondta:

– Megyek, jelentést teszek a törzsőrmesternek; te meg szívj el addig egy cigarettát.

*

A törzsőrmester szeretett beszélni, Lopahin tudta ezt, és attól félt a legjobban, hogy a hadnagy sírjánál fülsértően, szentségtörően üres, felesleges és elcsépelt szavak fognak harsogni. Riadtan és bizalmatlanul nézett a törzsőrmester dagadt szemébe, rőt bajszára, öreg arcába, aztán átfordította tekintetét a hadnagy vállszíjára és viharvert tábori táskájára, melyet a törzsőrmester óvatosan a melléhez szorított a bal kezével.

Ő, Lopahin, tegnap még pálinkát ivott a hadnagy lövészgödrében, alig néhány órával ezelőtt még ez a táska is, a megizzadt vállszíj is szorosan simult a hadnagy meleg, formás testére, most meg itt fekszik ugyanez a test a sír szélénél, mozdulatlanul, és a haláltól mintegy megrövidítve; véres sátorlapba göngyölve itt fekszik a halott Goloscsekov hadnagy, és sápadt arcán nem olvadnak el, nem gurulnak szét az esőcseppek; és már közeleg a búcsú utolsó perce...

Lopahin összerezzent, amikor a törzsőrmester halkan és rekedten megszólalt:

– Bajtársaim, fiaim, katonák! A hadnagyunkat temetjük, az utolsó tisztet, aki az ezredünkben meg-

maradt... Ő is ukrajnai volt, csak éppen az enyémmel szomszédos területről, Dnyepropetrovszkból való... Ott, Ukrajnában maradt öreg édesanyja, felesége és három kisgyermeke, ezt jól tudom... Jó parancsnok, jó bajtárs volt, ezt magatok is tudjátok, és nem is erről akarok most beszélni... Ennél a drága sírnál azt akarom mondani...

A törzsőrmester elhallgatott, kereste a megfelelő szavakat, majd más, csodálatosan megerősödött, nagy belső erővel teli hangon így folytatta:

– Nézzétek, fiaim, milyen nagy köd van körös-körül! Látjátok? Hát ugyanilyen ködként lebeg a fekete bánat azok felett, akik ott maradtak Ukrajnában, meg másutt a németek igája alatt! Az emberek ettől a bánattól nem tudnak éjjel aludni, nappal meg nem látják tőle isten. szép világát... Ezt sohase szabad elfelejtenünk, se most, amikor bajtársunkat temetjük, se később, amikor talán valahol, pihenő alatt, a harmonika szól majd mellettünk. Nem is felejtjük el soha! Kelet felé jöttünk, de szemünk mindig nyugatra tekintett. Hát csak nézzünk is arrafelé mindaddig, amíg az utolsó német is el nem terül itt, a mi földünkön a mi kezünktől! Mi, fiaim, visszavonultunk, de úgy verekedtünk, ahogy kell; lám a tíz ujjamon meg tudnám számolni – hányan maradtunk... Nem kell szégyenkeznünk, bátran nézhetünk az emberek szemébe. Nem kell szégyenkeznünk... örülünk is annak, hogy nem kell, de mégsem könnyű a helyzetünk! Egyelőre még korai volna a földről az égre emelni a szemünket. Korai volna! Mert én azt akarom, hogy szégyenkezés nélkül nézhessünk hősi halált halt hadnagy bajtársunk árváinak a szemébe is, szégyenkezés nélkül nézhessünk anyjának és feleségének a szemébe is, hogy ha találkozunk velük, becsülettel mondhassuk: „Megyünk befejezni azt, amit a fiával, amit az apátokkal elkezdtünk, amiért ez a drága ember az életét áldozta fel itt a Don-vidéken: megyünk, végzünk a némettel, addig ütjük, míg bele nem döglik!" Megtépáztak bennünket.

ehhez nem fér kétség; alaposan megtépáztak. De én öreg ember vagyok, katonának is én vagyok köztetek a legöregebb – hálaistennek már a negyedik háborút gyűröm lefelé –, és tudom, hogy az eleven csonton mindig újra kinő a hús. Kinő a mi csontunkon is! Kiegészítik az ezredünket emberekkel, és nemsokára megint megyünk a járt úton visszafelé – napnyugatnak. Súlyos léptekkel megyünk... Olyan súlyos léptekkel, hogy a német lába alatt remegni fog a föld!

A törzsőrmester öreges-nehézkesen féltérdre ereszkedett, és a hadnagy holtteste fölé hajolt, és olyan halkan, hogy az izgatott Lopahin alig hallotta, így szólt:

– Bizonyára maga is meghallja még a mi lépteinket, hadnagy elvtárs... Bizonyára a maga sírjáig is elszáll a szél Ukrajnából...

Két harcos beugrott a sírba, óvatosan karjukra vették a hadnagy merev holttestét. A törzsőrmester – még mindig térden állva – egy marék homokos földet dobott a sírba, és felemelte kezét.

A sír fölé mihamar egy kis homokhant domborult, ropogtak a puskák: eldördült a háromszoros díszlövés, amelyet mindjárt tízszeres erővel, nekibőszülten mennydörögve folytatott a közelben felállított taracküteg.

Lopahin még sohasem érezte ilyen keserűen nehéznek a szívét, mint ezekben az órákban. Magányt keresett: elment az erdőbe, és lefeküdt egy bokor alá. Lassan elhaladt mellette Kopitovszkij és még egy harcos. Lopahin hallotta, ahogy Kopitovszkij az elragadtatástól és az irigységtől fuldokolva azt mondja:

– ... egészen új hadosztály, nemrég érkezett ide. Láttad, milyen fiúk? Micsoda nadrág, micsoda gimnasztyorka, micsoda köpeny van rajtuk!? Minden vadonatúj, csak úgy ragyog! Olyan nyalkák a bitangok, mind olyan, akár egy vőlegény! Végignéztem magamon – uramteremtőm! – hát mintha kutyalakodalomban jártam volna, mintha egyszerre húsz kani megmarcingolt volna! A nadrágom egyik szára három helyütt is szét van szabdalva, úgyhogy kilátszik belőle

a csühögőm, összeölteni meg nincs mivel, mert teljesen elfogyott a cérnám. A gimnasztyorkám szétrohadt a hátamon, szalagokra keshedt, és olyan lett, mint egy gyalogháló. A lábbelimről már beszélni sem érdemes, a bal csizmám kitátotta a száját, csak azt nem tudom, mit kér: azt e, hogy telefonhuzallal körülkössem, vagy pedig tisztességes javítást akar... És hogy kosztolnak?! Akár egy üdülőben! Bombákkal szédített halakat fognak a Donban; a szemem láttára dobtak az üstbe egy akkora pontyot, hogy csak no! Úgy élnek, mint a kiskirály. Így aztán persze lehet háborúzni. Bezzeg, ha olyan kutyaszorítóba keveredtek volna, amilyenben mi voltunk tegnap, mindjárt megvedlenének ezek a völegények!

Lopahin könyökét a porhanyós földnek szegve feküdt, és fáradtan azon gondolkozott, hogy az ezred maradványait most talán majd a hátországba küldik átszervezésre vagy valamelyik új csapat kiegészítésére, és hogy – mit ad isten – jó hosszú időre búcsút kell venni a fronttól, éppen akkor, amikor a német dühödten tör a Volga felé, és minden ember aranyat ér a fronton. Elképzelte magát üres tarisznyával a vállán, ahogy szomorúan vánszorog valahová az ismeretlen hátországba, és aztán a képzelete már magától sugallta a többit is: következik a harci izgalmaktól és örömöktől megfosztott, unalmas élet valamelyik vidéki városkában, a tartalékos katona ízetlen élete, a kiképzés a kertek alatt, a napégette sztyeppén, a lövöldözés a fából való harckocsimodellekre, egy veterán hadnagy untató utasítgatásai, aki szolgálati kötelességénél fogva őrá, Pjort Lopahinra is úgy tekint majd, mint valami zöldfülű újoncra, pedig ő igazán keresztülment tűzönvízen, ismeri a dörgést... Lopahin méltatlankodva forgatta ide-oda a fejét, és fészkelődni kezdett a helyén. Az ördög vigye el, nem neki való az a csendes élet! Ő már csak jobban szeret valódi német tankokra lőni, nem pedig holmi buta modellekre, és inkább megy nyugatnak, mint keletnek, vagy – persze csak a leg-

rosszabb esetben – inkább álldogáll egy kicsit itt a Donnál, az új támadás előtt. Meg aztán mi is tartaná annál a csapatnál, ahol egy régi bajtársa sem maradt? Sztrelcov nincs, és ki tudja hová kerül majd a kórház után; tegnap – egyetlen napon! – elesett Zvjagincev, Liszicsenko, a szakács, Kocsetigov, Nyikiforov őrmester és Borzih... Hány bajtársa maradt mindörökre fekve a Harkovtól a Donig nyúló széles rónaságon! Ott feküsznek az ellenség gyalázta anyaföldben, és némán bosszúra szólítják fel, ő meg, Lopahin, a hátországba menjen holmi borítólemezből való tankokra lövöldözni és tanulni azt, amit a csatamezőn már rég elsajátított?!

Lopahin fürgén talpra ugrott, leseperte térdéről a homokot, és a felé a régi földfedezék felé indult, ahol a törzsőrmester tanyázott.

„Megkérem, hagyjanak engem itt, a hadrakelt hadseregnél. Nem megyek egy tapodtat se, az már szent!" – határozta el Lopahin, és toronyiránt tört át a csipkerózsa sűrű bokrain.

Alig ment vagy húsz lépést, hirtelen Sztrelcov ismerős hangját hallotta. Meghökkent, nem akart hinni a fülének, derékszögben oldalt fordult, kijutott egy kis tisztásra, és meglátta a feléje háttal álló Sztrelcovot meg még három ismeretlen vöröskatonát.

– Nyikolaj! – kiáltott Lopahin. Magánkívül volt az örömtől.

A vöröskatonák várakozóan pillantottak Lopahinra. Sztrelcov meg ugyanúgy állt, mint az előbb, meg se fordult, és jó hangosan beszélt valamit.

– Nyikolaj! Hát hogy kerülsz ide, te ördög cimborája?! – kiáltotta újból Lopahin az örömtől remegő, vidám hangon.

Sztrelcov karját megérintette az egyik mellette álló vöröskatona, és Nyikolaj megfordult. Arcán mindjárt derűs meleg mosoly fakadt, és Lopahin felé indult.

– Hogy kerülsz ide, pajtás? – kiáltotta még messziről Lopahin.

Sztrelcov némán mosolygott, és hosszú karjával integetve nagy, de nem valami biztos léptekkel közeledett a tisztáshoz.

Egy nemrég ásott óvóárok mellett találkoztak, amelynek szélén ünnepien sárga homokos földhányás domborodott, és jó erősen megölelték egymást. Lopahin közelről látta Sztrelcov boldogságtól ragyogó fekete szemét, és az izgalomtól szinte fuldokolva mondta:

– Mi az ördög! Torkom szakadtából üvöltözök, te meg hallgatsz. Hát mi a baj? Beszélj már, honnan jössz, mi? Hogy kerülsz ide?

Sztrelcov mozdulatlan, mintegy szoborszerűen merev mosollyal, feszült figyelemmel nézte Lopahin mozgó ajkát, és egy kissé dadogva, a szavakat szokatlanul elnyújtva, végre megszólalt:

– Petyka! El se hiszed, mennyire örülök!... Már lemondtam arról, hogy bárkit is megtalálok közületek... Olyan sok e-e-e-ember van itt...

– De te honnan kerülsz ide? Hisz téged az egészségügyi zászlóaljhoz szállítottak! – kiáltotta Lopahin.

– És most nézem – ő az! Lopahin! Hát a többiek hol vannak?

– Mi az, megsiketültél egy kicsit? – kérdezte meglepetten Lopahin.

– Tegnap este óta kereslek benneteket, már minden csapatot sorra jártam! Át akartam menni a túlsó partra, de egy tüzérszázadostól azt hallottam, hogy onnan visszavontak minden csapatot – mondta még erősebben dadogva Sztrelcov; csakúgy ragyogott fekete szeme.

Lopahin még mindig nem ébredt rá, mi történt barátjával, felkacagott, és Sztrelcov vállára csapott.

– Ej, cimbora, hát te egyáltalán nem is hallod, amit mondok! Úgy járunk, mint az egyszeri asszony abban a tréfás mondókában: „Adjon isten, komámasszony!" – „A piacon voltam". – „Mi az, tán megsiketültél?" – „Kokast vettem". – Mi az, csakugyan nem hallod, amit mondok? – kérdezte most már jóval hangosab-

ban Lopahin. – És valahogy akadozva beszélsz, dadogsz... Várj csak..., Ez attól a sérüléstől van? Áhá, értem már!

Lopahin arcát sűrű pirosság öntötte el, bosszankodott magára, és sajgó fájdalommal pillantott Sztrelcov megváltozott, de még mindig mosolygó arcára. Sztrelcov Lopahin vállára tette remegő kezét, és kínlódva, dadogva, nehezen nyögte ki:

– Üljünk le, Petya, velem nehéz így társalogni, azóta a bombahistória óta egyáltalán nem hallok. És...: látod... dadogok... Írd le, amit akarsz, én majd felelek rá.

Leült az óvóárok mellett, mellzsebéből elővett egy zsírfoltos jegyzetfüzetet meg egy ceruzát. Lopahin kikapta a kezéből a ceruzát, és gyorsan ezt írta: „Értem: megszöktél az egészségügyi zászlóaljtól!" Sztrelcov a vállán keresztül nézte, mit ír és azt felelte:

– Hát nem mondanám azt, hogy megszöktem...: Eljöttem, ez a helyes kifejezés. Megmondtam az orvosnak, hogy mihelyt jobban érzem magam, elmegyek.

„Mi az ördögnek? Hisz neked gyógyíttatnod kell magad, te bolond!" – írta Lopahin és olyan dühösen megnyomta a felkiáltójelet, hogy a ceruza bele eltörött.

Sztrelcov elolvasta és meglepetten vállat vont.

– Hogyhogy, mi az ördögnek? A vér már nem folyik a fülemből, az émelygés szinte teljesen megszűnt. Hát mi a csudának dögölnék ott? – Lágyan kivette Lopahin kezéből a ceruzát, elővette tollkését, és a ceruzát hegyezve, az apró forgácsokat a térdéről le-lefújva azt mondta: – Na meg aztán... egyszerűen nem tudtam ottmaradni. Nagyon nehéz helyzetben volt az ezred, kevesen maradtatok... Hogy állhattam volna meg, hogy ne jöjjek ide? Így hát ide is jöttem. Hiszen harcolni siketen is tudok a bajtársaim oldalán. Igaz, Petya?

A szeretet, az elragadtatás és a büszkeség eltöltötte Lopahin szívét. Szerette volna megölelni és összevissza

csókolni Sztrelcovot, de torkát hirtelen forró görcs szorította össze; könnyeit szégyellve félrefordult és sietve elővette dohányzacskóját.

Fejét mélyen lehajtva cigarettát sodort, és már csaknem teljesen elkészítette, amikor egy nagy, áttetsző könnycsepp esett a papírra, és a papír szétmállott az ujjai között...

De Lopahin makacs ember volt: új lapot tépett le a hajtásaiban megfeketedett régi újságból, óvatosan átszórta bele a dohányt, és mégiscsak megsodorta a cigarettát.

*

Zvjagincev lökésekre és az egész testében tűzként szétáradó vad fájdalomra ocsúdott fel. Hörögve felsóhajtott, fojtottan köhögni kezdett – a szája telistele volt földdel és porral – és mintha kívülről hallotta volna saját fuldokló, halk köhögését meg a legbelsejéből jövő mély sóhaját.

Körülötte lövedékek és aknák robbantak. A különböző erejű és hangú becsapódások meg-megrázták a földet, a repeszdarabok elhaló süvítéssel, üvöltéssel repültek el a feje fölött, valahol a háta mögött meg csak úgy ömlöttek egy géppuskából a hosszú sorozatok. A füstbűzzel átitatott forró levegőnek a közeli robbanásoktól feszes hullámai a földre nyomták az egész hosszában elnyúló Zvjagincevet, és gomollyá kavarták, pörgették körülötte az avas port. Zvjagincev még mindig úgy érzékelte a csatazajt, mintha valahonnan, ismeretlen messzeségből szállna feléje, egy kissé megmozdult, ezzel a gyenge mozdulattal megtízszerezte az égető fájdalmat, és elhomályosult tudatába csak ekkor jutott el a felismerés, hogy él.

Most már nem mert megmozdulni, de a lapockájával, a hátával, a lábával érezte, hogy ingzubbonyát és nadrágját bőven átitatta a vér, mind a kettő súlyosan a testére tapadt. Rádöbbent, hogy a repeszdarabok kegyetlenül összevissza sebezték, és hogy ez okozza azt a fájdalmat, amely tetőtől talpig bilincsbe veri.

Visszafojtotta már-már feltörő sóhaját, és nyelvével megpróbálta kitolni a szájából a légzést akadályozó ragadós sarat; foga alatt recsegni kezdett a szemcsés homok, és ez a csikorgó hang, amely éles fájdalommal visszhangzott a fejében, annyira fülsiketítő volt, tulajdon alvadt vérének szaga olyan émelyítően, hánytatóan csapott az orrába, hogy kis híján megint elvesztette eszméletét. Aztán – jóllehet olyan vékony szálon remegett, amely bármely pillanatban könnyen elszakadhat – öntudata erősödni kezdett, nőttön-nőtt, és ekkor élesen fellobbanó, elkésett ijedtséggel támadt fel emlékezetében, hogy valamikor, bizonyára nem is olyan régen kiugrott a lövészgödörből, és meglátta a tőle nem messzire, egyenest feléje futó németeket, különösen egy félig előre görnyedt, zömök katonát, akinek a nyakán ki volt gombolva az agyagtól csupa piszkos zubbonya, szürke szeme pedig majdnem kiguvadt az üregéből... A német, halvány ajkát keményen összeszorítva, bal vállát egy kissé előre tartva szaladt, és szortyogva szívta be a levegőt. Futtában igyekezett betaszigálni a géppisztolyba a lapos, fekete tárat, s ahogy gyors, apró léptekkel közeledett hozzá, Zvjagincev látta az ellenségnek a roham hevétől eszeveszett tekintetű, szürke szemét is, a német zubbonynak azt a tompa fényű gombját is, amely alatt az ismerős, utálatosan lágy roppanással be kell hatolnia az ő szuronyának, látta a futás közben imbolygó és ide-oda sikló fényfoltokat vető fehér szuronypengét is – mindezt látta ezekben a pillanatokban... És ekkor mindjárt hátba vágta, megütötte a lábát valami, röviden, akár a nyári mennydörgés, recsegő robbanás csattant mögötte, és ő, Zvjagincev arccal lefelé esve, abban a szörnyű, utolsó zuhanásban, amikor már nincs ereje az embernek, hogy felemelje kezét, és megvédje arcát az ütéstől – megértette, hogy most már mindennek vége...;

Zvjagincev erőlködve felemelte szemehéját. A könnyel összevegyülő és szemét sáros kéreggel bevonó poron át megpillantotta a piszkosvörös égbolt egy da-

rabját meg az orcája mellett tovaúszó, szeszélyesen összegabalyodott fűszálakat. Bizonyára sátorlapon húzták, cipelték a füvön, és a fű száraz, érdes surrogásába belevegyült annak az embernek nehéz, szaggatott lélegzete, aki előre mászva nagy nehezen, centiméterről centiméterre vonszolta maga után az ő elnehezült, akarattalan testét.

Zvjagincev nem sokkal később azt érezte, hogy előbb a feje, aztán a törzse is valahová lefelé csúszik. Vállát fájdalmasan beleütötte valami kemény tárgyba, és egy pillanat alatt újból elveszítette eszméletét.

Másodszor arra ocsúdott fel, hogy egy érdes kis kéz érintését érezte az arcán. Nedves gézzel óvatosan megtisztították a száját és a szemét, és Zvjagincev egy pillanatra meglátott egy kis női kezet, rajta a fehér csuklónál a lüktető kék eret, aztán az ajkához illesztették egy alumíniumkulacs édeskés-fémízű meleg száját. Szájpadlását és torkát égetve vékony sugárban csurgott szájába a vodka. Görcsösen rövid, apró kortyokban nyelte, és miután szelíden elvették ajkától a kulacsot, még háromszor belenyelt a levegőbe, mint a borjú, amelyet elléktek az anyja tőgyétől, megnyalta kicserepesedett ajkát, és felnyitotta szemét. Egy ismeretlen lánynak erősen lesült, mégis sápadt, szeplős arca hajolt fölé; a lány tűzvörös boglyas haját színehagyott táborisapka takarta. Ez az arc egy pisze orosz leány cseppet sem mutatós, sőt csúnyácska, egyszerű arca volt, de durva vonásaiból olyan mélységes szívbéli jóság és aggodalom sugárzott, szelíd, szürke leányszeméből olyan örök-női melegség és együttérzés ragyogott, hogy Zvjagincevnek úgy tetszett: ez a szempár éppoly szép, és éppoly nélkülözhetetlenül kell neki, mint maga az élet, mint a fölötte kifeszülő végtelen kék ég, amelyen fönn a magasban bolyhos felhők sora úszott.

Afeletti örömében, hogy él, és hogy nem hagyták el az övei, és hálájában, amelyet nem tudott volna szavakkal kifejezni, ennek az ismeretlen kislánynak, egy

másik századból való egészségügyinek – egy pillanatra kellemesen elszorult a szíve, és alig hallhatóan azt suttogta:

– Honnan kerülsz ide... kedves... nővérke?

A vodkától egy kicsit megerősödött. Üdvözítő melegség áradt szét a testében, a homlokán apró gyöngyökben kiütött a verejték, és mintha még a sebek okozta fájdalma is eltompult volna, elvesztette volna iménti ádáz élességét.

– Egy kis pálinkát még, nővérke... – mondta most már valamivel hangosabban Zvjagincev, és titokban csodálkozott, hogy milyen gyermekien vékony és gyönge lett a hangja.

– Pálinkát? Ugyan már! Nem szabad többet, drágaságom, nem szabad! Magadhoz tértél, ez a fontos. Szörnyű, hogy milyen tüzet zúdítanak ránk! Csak el tudjalak cipelni valahogy az egészségügyi századig – mondta panaszosan a lány.

Zvjagincev egy kissé arrább tette bal karját, majd a jobbat, furcsa módon engedetlen ujjaival. Megtapogatta az oldalánál a puska napmelegítette fedőlemezét és csövét, sikertelenül megpróbálta megmozdítani a lábát, és fájdalmában a fogát összeszorítva azt kérdezte:

– Idehallgass... Hol sebesültem meg?

– Mindenütt... Mindenednek kijutott...

– A lábam... a lábam legalább ép, vagy nem? – kérdezte tompán Zvjagincev, aki lelkében már elkészült a legrosszabbra, de eleve nem akart alázatosan belenyugodni semmibe.

– Ép, ép, kedvesem, csak átlyuggatták egy kicsit. Ne nyugtalankodj és ne beszélj, ha elvergődünk a kötözőhelyre, ott majd megvizsgálnak, bekötöznek, ahogy kell, mindjárt gyógyítani kezdenek, és bizonyára valamelyik hátországi kórházba küldenek, és minden rendben lesz. A háború szereti a rendet...

De abból, amit a lány mondott, nem minden jutott el Zvjagincev tudatába.

– Szóval tetőtől talpig megpocsékoltak? – kérdezte, majd rövid hallgatás után nagy szomorúan azt suttogta: – Te is miket mondasz... Hát miféle rend ez?

Egy mély gránáttölcsérben kemény agyaghalmokon feküdtek, amelyeket valahonnan a föld méhéből vetett ki a robbanás. Egyre erősödő, alacsony süvítéssel egy akna zúgott el fölöttük, és Zvjagincev – aki a saját fájdalmán kívül mindennel szemben közömbös volt, de a szeme sarkából mégis figyelte a kislányt – azt látta, hogy a lány a közeli robbanást várva földreveti, kis csomóvá húzza össze magát, behunyja, és naivságában megható gyermeki mozdulattal eltakarja piszkos tenyerével a szemét.

Zvjagincev a megvilágosodás rövid percei alatt, amikor fel-fellobbant benne az öntudat fénye, még nem tudta igazán felfogni, milyen nyomorúságos helyzetben van, még nem jutott ideje arra, hogy megsajnálja önmagát, de a lányt már megsajnálta, és szomorúan azt gondolta: „Gyermek, még egészen gyermek! Neki még a tizedik osztályba kellene járnia, algebrát meg számtant tanulnia, és lám, itt van, elviselhetetlen tűzben szörnyű félelmet áll ki, és úgy cipelgeti a magamfajta sebesülteket, hogy majd beleszakad..."

Mintha valamelyest alábbhagyott volna az ellenséges tűz, és minél ritkábban dörrentek a robbanások, amelyek hatalmas hangjukkal életre keltették Zvjagincevet, annál gyengébb lett ő, annál jobban elhatalmasodott rajta a sötét, baljós nyugalom, a gondolottalan, halálos kábulat...

A leány föléje hajolt, belenézett a fájdalomtól vad tekintetű, szinte már nem is evilági szemébe, és mintha a Zvjagincev szemében, szájának keserű redőiben megmerevedett, néma panaszra felelne, következően és ijedten így kiáltott fel:

– Légy türelemmel, kedves! Légy türelemmel, kérlek! Mindjárt indulunk tovább, most már nem messzire kell mennünk! Hallod?!

És nagy nehezen kivonszolta Zvjagincevet a gránát-

tölcsérből. Zvjagincev feleszmélt, a kezén előrehúzódzkodva, ujjaival a szúrós, száraz fűbe kapaszkodva megpróbált segíteni, de most már tűrhetetlenné vált a fájdalma – könnyáztatta arcát a véráztatta sátorlapra szorította hát, és marni kezdte ingzubbonyának ujját, hogy ne árulja el férfigyengeségét a leány előtt, hogy ne üvöltsön fel fájdalmában, amely már-már darabokra szagatta csaknem elvérzett és mégis kegyetlenül szenvedő testét.

A lány a gránáttölcsértől néhány méternyire kiengedte elzsibbadt, izzadt kezéből a sátorlap csücskét, hörögve fellélegzett, és sírós hangon váratlanul azt mondta:

– Uramistenem, hát minek soroznak be katonának ilyen medvéket? Ugyan minek, kérdem én? Hát hogy foglak én odacipelni téged, te tohonya? Hiszen te, kedvesem, legalább jó hat pudot nyomsz!

Zvjagincev nagy nehezen szétnyitotta fogsorait, és azt hörögte:

– Kilencvenhármat...

– Mi? Kilencvenhármat? Mit beszélsz? – kérdezte zihálva a lány.

– Kilencvenhárom kiló voltam... a háború előtt. Most már kevesebb vagyok – mondta rövid hallgatás után, az egészségügyi lány szapora lélegzését figyelve Zvjagincev.

Valahogy megint megsajnálta ezt a kicsi lánykát, akinek már-már az utolsó csepp ereje is elfogyott, és eleinte csak úgy elvontan azt gondolta: „Lám, hat év múlva az én Nataskám is ilyen lesz: egy kicsit csúnya arcú, de gyengéd szívű..." – később meg, miután hasztalan igyekezett hangjába keménységet és férfiúi erélyt önteni, rövid pihenőket tartva így szólt:

– Tudod mit, kislányom... Hagyj itt engem, ne kínlódj... Majd én magam... Fekszem itt egy kicsit, és majd magam megpróbálom... A kezem ép, majd csak odamászok valahogy!

– Micsoda butaság! Milyen szamárságokat fecsegtek mindig ti férfiak! – mondta haragosan suttogva a lány. – Hisz nem vagy te való semmire! Semmire! Azt csak azért mondtam az előbb, mert elfáradtam egy kicsit, de mihelyt kipihenem magam, mindjárt indulunk tovább. Elcipeltem én már nehezebbeket is, légy nyugodt! Ne azt nézd, hogy milyen kicsi vagyok..; azért van énbennem erő...

A lány mondott még néhány bátorító és egy kissé dicsekvő szót, de Zvjagincev, bárhogy igyekezett is, már nem hallotta tisztán ezeket a szavakat. Tompulni, távolodni kezdett a kedves leányhang, végül teljesen eltűnt. Zvjagincev ismet ájulatba zuhant.

Sok-sok órával később, a Don bal partján, az egészségügyi zászlóaljnál tért magához. Hordágyon feküdt és az első, amit érzett – gyógyszerek, szesz csípős szaga volt, aztán megpillantotta a tágas sátor alacsony zöld kupoláját meg néhány fehérköpenyes embert, akik puha léptekkel jöttek-mentek a ponyvával leterített földpadlón.

„Háromszor is elvesztettem az eszméletemet, és mégis élek... Tehát életben is maradok, tehát ráérünk még meghalni" – gondolta egyre növekvő reménnyel Zvjagincev.

Valahogy nehéz volt lélegeznie, és egy kissé félve, lassan szájához emelte a piszoktól fekete kezét s beleköpött. Fehér volt a nyála. Egyetlen egy rózsaszínű buborék sem látszott a tenyerén. Zvjagincev felvidult, végképp meggyőződött arról, hogy most már szerencsésen megúszta. „A tüdőm ép, minden jel arra vall, ha pedig a hátamon keresztül valami repeszdarab került a májamba – azt csipesszel majd kihúzzák a doktorok. Hisz bizonyára akad itt bőven mindenféle sáncszerszám. Az a legfontosabb – mi van a lábammal? Érte-e baj a csontomat, vagy sem? Tudok-e majd járni, vagy nyomorék leszek?" – gondolta, és még mindig figyelmesen, firtatóan nézegette a nyálát hatalmas, kérgesre cserzett tenyerén.

Mellette két egészségügyi egy sebesült vöröskatonát vetkőztetett. Az egyik a karjánál fogva támogatta a sebesültet, a másik, vastag ujjaival óvatosan megérintve, vigyázatosan vágta fel egy ollóval a varrás mentén a barna vérfoltokkal teli nadrágszárat, és amikor alaktalan csomóban a padlóra csúszott a ráalvadt vértől megkérgesedett ponyvakemény terepszínű nadrág meg a csalánszövetből való alsónadrág, amelyet teljesen átitatott a por, úgyhogy jóformán nem lehetett megkülönböztetni a felsőruhától, Zvjagincev a vöröskatona jobb lábán, a csípőtől egy kissé lejjebb megpillantott egy óriási tépett sebet meg a húspépből torzan előütköző széthasadt, vakító fehér csontot.

A vöröskatona – dérütötte bajuszú, beesett szájú, kékeshalvány bőrrel bevont, hegyes arccsontú idősebb férfi –, aki valahogy megfoghatatlanul emlékeztetett Sztrelcovra, egy jajszót sem ejtett, bátran viselkedett, mindenről lemondó, nem evilági tekintetével egész idő alatt egy pontra meredt, Zvjagincev meg térdben félig tehetetlenül behajló, sovány, szőrös bal lábára pillantott, amelyet apró remegéssel rázott a láz, de aztán nem bírta tovább nézni a más szenvedését, elfordult, és gyorsan eltakarta a szemét.

„No, ez a legény nem jár többet. Levágják a lábát az orvosok, úgy levágják, mint a pinty, én meg még majd tudok járni. Hisz lehetetlen, hogy az én lábamat is ellőtték volna?!" – gondolta bús várakozással Zvjagincev.

Ekkor egy idős, szemüveges kopasz egészségügyi odament hozzá, gyakorlott szemét végigsiklatta a lábán, és lehajolva fel akarta hasítani a csizmája szárát, de Zvjagincev, aki feszült, éles tekintettel szótlanul figyelte, összeszedte minden erejét és halkan, de határozottan azt mondta:

– A nadrágot felhasíthatod, azt nem sajnálom, de a csizmához ne nyúlj, azt nem engedem. Egy hónapig sem jártam benne, és nem olyan könnyen tettem rá

szert. Látod, micsoda portéka ez? Kitűnő a talpa, a szára is valódi marhabőr. Ez nem szurkosvászonból van, komám, ezt meg kell értened... Amúgy is megvert az isten: a köpenyem meg a tarisznyám a lövészgödörben maradt... Úgyhogy a csizmámhoz ne nyúlj, megértetted?

– Nekem ne parancsolgass – mondta közömbösen az egészségügyi, és azt latolgatta, hogy lehetne alkalmatosabban felhasítani késsel a csizmaszárat a varrás mentén.

– Hogyhogy ne paracsolgassak? Hisz az enyém a csizma! – felelte felháborodva Zvjagincev.

Az egészségügyi egy kissé kiegyenesítette a hátát, és ugyanolyan közönyösen így szólt:

– Na és aztán?! Csak volt a tiéd, és különben sem húzhatom le a lábaddal együtt.

– Ide hallgass, te csudabogár, húzd le... húzd le, óvatosan, lassan, azt eltűröm, ki fogom bírni – mondta parancsolóan Zvjagincev; még mindig félt megmozdulni, és az új fájdalom gyötrő várása közepette a mennyezetre szegezte tágra nyitott szemét.

Az egészségügyi rá se hederített Zvjagincev szavaira, lehajolt, ügyes mozdulattal egészen a térdig széthasította az egyik csizmaszárat, és hozzáfogott a másikhoz. Zvjagincev még meg se gondolhatta kellőképpen, mit jelentenek ezek a szavak: „Csak volt a tiéd", máris hallotta a szétrepedő szurkosfonal könnyű, vidám recsegését. Elszorult a szíve, elakadt a lélegzete, amikor hanyagul a falhoz dobott csizmájának sarka puhán megkoppant. Ekkor nem tudta tovább türtőztetni magát.

– Te kopasz kutya! – mondta dühtől remegő hangon. – Te ronda csupasz ördög! Mit művelsz, te ingyenélő?!

– Csak hallgass, hallgass, már kész is van. Különben is neked árt a káromkodás. Inkább hadd segítsek oldalra feküdni – mondta békítően az egészségügyi.

– Eredj a segítségeddel oda, ahonnét a világra

jöttél, meg még annál is beljebb! – mondta a felháborodástól és a tehetetlen dühtől fuldokolva Zvjagincev. – Te kártevő, te vedlett teve, te pápaszemes kígyó! Mit műveltél ezzel a kincstári csizmával, te ebszülte dög? És ha ősszel majd megint hordanom kell, akkor mit kezdek én ezekkel a széthasított csizmaszárakkal? Fakadjak sírva?! Hát nem érted, hogy hiába varrod vissza, csak beázik a varrás mentén. Te koszos, kopasz dög! Tudod, mi vagy te? A nép ellensége – az vagy!

Az egészségügyi szótlanul és nagyon óvatosan lecsavarta Zvjagincev lábáról az izzadságtól nedves, véráztatta, meleg, párolgó kapcát; amikor a másikat is levette, kiegyenesítette görnyedt hátát és anélkül, hogy mosolyát rőt bajusza alá rejtette volna, rekedtes, vidám őrmesteri basszus hangján azt kérdezte:

– No, befejezted a káromkodást, te dalia?

Zvjagincev elgyengült a harag fellobbanásától. Szótlanul feküdt, érezte szívének erős, szapora dobbanásait, az egész testére nehezedő ólomsúlyt, ám ugyanakkor érzékelte feltört talpával a kellemes hűvösséget is. De még mindig volt benne erő, és mert nem tudta, hogy mivel sértse meg az őt halálosan bosszantó egészségügyit, szavait megválogatva, gyenge hangon így szólt:

– Kiszáradt fa vagy te, nem ember! Nem is fa, hanem csak korhadt tuskó! Hát van neked eszed? Idős ember létedre nem szégyellsz ilyen disznóságokat csinálni?! A háború előtt biztosan csak egy varangyos béka élt a küszöböd alatt, az volt az egész gazdaságod, de biztosan az is éhen döglött... Takarodj a szemem elől, te szerencsétlen kapkodó bolond, te kétlábon járó malária!

Ez persze sehogy se volt rendjén: az egészségügyi zászlóalj vetkőztető sátrának szigorú csendjébe, amelyet nyögés és zokogás szokott megtörni, csak ritkán hasított bele ilyen elképesztő szitkozódás, de az egészségügyi szemmel látható megelégedéssel nézett Zvjagincev rőt borostás, sovány arcára, és minden harag nél-

kül, szelíden mosolygott a bajuszába. Az egészségügyi a háború nyolc hónapja alatt nagyon elgyötrődött, testben-lélekben megöregedett, mert rengeteg emberi szenvedést látott, megöregedett, de nem kérgesedett meg a szíve. Sok sebesült és haldokló harcost meg parancsnokot látott, olyan sokat, hogy már rég megelégelhette volna, de ő mégis jobban szerette ezeket a fejére zúduló szitkokat, mint a sokk bénította, tébolyultan tágra nyitott, merően bámuló szemeket, és most hirtelen, épp a legrosszabbkor, eszébe jutott két fia, akik valahol a nyugati fronton harcolnak, és könnyű sóhajjal azt gondolta: „Ez megél! Lám, milyen szívós, milyen nyughatatlan! De vajon mi van az én fiaimmal? Egye meg a fene az ilyen életet! Csak legalább félszemmel láthatnám, hogy gyűrik ott az én fiaim a szolgálatot! Élnek, vagy ők is darabokra szaggatva feküsznek valahol?"

De Zvjagincev most már nemcsak hogy élt, hanem foggal-körömmel kapaszkodott is az életbe; még mindig a hordágyon feküdt, halottsápadt volt, behunyt szemét kék karika övezte, de már eszébe jutott helyrehozhatatlanul tönkretett csizmája meg az az ellőtt lábú vöröskatona, akit az imént vittek a műtőbe: „Hát szegényt ugyancsak megnyomorították! Valami nagy repeszdarab csapott belé! Az egész csontja kicsúszott, mégis szótlanul tűri... Hallgat, mint egy hős! Őneki persze befellegzett, de hát én csak megúszom valahogy. Hisz én még a lábam ujjaiban is érzem a fájdalmat. Csak az orvosok a nagy sietségben, csupa tévedésből, le ne vágják a lábamat! Mert máskülönben még kiheverem ezt a bajt, és még fogok harcolni!... Lehet, hogy még az a német aknavetős is a kezem közé kerül, akinek sikerült így elbánni velem... No én bizony nem engedem, hogy mindjárt meghaljon! Nem! Csak hadd csukladozzon egypár percig ott a kezem közt, amíg odaeresztem hozzá a halált! Ennek a legénynek levágják a lábát, ez világos dolog. Őneki persze most már egyáltalán nem kell a csizma! Ő már rá se gondol, de ná-

lam más a helyzet: nekem, ha felgyógyulok, okvetlenül vissza kell mennem a csapatomhoz, és ilyen csizmát többé az életben nem találok. Kész! És milyen hamar szét-hasította a varrást az a kopasz dög! Uram-teremtőm – ilyen dögöket egészségügyinek tesznek meg! Ezzel az ügyességgel elmehetne sintérnek, ő meg itt rongálja a honfitársainak a csizmáját..."

A csizma-história komolyan lehangolta Zvjagincevet, akiben végképp gyökeret vert az a gondolat, hogy ő még nem hal meg egyhamar. Annyira bántotta a dolog, hogy ő, a jólelkű, békességes Zvjagincev – immár a műtőasztalon, meztelenül fekve – az őt vizsgáló sebésznek arra a szavaira: „Egy kicsit fájni fog, de el kell viselned, cimbora", haragosan azt dörmögte: „Elviseltem én már ennél többet is, mire való itt szaporítani a szót?! Csak vigyázatlanságból többet ne vágjon le belőlem a kelleténél, mert magában van minden reményem..." A sebésznek megvánnyadt, fiatal arca volt. Zvjagincev a szarukeretes szemüveg mögött az álmatlan éjszakáktól megduzzadt szemhéjat és figyelmes, de végtelenül fáradt szempárt pillantott meg.

– No, ha többet is elviseltél már, katona, akkor ezt okvetlenül el kell tűrnöd, a kelleténél többet pedig nem vágunk le, ne félj, nem kell nekünk a te húsod – mondta még mindig szelíden a sebész.

Egy fiatal orvosnő, aki az asztal másik oldalán állt, szemöldökét összevonva lehajolt, és figyelmesen nézegette Zvjagincev repeszdarabok szaggatta hátát és a lábáig szétszabdalt farát. Zvjagincev rásandított, és meztelenségét szégyellve, fájdalmasan összeráncolta homlokát.

– Atyaúristen! – mondta. – Mit néz olyan merően, elvtársnő? Nem látott még meztelen férfit, vagy mi a szösz? Nincs énrajtam semmi különös, semmi érdekes, nem országos mezőgazdasági kiállítás ez, és én nem tenyészbika vagyok arról a kiállításról...

Az orvosnő villámló szemmel, élesen vágott vissza:

– Eszem ágában sincs gyönyörködni a maga bájai-

ban, csak a dolgomat végzem. Jobb, ha egy szót sem szól, elvtárs! Feküdjön csak és ne beszélgessen. Csodálatosan fegyelmezetlen harcos maga!

Prüszkölt egyet, és félfordulatba állt. Zvjagincev meg, ahogy az orvosnő elpiruló orcájára és haragos szemébe pillantott, amely úgy kikerekedett, akár a macskáé, bánatosan azt gondolta: „Csak ezekkel a nőkkel ne kezdjen ki az ember: csak egy egyes lövést adsz le rá, és ő hosszú sorozattal válaszol... No de egyébként az ő munkájuk sem könnyű – éjjel-nappal a mi marhahúsunkban turkálnak." Megrestellte magát, hogy olyan gorombán beszélt az orvosokkal, és most már egészen más, engesztelő, békés hangon így szólt:

– Rendeljen, kedves katonaorvos elvtárs – a köpeny alatt nem látom a rangját –, rendeljen nekem egy kis szeszt belső használatra. – Néma csend volt a felelet. Ekkor Zvjagincev esdően nézett alulról felfelé a szemüveges orvosra, és halkan, hogy az oldalt forduló szigorú orvosnő ne hallja, azt suttogta: – Bocsánatot kérek ezért a kérésemért, orvos elvtárs, de olyan borzasztó fájdalmat érzek, hogy csillapítani kellene, ha csak egy kicsit is...

A sebész egy kissé elmosolyodott, és azt mondta:

– Ez már mindjárt másképpen hangzik! Ez jobban tetszik nekem. Várj egy kicsit, megvizsgálunk, és akkor majd meglátom. Ha lehet – semmi kifogásom sincs ellene, adok egy deci harctéri pálinkát.

– Csakhogy ez nem front, innen messzire van a front, itt többet is szabad inni, kivált ha ennyire szenved az ember – célozgatott Zvjagincev, és ábrándosan összehunyorította a szemét.

De amikor valami éles tárgy hatolt szesszel kimosott, erősen csípő sebébe a lapockája mellett, egészen összehúzta magát, felszisszent fájdalmában, és most már nem az előbbi békés és könyörgő hangon, hanem fenyegetően és rekedten mondta:

– No-no-no! Lassan a testtel!

– Ejnye, de mérges ember vagy, hékás! Mit szi-

szegsz rám, mint a gúnár a kutyára? Szeszt, vattát, nővér! Hisz figyelmeztettelek, hogy fájni fog egy kicsit, és el kell viselned, hát mit kiabálsz? Ilyen rossz a természeted, vagy mi?

– Ugyan hát mit turkál, doktor elvtárs, egy eleven testben úgy, mint a saját zsebében? Már engedelmet, ettől nemcsak hogy sziszeg az ember, hanem kutya módjára ugat... sőt vonít is – mondta hosszú szüneteket tartva, haragosan Zvjagincev.

– Csak nem fáj olyan nagyon? Ki lehet azt bírni!

– Fájni nem fáj, csak csiklandoz, én pedig gyermekkorom óta félek a csiklandozástól... azért is nem bírom... – szűrte a szót összeszorított fogain keresztül Zvjagincev, félrefordult, és a lepedő szélével igyekezett észrevétlenül letörölni az orcáján végiggördülő könnyet.

– Csak tűrjed, tűrjed, gárdista! Hisz neked lesz jobb – csillapítgatta a sebész.

– Legalább valami altatót adtak volna; mit fukarkodnak azzal a gyógyszerrel? – suttogta alig érthetően Zvjagincev.

Ekkor a sebész kurtán, parancsolóan mondott valamit, és Zvjagincev, aki a háború alatt megszokta a rövid vezényszavakat és a parancsoló hangot, engedelmesen elhallgatott, és tűrte a fájdalmat, néha súlyos kábulatba süllyedt, de kábulatában is állandóan úgy érezte, mintha egészen a csontjáig hatolva valami dühös láng nyaldosná végig-végig meztelen testét...

Puha, bizonyára női ujjak állandóan fogták a kezefejét, és Zvjagincev egész idő alatt érezte ezeknek az ujjaknak áldott melegét. Aztán egy kis pálinkát adtak neki, végül pedig egészen elbódult, de nem annyira a vodkától – hisz nem rúghatott be holmi nyavalyás egy deci szeszesitaltól! – mint inkább mindattól, amit ezen az egész roppant nehéz napon átélt. De végül már a fájdalma is valahogy más lett, megszelídült, lecsillapodott, mintha megzabolázta volna a sebész ügyes és okos keze.

Amikor a bekötözött Zvjagincevet – aki nem is érez-

te a teste súlyát – megint az ütemesen himbálózó hordágyon vitték, ép jobb karjával hadonászni próbált, és halkan – olyan halkan, hogy csak az egészségügyiek hallották, bár őneki úgy rémlett, hogy torkaszakadtából kiabál – azt mondta:

– ... Nem akarok ennél az intézetnél maradni! Inkább a pokol! Itt nem bírom idegekkel! Vigyetek, ahová akartok, csak itt ne legyek! A frontra? Jó, gyerünk vissza a frontra, de itt – nem vagyok hajlandó! Hová tettétek a csizmámat? Hozzátok ide, a fejem alá teszem. Ott biztonságban lesz... De sokan pályáztok itt a más csizmájára! Nem úgy megy az, előbb meg kell szolgálni érte, oda kell menni a halál torkába! Szétvagdosni persze minden bolond tudná... Atyaúristen, de nagyon fáj!

Dörmögött még valamit összefüggéstelenül, félrebeszélt, Lopahint szólongatta, sírt, csikorgatta a fogát, és – mint valami sötét vízbe – eszméletlenségbe zuhant. A sebész ezalatt mindkét kezével a fehér asztal szélébe kapaszkodva állt, amelyet mintha vörös borral öntöztek volna le, és lábujjhegyről sarokra hágva imbolygott. Aludt... A fiatal sebész csak akkor ocsúdott fel, amikor kollégája – egy fekete szakállú, termetes orvos, aki az imént fejezett be a szomszéd asztalon egy bonyolult hasüreg-műtétet – lehúzta kezéről a vértől nedves, lágyan megszisszenő gumikesztyűt, és halkan azt kérdezte: „No, hogy van a maga daliája, Nyikolaj Petrovics? Életben marad?" Elengedte az asztal szélét, megszokott mozdulatával megigazította szemüvegét, és ugyanolyan gyakorlatias, de egy kissé rekedt hangon azt válaszolta:

– Feltétlenül. Egyelőre nincs semmi baj. Ez okvetlenül életben marad, sőt harcolni is fog. Olyan makkegészséges, az ördög vigye el, hogy tudja, szinte irigyli az ember... De most még nem lehet elküldeni: az egyik sebe valahogy nem tetszik nekem... Várni kell egy kicsit.

Elhallgatott, lábujjhegyről sarokra hágva ide-oda im-

bolygott még néhányszor, teljes erejéből küzdött a rendkívüli fáradtsággal és álmossággal, amikor pedig visszanyerte öntudatát és akaratát, megint a terepszínű függönnyel elfüggönyzött sátorajtó felé fordult. Szeme ugyanolyan figyelmes, gyulladt és végtelenül fáradt volt, mint egy félórával előbb.

– Jevsztyignyejev, a következőt! – mondta szárazon.

*

Az erdőben legyezőalakban, visszhangot verve, csattogva robbantak az aknák. Lopahintól nem messzire a bokrok mögött elnyújtott ásítással közönyösen megszólalt valaki:

– Be akarja lőni magát a bitang! No, ez most addig hajigálja az aknákat, addig dagasztja velük a homokot, amíg az egész erdőt át nem fésüli. Ilyen ez a dög – nem restell akár potyára is dobálózni...

De nemsokára megszűnt a tűz, csak a távolban ropogtak szárazon és dühösen a rövid géppisztoly-sorozatok, meg a Don túlsó partjáról, a szétbombázott híddal átellenben lövöldözött egyenletes időközökben egy német géppuskás, mintha át akarná tapogatni az erdő csalóka csendjét.

De aztán elhallgatott a géppuska is, és a beálló szélcsendben mind erősebben lehetett hallani a háború egyéb hangjait: a tüzérségi tűz távolságtompította, elnyújtott dörejét, amely szüntelenül zúgott, hullámzott valahol messze keleten; egy távolfelderítő repülőgép szaggatott búgását, amely szemmel már nem is látható magasságban turbékolt, meg a Don hegyes jobb partján Kletszkaja sztanyica* felé haladó töméntelen német harckocsi és autó egyenletes mély morajját.

A távoli topolyák csúcsa felett a szélben egy kissé ide-oda imbolyogva hullámzott a vékony, orgonaszínű

* Kozák mezőváros

ködpára, melyet át- meg átjártak a nap ferde sugarai. A fehér mézfű álmosan bóbiskoló fürtjein, a csipkebokor rózsaszínű virágjain, mint széthullt szivárvány fényfoltjai, vakítóan szikráztak és tündököltek a harmatcseppek.

Sztrelcov az éjszakai eső után megifjodott erdőben gyönyörködve, tűnődve megszólalt:

– De szép! Ugye?

Lopahin barátjára sandított, de nem felelt semmit. Összeszorította fogát, gyulladásos szemének merő tekintetét arra irányította, ahol a jobbpart egyik krétahegyén túl baljós barna felhőként gomolygott a por, és szótlanul fülelt a nagy támadások régóta ismerős fenyegető zajára.

Lopahin is szerette a természetet, úgy szerette, ahogyan csak olyan ember szeretheti, aki életének hosszúhosszú éveit nehéz munkában: a föld alatt töltötte, Néha, az időközönként beköszöntő szélcsend rövid pillanataiban még a lövészárokban is el-elgyönyörködött hol a front füstös egén méltóságteljesen úszó hattyúfehér felhőben, hol egy-egy kis mezei virágban, amely bizalmasan megtanyázott valami régi gránáttölcsér szélén, és a perzselt, halott föld halmai mellett halhatatlannak látszott ősi szépségében... De most nem látta Lopahin sem az esőmosta erdő megejtő varázsát, sem a közelben levő, már-már elviruló csipkebokor szomorú báját. Nem látott semmit a lassan nyugat felé húzódó porfelhőn kívül, amelyet az ellenség gépei vertek fel.

Ott, nyugaton, a Don-vidék kéklő sztyeppéin feküsznek a csatákban elesett bajtársai, messze, nyugaton maradt szülővárosa, családja, apjának kicsiny háza, az apja ültette csenevész juharfák, amelyeket egész esztendőben szénpor púderezett be. Szánalmasak voltak, mégis mindig megörvendeztették a szemét, valahányszor reggelenként a bányába indult édesapjával. Mindaz, ami drága volt az életében, mindaz, ami kedves volt szívének, ott maradt a németek uralma alatt... És

újból, ki tudja hányadszor már a háború alatt, hirtelen erőt vett rajta az ellenséggel szemben érzett néma gyűlölet fojtogató rohama, ilyenkor még a káromkodás sem tud feltörni egy pillanat alatt kiszáradó torkából. Hányszor esett már meg vele mindez harc közben. De akkor látta az ellenséges katonákat meg azokat az átkozott sötétszürke harckocsikat, a kereszteket is a páncéljukon, sőt nemcsak látta, hanem el is pusztította őket puskája tüzével. Akkor kitombolta magát a harcban az a gyűlölet, amely halálos szorítással markolászta a torkát. De most? Most – ő csak tétlen szemlélő, egy szétzúzott egység katonája, aki tehetetlen dühvel, messziről figyeli azt, hogy az ellenségei diadalmasan kavarják fel a port az ő földjén, és feltarthatatlanul nyomulnak mind előbbre, mind előbbre kelet felé...

Lopahin kikapta Sztrelcov kezéből a jegyzetfüzetet, és sietve ezt írta: „Én nem megyek a hátországba, Nyikolaj. Minden jel arra vall, hogy cefetül állunk. Én most nem tudok elmenni innét! Itt akarok maradni az első vonalban, majd csak odacsapódok valamelyik egységhez. Maradj velem te is, Kolja!"

Sztrelcov elolvasta, és anélkül, hogy dadogott vagy szüneteket tartott volna, így felelt:

– Nekem is ez a véleményem. Hiszen azért is jöttem ide. De mit szól hozzá a törzsőrmester? Vajon elenged-e téged? Kötve hiszem... Az én helyzetem egyszerűbb; én egyelőre még az egészségügyi zászlóaljnál vagyok nyilvántartva.

– Hát én talán szabadságra kéredzkedek a feleségemhez? Hogyhogy nem enged el? Én meg akarom nézni ezt a mozit, és ő ne engedjen el?! – kiáltotta felháborodva Lopahin, mert egy pillanatra megfeledkezett arról, hogy Sztrelcov úgysem hallja, de aztán barátjának figyelmes arcára tekintett, amely mint a siketnémáké, tele volt feszült és fürkésző várakozással, bosszúsan elhallgatott, és lendületes betűkkel azt írta: „Elenged", és néhány olyan tekintélyes nagyságú felkiáltójelet írt

utána, hogy pusztán e jelek láttára el kellett oszlania Sztrelcov minden kétségének.

Egy terebélyes kőrisfa csúcsán félénken és bizonytalanul kakukkolni kezdett egy kakukk. Alig szólalt meg, máris elhallgatott, mintha meggyőződött volna arról, hogy nem helyénvaló hallatnia méla és kissé szomorú hangját ebben az erdőben, amely tele van fegyveres emberekkel és a távolból idehullámzó tüzérségi tűz hegyomlásszerű mennydörgésével. Lopahin csaknem ugyanekkor meghallotta Kopitovszkij émelyítően ellenszenves, magabiztos hangját:

– Borzasztóan okos madár a kakukk! Péter Pálig kakukkol és olyan kellemesen serceg neked, akár a szalonna a serpenyőben, de aztán hiába kéred, egy szót se szól – mintha elvágták volna. Az imént kérdeztem meg tőle, meddig élek még a világon? Hát az az átkozott kettőt kiáltott, aztán elhallgatott, mintha megfulladt volna. Mondhatom, kegyes volt hozzám az a hosszú farkú, ronda jószág! De egyébként én nem is haragszom rá. Hisz ebből az sül ki, hogy két évig bízvást harcolhatok, úgysem ölnek meg! Ez pedig nagyszerű dolog! Több nem is kell nekem. Két év alatt pedig biztosan befejeződik a háború. Biztosan! A háború után meg rá se nézek arra a rongyos kakukkra és élek, ameddig jólesik. Ez csak egyszerű!

– Na ezt ügyesen csinálod, legény? – kiáltotta elragadtatással, náthás mély hangon Pavel Nyekraszov géppisztolyos. – Szóval most hiszel a kakukknak, a háború után meg félredobod a jóslatait?

– Hát te hogy gondoltad? Nekem csak most van szükségem vigasztalásra, kedves barátom – felelte bölcsen Kopitovszkij –, a háború után vigasztalás nélkül is megleszek, megélek a magam erejéből is...

Kopitovszkij előjött a bokor mögül, meglátta Sztrelcovot, és ámulatában tágra nyitotta szemét. Kerek, húsos arcán értetlen, bamba mosoly ömlött el. Csupasz combjára csapott, éppen arra a helyre, ahol az övétől egészen a térdéig szeszélyesen szétfoszlott a nadrágja.

– Sztrelcov?! No ez aztán meglepetés!...

A flegmatikus természetű, idős Nyekraszov meg anélkül, hogy levette volna kezét a nyakában lógó géppisztolyról – mintha csak egy félórával ezelőtt váltak volna el – azt kérdezte Sztrelcovtól:

– Visszajöttél, Nyikolaj? No, ez derék. Úgyis nagyon kevesen maradtunk... Az utóbbi napokban ugyancsak megszűrt bennünket az az ördögadta német, mintha jó sűrű szitán szitált volna át.

Sztrelcov a fejét lehorgasztva, gondolataiba mélyedve a földet bámulta, bal kezének összecsippentett három ujját végighúzta a bajuszán, és nem látta bajtársait, akik már odaértek hozzá.

Lopahin futó pillantást vetett Sztrelcov csendesen rángatózó fejére, öregesen aprókat remegő karjára, csaknem gyűlölködve, rámeresztette szemét Kopitovszkij arcára, mely szinte kicsattant az egészségtől, és azt mondta:

– Ne ordíts! Úgysem hallja. Megsiketült.

– Egyáltalán nem hallja? – ámuldozott még jobban Kopitovszkij, és újból a combjára csapott.

– Nem hallja. Mit akarsz még? – emelte fel a hangját Lopahin, és lassan elöntötte arcát a pirosság. – Mit csapkodod itt a pucér húsodat, mint valami színházban? Lámcsak, milyen táncosunk akadt! Sztrelcov megsebesült – nincs ezen mit ámuldozni, és semmi értelme sincs, hogy holmi baletteket táncolj itt! Inkább foltozd meg a nadrágod, te ficsúr, mert már úgy járkalsz, mint a szentek a paradicsomban, kivilágít a becstelen feled...

– Ejnye, de szúrja a szemed a nadrágom! – mondta sértődötten Kopitovszkij. – Hányadszor teszel már rá megjegyzéseket! Torkig vagyok vele! Hát hogy varrjam meg, amikor nincs is mibe ölteni a tűt?! Nézd meg alaposabban, mi maradt ebből a nadrágból! Elöl csak az ület ép, hátul meg a pánt, a többi teljesen szétmállt, úgy hogy átjárja az ujjam. Itt szent lesz az emberből, akár akarja, akár nem, vagy még annál is rosszabb... Cérna nincs. Tudod, hol van most a cérna a katonai

üzlet sátrával együtt? Biztosan már valahol Szaratovon túl poroszkál, te meg unos-untalan azt hajtogatod: foldozd be, foldozd be!

Nyekraszov Sztrelcov vállára tette kezét.

– Jó napot, Nyikolaj! – mondta hangosan.

Sztrelcov hirtelen összerezzent, felkapta fejét, elkomorodott, de aztán mindjárt kivillant mosolyra nyíló szájából, fekete bajusza alól, egyenetlen fehér fogsora. Nyakát feszülten kinyújtva, fejét rángatva kitátotta a száját – mondani akart valamit. Apró fekete szőrrel benőtt ádámcsutkája ritkán, nagyokat rándult, torkában érthetetlen rekedt hangok vergődtek, bugyborékoltak.

Lopahin szíve megsajdult és elszorult. Mint az erős belső izgalom perceiben mindig, most is elfehéredett orrlyukának karimája, és a dühtől kerekre tágult szemét Kopitovszkijra szegezve, hirtelen felordított:

– Vidd innen a pislogódot, mit meredsz rá? Megsüketült és dadog! Ne bámulj rá! Úgyis épp elég nehéz neki, nem érted?! Fordulj el már, te toprongyos ördög!...

Kopitovszkij zavartan vállat vont.

– De hisz én ezt nem tudtam... És mit üvöltözöl, Lopahin? Miért nem mégy ezzel a torokkal napraforgót árulni a piacra? Te aztán tudnád dicsérni a portékádat... Goromba, pimasz ember vagy. És még ez dolgozott bányában, ez járt esti munkásegyetemre. Annyi műveltség van benned, mint a galamb csőre. Ennyicske ni!

A felháborodott Kopitovszkij a körmével mutatta a kisujja hegyén, hogy szerinte mennyi műveltség van Lopahinban. De Lopahin ügyet sem vetett rá. Kezével a fűbe kapaszkodva, a homokon a türelmetlenségtől ideoda fészkelődve, gyötrődve várta, mikor szorítja már ki magából az első szót Sztrelcov. Egy kissé még el is pirult izgalmában.

Sztrelcov a szemét behunyva, az erőlködéstől remegő szempillával nagy nehezen kinyögött néhány üdvözlő

szót; Lopahin ekkor letörölte a homlokán előütköző verejtéket, és megkönnyebbült sóhajjal azt mondta:

– Ez a fontos! Csak elkezdenie nehéz, de aztán, ha belejön, rendesen beszél, nem valami tisztán, de azért meg lehet érteni, hogy s mint. Némelyik szónok még rosszabbul is beszél egy-egy gyűlésen. Becsületszavamra!

Sztrelcov, miután nagy nehezen visszanyerte beszélőképességét, bajtársainak kezét szorongatva, bűnbánóan mosolygva így szólt:

– Megsüketültem, fiúk, a nyelven sincs egészen rendben... Nem engedelmeskedik... De az orvos azt mondta, hogy ez nem tart sokáig... Borzasztóan örülök, hogy megint veletek vagyok. Csak hát velem egyelőre írásban kell értekezni... Lám, már egész irodát nyitottunk Lopahinnal – mutatott fájdalmasan összehunyorított, de mosolygó szemével a jegyzetfüzet teleírt lapjaira.

Nyekraszov a sajnálattól felnyögve, homlokát ráncolva levette géppisztolyát, leült Sztrelcov mellé, és mély együttérzéssel megveregette a hátát.

– Há-á-át – mondta elnyújtva – alaposan elbántak ezzel a legénnyel... Teljesen megnyomorították azok a gazemberek!

A tisztáson lustán babrálta a füvet a könnyű szél, és felszárította a fák leveléről az utolsó esőcseppeket is. A gyökerén elrothadt fű édeskés szaga, a napmelegítette csipkebokor illata terjengett körös-körül, az eső után párolgó földből meg, akár egy tölgyfahordóból, a tavalyi avar kesernyés, fanyar lehelete áradt.

A Don jobb partján visszhangozva dörögtek a robbanások, és a partmenti topolyák fölé a szélben lassan olvadozó fekete füstoszlopok szökkentek az égnek.

– A mi lőszeres és benzines autóink robbannak fel egymás után. Potyára pusztul el ez a sok érték! – dörmögte szomorúan Kopitovszkij csak úgy maga elé.

Hallgattak még egy kis ideig, aztán Nyekraszov azt kérdezte Lopahintól:

– Mit gondolsz, most elvisznek bennünket valahova átszervezésre, mi?

Lopahin szótlanul vállat vont.

– A törzsőrmester elment megkérdezni, hová menjünk most, lehet hogy oda, ahol a közelben lesznek a mieink. Az egyik fiú azt mondta, hogy látta itt az erdőben a harmincnegyedik ezred törzsparancsnokát. Ideje volna már elpárologni innen – mondta kimérten Nyekraszov. – A többiek most foglalják el a védelmi vonalat, fedezékeket építenek, futóárkokat ásnak, mindenki végzi a dolgát, mi meg itt lopjuk a napot, lézengünk ide-oda az erdőben, és csak zavarunk másokat.

Lopahin makacsul hallgatott. Nyekraszov Sztrelcovra fordította tekintetét, és megcsóválta a fejét.

– Hanem kár, hogy Nyikolaj visszajött az egészségügyi zászlóaljtól. Írd le neki, hogy kezeltetnie kell magát, mert különben egész életére dadogós marad, és haláláig, így fogja rázni a fejét, mint egy bakkecske.

– Már írtam – felelte szárazon Lopahin.

– Na és ő?

– Itt marad.

– Önkényesen jött ide?

– Hát te mit gondoltál, hogy?

– Ej, ej, kár volt! Mégis beszéld rá. Hisz jó barátok vagytok.

– Megpróbáltam már.

– No és?

– Nem hajlandó. Ő jobban megérti a mostani helyzetet, nem úgy mint némelyik kutyaházi – mondta jelentősen Lopahin.

– Na ezt jól megmondtad! – szűrte a szót fogán keresztül Nyekraszov, és tisztelettel, de egy kissé mégis gúnyosan Sztrelcovra pillantott.

Lopahin régóta ismerte Nyekraszovot. A Harkov irányában folyó téli harcok nehéz napjaiban egy csapatnál szolgáltak, később – egy kiegészítés keretében – szintén együtt kerültek ebbe az ezredbe. Sohasem voltak jó barátságban, és nem is kerültek közel egymás-

hoz, talán azért, mert Nyekraszov nem volt valami közlékeny ember. De a csatában mindig bízvást lehetett számítani rá. Lopahin nagyon jól tudta ezt, és firtatóan nézve Nyekraszovnak a fáradtságtól szinte színevesztett, halványkék szemébe, éppen ezért azt mondta:

– Mi, Sztrelcov meg én, így határoztunk: itt maradunk. Nem olyan időket élünk, hogy a hátországban lődörögjünk. Lám, hova szorított bennünket a német..., Még rágondolni is szörnyűség és szégyen, milyen messzire visszaszorított bennünket az ebszülte bitang! Hát te, Nyekraszov, nem maradsz a kompániában – a régi barátság alapján? Hiszen ha itt marad egy régi harcos, meg a másik meg a harmadik – az már mégiscsak erő! A folyó is cseppenként gyűlik össze, nagyobb szükség van itt ránk, mint bárhol másutt. Igaz?

Kopitovszkij meglepetten fedezte fel Lopahin hangjában a könyörgő árnyalatot. De Nyekraszov gondolkodás és habozás nélkül, határozottan azt felelte:

– Nem, én nem maradok. Hadd harcoljanak egy kicsit azok a friss csapatok, amelyek még nem is szagoltak puskaport, hadd hörpintsenek egy kicsit azok is a keserű pohárból. Nekem semmi kifogásom sincs az ellen, hogy a hátországba menjek. Amíg átszervezik az ezredet, amíg ez meg az lesz – tisztességesen, kedvemre kipihenem, jól kialszom magam – kárpótlásul ezekért a küzdelmes napokért! Az utóbbi időben már egészen ellep a tetű, érted? Vajon hogy került hozzám? Ez biztosan a bánattól van, ugye?

– A piszoktól van. Egyszer fürdesz egy évben – mondta halkan Lopahin, és rendkívül figyelmesen nézegette a térdén erőtlenül heverő kezének mandula alakú, domború, páncélkemény körmeit.

– Lehet, hogy csakugyan a piszoktól van – hagyta rá készséggel Nyekraszov. – Magad is tudod, hogy nem nagyon érünk rá fürödni, hisz nem üdülőben süttetjük magunkat a nappal, meg aztán nekem a malária sem engedi a fürdést. No de majd a hátországban kirázom magamból egy kicsit a tetveket, egy időre úgy balkézről

elveszek valami fehércselédet... elveszem én akár a leghitványabbat is, csak legyen tehene! Hej, hogy élek majd én ott a tejfeles bögre mellett, kedvemre elbasáskodok majd egy darabig, zabálom a jó túrósderelyét! Kipihenem magam rendje-módja szerint, azután... azután nem bánom, ha visszaküldenek a frontra...

Nyekraszov a naptól kifakult, szinte fehér szempillájával befödte ábrándosan összehunyorított szemét, és valahogy különösen jóízűt cuppantott lefittyedő vastag ajkával. Lopahin meg Nyekraszov lassú beszédét figyelve egyre magasabbra emelte ferdén meggörbülő bal szemöldökét, és a végén, mivel már nem bírta tovább, mesterkélt vidámsággal felkiáltott:

– Lámcsak, milyen fura ember vagy te, Nyekraszov!

– Fura a bárány, de nem én: az Mária oltalmáig szopja az anyja csecsét, és kerek a szeme. De miért volnék én fura? Nem barátom, ez tévedés...

– No, akkor hát nem fura vagy, hanem még annál is rosszabb... – mondta Lopahin tagoltan, azzal a baljós tartózkodással, amely mindig megelőzte dühkitöréseit.

– Olyan vagyok, amilyen vagyok. Engem most már nem gyúrsz át, egy kicsit késő volna – felelte könnyű sóhajjal Nyekraszov. Nincsen ebben semmi furcsaság. Egy legény ebből a hadosztályból, amelyik most elfoglalta a védelmi vonalat, elmondta nekem, hogy amikor Volszk városában szervezték a hadosztályt, egy polgártársnővel összeszűrte a levet; a polgártársnőnek a férje bevonult katonának, és három fejős kecske maradt a gazdaságban. Azt mondja, gyöngyélete volt ott! Hegyenvölgyön lakodalom! A kecsketejtől-e vagy valami mástól – elég annyi, hogy egy hónap alatt hat kilót hízott. Ez persze, nem igaz, tudom én, hogy hazudott a legény! De mégis úgy élt, mint a kiskirály!

– Mi az, egészen meghibbantál?! – szólt dühösen Lopahin. – Nem hallod, te hibás, hol folyik a csata?

– Hallom, egyelőre nem vagyok süket.

– Hát akkor mit beszélsz összevissza? Miféle gyöngyéletről, miféle pihenésről locsogsz?!

Lopahin kirobbant és lélegzetet sem véve olyan sohasem használt és furcsa beszédfordulatokkal, olyan hosszan káromkodott, hogy Nyekraszov a végét meg se hallgatva hirtelen üdvözülten elmosolyodott, behunyta szemét, és jobb vállára hajtotta a fejét, mintha megmámorosodott volna valami csuda kellemes zene hangjaitól.

– Ej, hogy a darázs csípjen meg, de talpraesetten fejezed ki magad! – mondta elragadtatással, leplezetlen lelkesedéssel, amikor Lopahin megkönnyebbülve, nagy erővel magába szívta a levegőt.

Nyekraszov iménti álmos fáradtsága egy csapásra eltűnt, időnként mosolyogva Lopahinra nézett, és szaporán beszélni kezdett:

– No, ezt jól érted, cimbora! Negyvenegyben volt a századunkban egy helyettes politikai tiszt, Asztahov, az volt mestere az ilyen szavaknak. Milyen ékesszóló volt az az ember, de veled mégsem ér fel! Közeledbe se jöhet! Neki szegény fejének nem sikerült ilyen figurákat csinálni, nem táncoltak ki ilyen könnyen a szájából. Pedig olyan ékesszóló volt és olyan beszédes, hogy isten mentsen meg tőle! Megesett, hogy rohamra akart küldeni bennünket, de mi csak feküdtünk. Erre oldalt fordul és azt kiabálja: „Bajtársak! Gyerünk arra az átkozott ellenségre! Előre! Üsd a fasiszta bitangokat!" De mi még mindig csak feküdtünk, mert a fritzek olyan tüzet zúdítottak ránk, hogy lélegzethez sem jutottunk. Hisz tudták azok a dögök, hogy nem is mi, hanem a haláluk fekszik ott száz ölnyire tőlük, érezték ők azt, hogy nekünk mindjárt rohamra kell indulnunk... Ekkor Asztahov odakúszik hozzám vagy valamelyik másik harcoshoz, és csak úgy csikorgatja fogát dühében. „Mi lesz már? Felállsz végre, vagy gyökeret eresztettél a földbe? Ember vagy te vagy cukorrépa?!" Hát igen, fektében is úgy bömbölt, hogy a hetedik határban is meghallották! Tekintélyes, mennydörgő mély hangja volt... Erre már

felugrottunk, akkor aztán szorult a fritzek kapcája, mert ahogy elértük őket – miszlikbe aprítottuk mind!... Asztahovnak mindig volt a tarsolyában egy teljes készlet a legkülönfélébb szavakból. És ha az ember ellenséges tűz alatt, a sárban fekve, végighallgatta az ő művészi előadását, végigborsózott a háta, akárha bolhák ugrálnának rajta, felpattant, mintha az imént megivott volna vagy négy deci pálinkát, és máris rohant – dehogyis rohant: szárnyakon repült a fritzek lövészárkai felé! Nem éreztél akkor se félelmet, se hideget, minden a hátad mögött maradt! A mi Asztahovunk meg már jó messzire előttünk rohant, és úgy mennydörgött, akár az égi háború: „Üssétek, fiúk, az anyjuk ezzét, azzát!" Hát hogyne harcolt volna az ember egy ilyen politikai tiszttel? Ő maga is igen kiválóan kezelte a csatában a szuronyt is, a kézigránátot is, és még különbül, még ötletesebben és még szebben fejezte ki magát... Ha egyszer elkezdett beszélni, akár az egész századot is megríkatta panaszos szavaival, hogyha éppen azt akarta, ha meg fel akart vidítani bennünket, akkor mindenki a földön fetrengett nevettében. Borzasztóan ékesszóló ember volt.

– Várj, várj! Mit számít az az ékesszólás? – próbálta félbeszakítani Nyekraszovot a meghökkent Lopahin, de Nyekraszovot annyira elragadták az emlékei, hogy csak bosszúsan legyintett.

– Ne vágj közbe, hallgasd tovább! Ha tudni akarod, azt az Asztahovot megértette és tisztelte minden náció – olyan ember volt az! Igaz, hogy nem volt hivatásos, se valami művelt, és benne is volt már a korban, de rettentő katonás volt. Már a polgárháborúban megkapta a Vörösászló Érdemrendet, úgy bíz az, pajtás. De borzasztóan szerették is a században ezt az Asztahovot! Szerették a bátorságáért, meg azért, hogy jószívvel volt a harcosokhoz, de főként a nyílt, ötletes beszédéért szerették. Amikor eltemettük Krasznij Kut falva mellett, az egész században mindenkinek könnyben úszott a szeme. Még az idős harcosok is úgy sírtak, mint a kisgyer-

mekek. Minden más nációbeli, aki csak volt a században – nem is beszélve rólunk, oroszokról – velünk gyászolt, mindegyik a maga nyelvén siratta el. Te meg azt mondod, Lopahin, mit számít az az ékesszólás. Hej, barátom, nagy dolog, az, ha az emberben megvan az ékesszólás adománya. Mert ha valaki a kellő időben a kellő szót mondja, mindig megtalálja az utat a mások szívéhez, én legalábbis így gondolom.

Lopahin teljesen kizökkent a kerékvágásból, vállát meglepetten vonogatva hallgatta bajtársát, néha értetlenül hol Kopitovszkijra, hol a szunyókáló Sztrelcovra pillantott, és az arcán szemmel láthatóan a zavarnak tá egyáltalán nem jellemző kifejezése tükröződött. Sose gondolta volna, hogy az ő káromkodása ilyen hatást tesz, és nem várta volna, hogy ilyen elragadtatással fogadja Nyekraszov, akiről mindig azt hitte, hogy kérgesszívű ember, és közönyös a csattanós szavakkal szemben...

Nyekraszov még mindig tűnődve, lágyan mosolygott, egészen belemerült emlékeibe, Lopahin pedig zavartan dörzsölgette orcáját, amelynek pórusaiba beleévődött a szénpor, és így szólt:

– Ide hallgass, cimbora, hát nem erről van szó! Nem az ékesszólásról van szó, ott egye meg a fene azt az ékesszólást, hanem arról van szó, hogy a német már elhaladt mellettünk és úgy látom, hogy a Volga felé tör előre. Ott pedig már Sztálingrád van... Érted?

– Nagyon is értem. Okvetlenül odapályázik az a csürhe. Oda akar rohanni ez a hitvány banda!

– No látod csak! És te meg miről ábrándozol?! Hát ki az ördög akar most félkézről megnősülni, ki gondol most pihenésre? Ezt a hülyeséget verd ki a fejedből, Nyekraszov. Biztosan azért homályosodott el az agyad, mert ma éjjel a nyirkos földön háltál...

– Mi az, te tán pehely derékaljon aludtál? Mostanában mindenki a nyirkos földön alszik.

– És lám, mégiscsak neked ötlött az agyadba, hogy megnősülj. Akármit is mondasz, ez a nyirkosságtól van.

– A nyirkosságtól?! Az ördögöt! – mondta bosszúsan Nyekraszov. – Attól van, hogy nagyon kifáradtam a háborúnak ez alatt az egy esztendeje alatt – ettől van, ha tudni akarod. Mi az, hát rajtam áll az egész világ? Te csak maradj, ha olyan nagy kedved van hozzá, de engem kár is agitálnod, mert én gyermekkorom óta jártas vagyok a politikában. No jó: itt maradunk – te is, én is – akkor is mi a fityfenét csinálunk mi ketten? Mi tartjuk majd a frontot? Hogyisne már? Én, a háború első napjától fogva nyövöm ezt a szürke nyavalyát, Lopahin. – Nyekraszov a köpenykoszorúra csapott széles tenyerével, bágyadt szeme hirtelen felélénkült, és nyers fény csillant meg benne. – Van-e hát jogom a pihenésre, vagy nincs?!

– Mikor hogy – felelte kitérően Lopahin.

– Nem, csak ne hímezz-hámozz, hanem mondd meg kereken!

– Most nincs!

Lopahin keményen mondta ezt, és egyenes, merő tekintettel megint Nyekraszov szemébe nézett. Nyekraszov egy kissé görbén elmosolyodott, és mintha együttérzést és támogatást keresne, Kopitovszkijra kacsintott, aki feszülten figyelte beszélgetésüket.

– Aha! Most nincs? És mikor lesz? Az első sebesülésem után még magamhoz sem tértem, az egészségügyi zászlóaljból máris egyenest a csapathoz kerültem, a második sebesülés után, amikor a hátországban már átestem a vizsgálaton a helyőrségi bizottságnál, azt gondoltam, no most egészen biztosan hazaengednek egy kurta hétre. Hogyisne! Fészkes fenét engedtek! A továbbító állomásról úgy visszalöktek a frontra, hogy csak úgy zörgött. A harmadik sebesülésemet alig hevertem ki a hadsereg kórházában – megint vissza a csapathoz! Így hintázok én már egy álló éve ezen az ingyen körhintán... Hát meddig szórakozhat még így egy idős ember? Mert ne felejtsd el, én már nem vagyok valami fiatal.

– Szóval a harcból már kivénültél, de nősülés – az épp a legjobbkor jönne?

– Ugyan, talán azért akarok összeállni egy fehércseléddel, mert nagyon motoszkál bennem a fiatalság? A szükség visz rá, te buta jószág! Ez a konzervből főzött, átkozott köleskása már egészen szétrágta lépemet-májamat! – kiáltotta még bosszúsabban Nyekraszov. – Meg aztán az egészségem is bolondozni kezd már három sebesülés után.

– Szóval a harchoz nem vagy eléggé egészséges, de a nősüléshez épp jóerőben vagy? – kérdezte még mindig ugyanolyan komoly arccal Lopahin.

Kopitovszkij akkorát prüszkölt, mint egy ló, ha megérzi a zab szagát, és eltakarta kezével a száját. Nyekraszov figyelmesen Lopahinra nézett, és így szólt:

– Hallottam a kórházban, hogy van egy ronda betegség, gyomorráknak hívják...

Lopahin gúnyosan hunyorgott.

– És neked tán rákod van?

– Nekem nincs, hanem te magad vagy az a betegség, Lopahin! Hát hogy lehet így beszélni az emberrel? Örökké csak csipkelődöl, meg mindenféle buta tréfákkal ugratod az embert... Két lábon járó gyomorrák vagy, nem ember!

– Rólam akár ne is beszéljünk, nem érdemes, inkább terólad. Mitől rendült meg úgy az egészséged? Mi a panaszod, te derék őrvezető?

– Hagyj békét, menj a fenébe!

– Nem! Csakugyan mondd, mi baj van az egészségeddel?

– Nem vagy te doktor, mit magyarázzam neked? – mondta láthatólag meginogva, határozatlanul Nyekraszov.

Lopahin takaros cigarettát sodort, átnyújtotta dohányzacskóját Nyekraszovnak, és amikor véletlenül rápillantott, megrémült magában: Nyekraszov majd egy arasznyi darabot tépett le az újságpapírból, tele marékkal szórta bele a dohányt, és már sodorta is a jó vastag cigarettát.

– Várj! – kiáltotta ijedten Lopahin, és megragadta a dohányzacskót. – Ez nem járja! Miért csinálod ilyen borzasztó nagyra, ujjnyi vastagra? Nincs nekem dohánygyáram a tarisznyában. Szórd vissza a felét!

– De én nem tudok vékonyat sodorni a más dohányából – mondta nyugodtan Nyekraszov.

– Akkor add ide, majd megsodrom én, hallod?

– Nem, nem, csak ne nyúlj hozzá, különben kiszóródik. Majd én magam. – Nyekraszov gyorsan elhárította Lopahin kezét, és buzgón nyálazni kezdte a papírlap érdes szélét, miközben a szemöldöke alól gyanakvó, sanda pillantásokat vetett Lopahinra.

– Látom, csakugyan érted a módját, hogy kell a más dohányából szivart csavarni... – Lopahin elkeseredetten krákogott, és az egyszeribe megsoványodott dohányzacskót nézegetve, a tenyerén latolgatva megcsóválta a fejét.

– A magaméból egy kicsivel vékonyabbat csinálok – mondta Nyekraszov ugyanolyan rendületlen nyugalommal, és tűzért nyúlt.

Egy szál gyufánál gyújtottak rá mind a ketten, hallgattak egy darabig, és szemmel láthatóan barátságtalanul tekingettek egymásra.

*

Sztrelcov a beszélgetés elején feszülten figyelte Lopahin és Nyekraszov folyton változó arckifejezését, de aztán nemsokára megunta. Feje alá tette az összehajtogatott sátorlapot és lefeküdt, mert egész testében érezte az ismerős beteges fáradtságot, a torkát meg hányinger fojtogatta. Tudta, milyen hosszúra nyúlik a katonák beszélgetése a kényszerű tétlenség óráiban, így hát el akart aludni, de nem jött a szemére álom. A fülében szüntelen vékony csengést hallott, és hasgatódott a halántéka. Süket síri némaság terpeszkedett körös-körül, és ettől az egész környezet a valóságtól idegennek, szinte kísértetiesnek rémlett.

Sztrelcov még sehogy sem tudta beleélni magát új állapotába, még nem tudta megszokni hallásának hirtelen elvesztését. Látta, ahogy némán mozognak feje fölött az éjszakai esőtől fényesre mosott, sűrű lombok, ahogy a csipkebokor felett hangtalanul kóválygonak a dongók meg a vadméhek, és talán azért, mert mindez a százhangú, eleven zúgástól megfosztva játszódott le a szeme előtt – enyhén szédülni kezdett, behunyta szemét, és szokása szerint a múltra gondolt, arra a békés életre, amely tavaly június huszonkettedikén hirtelen félbeszakadt... De mihelyt eszébe jutottak gyermekei, a sorsuk miatt érzett aggodalom, amely az utóbbi időben egy percre sem hagyta el, újból összeszorította szívét, és – bár ez őt magát is meglepte – elnyújtottan felsóhajtott, és ijedten felnyitotta szemét.

Lopahin ugyanúgy ült, mint az előbb: egy kissé előregörnyedt, széles kezefejét szegletes, hegyes térdén nyugtatta, de arcáról már eltűnt az iménti fojtott feszültség és ingerültség. Bátor kék szeme ravaszkásan és gúnyosan hunyorgott, vékony ajka szegletében mosoly bujkált.

Sztrelcov jól ismerte Lopahinnak ezt az arckifejezését, önkéntelenül elmosolyodott, és azt gondolta: – „Bizonyára ugratja ezt a tohonya Nyekraszovot."

Sztrelcov nemsokára vigasztalan, nehéz álomba bódult, de hátravetett feje még álmában is görcsösen megmegrándult, és a mellén összekulcsolt kezét apró, lázas remegés rázta.

Nyekraszov sokáig nézte, nehezen mozgó ádámcsutkával szótlanul nyelte a dohányfüstöt, aztán lába alá dobta a csutkát, mert már égette az ujjait.

– Ugyan milyen harcos lesz belőle?! Anyja keserves kínja lesz, nem harcos! Nézd meg, hogy rázza a légnyomás, tartani sem tudja majd a géppisztolyt, te meg folyton csalogatod, hogy maradjon itt az első vonalban. Igágaság, az van benned bőven, Lopahin, de ész kevés...

– Te csak ne beszélj a mások nevében, inkább azt mondd el, milyen titkos betegség bánt – mondta gúnyo-

san mosolyogva Lopahin, és várakozóan nézett Nyekraszov napbarnította arcába, akinek a pofacsontjáról már hámlott is a bőr.

– Ezen ugyan nincs mit nevetni – mondta sértődötten Nyekraszov. – Itt nem használ a nevetés. Ha tudni akarod – lövészárki betegségem van, az bizony.

– Először hallok ilyen betegségről! Hát az meg mi az isten csudája? – kérdezte őszinte csodálkozással Lopahin. – Ez valami olyan... minekhíjják?...

Nyekraszov bosszúsan összeráncolta homlokát.

– No nem, ez egyáltalán nem az, amire te bolond fejjel gondolsz. Ez nem testi, hanem agybéli betegség.

– Agy-bé-li?! – szólt elnyújtva, kiábrándultan Lopahin. – Hülyeség! Hát ilyen betegséged nem is lehet, hisz nincs min megvetnie a lábát, nincs neki talaja... nincs talaja!

– Milyen az a betegség? Mondd meg már, ne csűrdcsavard – vágott közbe türelmetlenül Kopitovszkij, akinek az oldalát majd kifúrta a kíváncsiság.

Nyekraszov elereszteti a füle mellett Lopahin epés megjegyzését, sokáig firkálgatott egy letört gallyal a homokban meg elnyűtt, ócska szurkosvászon csizmájának a szárán, aztán kelletlenül így szólt:

– Hát tudod, így történt... Már a télen észrevettem, hogy kezd valahogy megváltozni a természetem. Nem volt kedvem beszélgetni a barátaimmal; borotválkozni, mosdani, meg máskülönben is rendben tartani magam – szintén nem. A fegyveremre – ezt merem állítani – szigorúan vigyáztam, de magammal egyáltalán nem törődtem. Nem varrtam fel se a gallérbetétet, ha leszakadt, nem csináltam más egyebet sem, hogy tisztán tartsam magam, valahogy hozzászoktam a piszokhoz, és úgy gondold meg, két hónapig nem váltottam fehérneműt, és nem is mosakodtam meg rendje-módja szerint. Gondoltam, egy kutya, hogy megmosdva vagy mosdatlanul pusztulok el. Egyszóval végképpen búskomorságba, amolyan lelkibetegségbe estem. Úgy jöttem-mentem, mint az alvajáró... Zsmihov hadnagy büntető zászló-

aljjal fenyegetett, de akárhogy nyaggatott is, bennem csak az a gondolat motoszkált, hogy a fronttól messzire úgy se küldenek, és a közlegénységnél lejjebb úgysem fokoznak le. Így hát egészen elvadultam, kerültem a bajtársaimat, magam sem ismertem magamra, és nem sajnáltam én semmit az égadta világon, sem a bajtársaimat, sem a barátaimat, nem is beszélve saját magamról. Emlékszel rá, Lopahin; tavasszal, amikor az átcsoportosítás folyt, a front mentén vonultunk és Szemjonovkában háltunk. No hát akkor esett meg velem először ez a dolog... Egy házba zsúfolódott a fél század, aludtunk lábtól-fejtől is, ülve is, meg mindenféleképpen. A házban fülledt meleg volt, tele is fújtuk – nem bírtam. Egyszer felébredtem kisszükségre, felkeltem, és úgy rémlett nekem, mintha a fedezékben volnék és ahhoz, hogy kijussak, lépcsőn kellene felmennem. Pontosan emlékszem: eszméletemnél voltam, és mégis felmásztam a kemence tetejére... A kemencén meg egy roskatag vénasszony aludt. Lehetett kilencven vagy száz esztendős, a vénségtől már egészen belepte a moha.

Kopitovszkij hirtelen furcsán csuklott egyet, elvörösödött, szinte elkékült, és fuldokolva eltakarta az arcát tenyerével. Az ujjai közötti nyíláson, félszemmel nézett Nyekraszovra – bár alig látott a könnytől – és szótlanul rázkódott a visszafojtott nevetéstől.

Nyekraszovnak torkán akadt a szó, és elkomorodott. Lopahin dühösen mozgatta a száját, megmutatta Kopitovszkijnak az ízületeken elfehéredett bütykös öklét, de úgy, hogy Nyekraszov ne vegye észre, és azt mondta:

– Mondd csak tovább, Nyekraszov, mondjad, ne restelld, itt csak egy bolond van, más mindenki értelmes ember.

A nevető Kopitovszkij félrefordult, hörgött, fuldoklott, vékonyan fel-felvisított, teljes erejével igyekezett elfojtani a veszett nevetőrohamot, aztán tettetve köhögni kezdett. Nyekraszov megvárta, amíg Kopitovszkij kiköhögi magát, aztán elkomorodott arcán az előbbi komolyságot megőrizve így folytatta:

– Még mit nem gondolt, bolond fejjel az az öregasszony!... Én ott állok a kemence lépcsőjén, az az istenverte vénasszony, az a rühes cafat meg félálmában és ijedtében persze nagyon izgatott lett, és elkezdett sápitozni: „Uramteremtőm, mi jut az eszedbe, te átkozott?!" És a pofámba rúg a halina csizmájával. Az a satrafa vénségére még a kemencén is halina csizmában meg bundában aludt. Bizisten, azt se tudtam, sírjak-e vagy nevessek! No, amikor kétszer jól orron teremtett, egészen magamhoz tértem, és gyorsan azt mondtam neki: „Ne lármázz, nénikém, az istenre kérlek, és ne kalimpálj itt a lábaddal, mert amilyen vén vagy, még letalál szakadni. Félálmomban véletlenül azt hittem, hogy a fedezékből mászok felfelé, azért cseppentem ide. Ne haragudj, nénikém, hogy megháborgattalak – mondtam neki –, az ártatlanságod miatt meg egy szikrát se fájjon a fejed, a kolera vigyen el!" Avval lementem a lépcsőről, úgy dülöngéltem az álmosságtól, akár a részeg, és valósággal égett a fülem. „Szűzanyám, gondoltam, hát mi történt énvelem? Mi lesz, ha meghallotta valamelyik fiú, mit beszéltem a vénasszonnyal? Akkor elevenen a sírba tesznek engem a fiúk a gúnyolódásukkal emiatt a vén bolond miatt!" Alighogy ezt gondoltam, valaki megfogta a lábam. A kemence mellett egy híradós őrnagy aludt – felébredt, felgyújtotta a zseblámpáját, és szigorúan azt kérdezte: „Mi az, mit csinálsz?" Én rendje-módja szerint jelentettem neki, hogy úgy rémlett, mintha fedezékben volnék, és véletlenül megháborgattam az öregasszonyt. Azt mondja: „Lövészárki betegséged van, harcos bajtárs. Velem is megesett ilyen história a nyugati fronton. Jobbra van az ajtó, eredj, csak aztán vigyázz, nehogy valami tetőre mássz fel a szükségeddel, mert leesel onnan, és úgy kitöröd a nyakad, hogy a fene megesz."

A fiúk közül szerencsére senki sem hallotta a beszélgetésünket, mert mind leesett a lábáról a nagy kimerültségtől, és aludt, úgyhogy szerencsésen megúsztam. De attól fogva ritka éjjel nem képzelem magam fede-

zékbe vagy bunkerba, vagy valamilyen más védett helyre. Mégiscsak borzasztó: ha harci riadóval ugrasztanak talpra, mindjárt tudom, hogy s mint, ha pedig a magam szükségére ébredek fel, okvetlenül mindjárt bolondságokat csinálok . . .

A múlt héten, amikor Sztukacsevóban éjszakáztunk, sikerült bemásznom egy kemencébe. Csak gondold meg – egy kemencébe! Még az igazi őrültnek se jut eszébe ilyen figura . . . Kis híján megfulladtam. Akármerre mászok – sehol sem találok kijáratot, és kész! Az nem jutott eszembe, hogy kifaroljak, nekimentem fejjel a téglának, és csak feküdtem ott. Körös-körül minden csupa égésszag . . . Na, gondoltam, ütött az utolsó órám, biztosan betemetett a lövedék, ez nincs másképp. Megesett már, hogy – tavaly novemberben – a bunkerban betemetett bennünket a lövedék. Ha akkor gyorsan ki nem ásnak a bajtársak, akkor most már alulról szagolnám az ibolyát . . . Kapargatom a körmömmel a téglát a kemencében, szétdobálom a tűzifát, szöszmötölök egy darabig, aztán iszonyú hangon elordítom magam: „Drága bajtársaim! Ki maradt élve? Gyertek, ássuk ki magunkat a magunk erejéből!" Senki se felelt. Csak azt hallottam, ahogy a szívem egészen a torkomban vert az ijedtségtől. Kerestem a kezemmel az ásót – nem volt az övemen. No, gondoltam, úgy látszik, a többi fiúnak vége, egyedül meg nem tudom kiásni magam puszta kézzel. Hát, erre aztán, mi tűrés-tagadás, sírva fakadtam . . . No, gondoltam, hát ilyen cudar halál fenyeget már másodszor?! A nyavalya törje ki ezt a háborút! Egyszer csak azt érzem: valaki a lábamnál fogva húz. Kiderült, hogy a törzsőrmester. Kihúzott, én meg a sötétben persze nem ismertem meg. Ahogy talpra álltam, borzasztóan megörültem! Megöleltem és hálálkodtam neki. „Köszönöm, drága bajtársam, hálásan köszönöm, hogy megmentettél a haláltól. Mentsük ki gyorsan a többieket is, mert megfulladnak, elpusztulnak!" A törzsőrmester félálmában semmit sem értett, megrázta a vállamat és súgva, halkan azt kérdezte: „Hát hányan zsúfolódtatok

össze abban az egy kemencében, és mi az ördögnek másztatok oda?" Aztán amikor rájött, miről is van szó, kivitt a pitvarba, szidta az anyámistenit szürkére-fakóra, és azt mondta: „Három háborút vészeltem már át, sok mindent megértem, de olyan holdkórosokat, akik nem a háztetőn, hanem idegen kemencékben mászkálnak – először látok. Hisz láttad, azt mondja, hogy a háziasszony még világossal kiszedett a kemencéből minden ennivalót, és telerakta fűteni való fával, hát mi a fenének másztál oda?"

Én felocsúdtam és magyarázni kezdtem neki az én lövészárki betegségemet, de ő nem is akart meghallgatni; vakarta egy darabig a fületövét, ásítozott, aztán azt mondja szép lassan, azon az édes ukrán nyelvén: „Hazudsz, akasztófára való! Holnap kétszer mégy őrségbe azért, mert martalóckodtál a kemencében, meg akartad károsítani a békés lakosságot, és még kétszer azért, mert nem ott pákászol, ahol kellene. Az aludttejet meg a káposztalevest, ami vacsora után megmaradt, még az este a pincébe vitte a gazdasszony. Egy garas ára katonai megfigyelő képesség sincs benned..."

Kopitovszkij hahotára fakadt, és magáról megfeledkezve, ismét meztelen combjára csapott.

– Nagyon helyesen ítélkezett az a törzsőrmester! Nem is törzsőrmester az, hanem maga a Legfelsőbb Bíróság!

Nyekraszov rosszalló, futó pillantást vetett rá, és még mindig ugyanolyan egyenletesen és nyugodtan, mintha nem is magáról beszélne, így folytatta:

– Minden szert kipróbáltam én már, hogy ne ébredjek fel éjszakánként – semmi sem segít! Napokig egy csepp vizet se vettem a számba, nem éltem meleg étellel – egykutya! Hajnal előtt felugrok, mintha vigyázzt vezényelnének, és máris ődöngök a vakvilágba! Például ma éjjel is felébredtem hajnal előtt, esett az eső, nedves volt a lábam. Rám jött az az átkozott lövészárki betegség, és félálmomban azt gondoltam: „Befolyt az eső a fedezékbe. Elvezető csatornát kellett volna ásni az este a

víznek." Felkeltem, tapogattam magam körül – fát találtam. Eszembe se jutott, hogy Májborodával egy topolya alatt aludtunk... Megtapogatom a fát, és azt képzelem magamba, hogy ez a fedezék fala, keresem a lépcsőt, fel akarok menni. Ahogy járok ott körül-körül a topolyán, véletlenül ráléptem annak a *Máj*borodának a fejére... Tyű, micsoda lármát csapott – borzasztó! Felugrott, ledobta a sátorlapot, köpködött, és úgy káromkodott, mint a záporeső! Azt mondja: te ilyen-olyan háborodott, ha már végképp meghibbantál, és éjszakánként fára akarsz mászni, mint a legutolsó majom, akkor legalább ne gázolj eleven embereken, és ne taposd a fejüket, mert fogom a puskámat, és mindjárt felültetlek arra a fára a szuronyommal! Ott rothadsz el az ágon, mint egy férges alma!

Nem értette az az állati barom, hogy nem szántszándékkal léptem én rá, hanem csak azért, mert rám jött az az átkozott lövészárki betegség. Addig káromkodott, amíg be nem rekedt a dühtől. Én szótlanul tűrtem volna a végtelenségig, mert hiszen – magam is belátom – én voltam a hibás. De ekkor összeszedte a retye-rutyáját, begöngyölte a sátorlapba, és mielőtt még elment volna, hogy új helyet keressen az erdőben, azt mondja nekem búcsúzóul: „Látod, milyen kurva ez a sors; a derék fiúk sorra mind elesnek, te meg, Nyekraszov, még mindig élsz..." Erre aztán én is kifogytam a béketűrésből, és azt mondtam neki: „Csak eriggy, kérlek, ne rontsd itt a levegőt! Azt sajnálom, hogy csak az egyik lábammal léptem rá arra a bolond fejedre, pedig mind a kettővel kellett volna, méghozzá nekifutásból..." Erre nekem támad – ököllel. Tagbaszakadt legény, olyan erős, mint egy bika. Felkapom a géppisztolyomat, gyorsan hátrább vontam a védelmi vonalamat, és messziről azt kiabáltam neki: „A közelembe ne gyere, mert egy sorozattal elseperlek a föld felszínéről! És mindjárt *Vese*borodát csinálok belőled, kivesézlek!" Kis híján kézitusára került köztünk a sor...

– Hallottam az éjjel, hogy édelegtetek – mondta Lo-

pahin –; csak azt nem értem, mire megy ki véggel ez az egész.

– Mindig csak ugyanarra: nekem pihenés kell!

– No és a többieknek nem kell?

– Azt nem tudom, a többiekről nem beszélek. Lehet, hogy a többiek vasból vannak, de én nem – mondta csüggedten Nyekraszov.

Szélesen szétvetette sztyeppei burján karcolászta, kifakult csizmába bújtatott lábát, és még mindig együgyű figurákat firkálgatott egy vékony gallyal a homokba, s nem emelte fel lehorgasztott fejét.

Valahol az erdőn túl, balra, gyors lefolyású légicsata dúlt a felhőtlen kék égen, amely sűrűnek, szinte tapinthatóan tömörnek látszott innen a földről. A tisztáson ülők közül senki sem látta a repülőgépeket, csak azt lehetett hallani, hogy keresztezik egymást odafent a tompa, sűrű ágyúlövésekkel váltakozó, különösen élesen ropogó rövid és hosszú géppuskasorozatok.

A motorok különböző hangú, de egybevegyülő üvöltéséből kiharsant egy vadászrepülőgép hangja: az eleinte átható és vékony vijjogás mintha megvastagodott volna, alacsony, mély, haragos bömbölésbe csapott át, aztán hirtelen elhallgatott. Csak a kipufogásnak a lövéshez hasonló távoli, egyenetlen hangja, meg valami vibráló, feszes recsegés hallatszott – mintha valahol messze vászondarabot repesztettek volna darabokra.

Az égen baloldalt váratlanul egy mind hosszabbra nyúló ferde füstcsík tűnt fel, előtte meg egy repülőgép apró figurája, amely homályosan fénylett a napon, és sebesen, feltarthatatlanul zuhant a föld felé. Egy kis idő múlva tompán roppanó, kurta becsapódás zaja hallatszott a Don túlsó partján...

Kopitovszkij hirtelen észrevehetően elsápadt és azt suttogta:

– No, ez kész... Jaj, édesanyám, csak nem a mienk?! Nekem mindjárt elszorul a szívem és sós lesz a szám, ha látom, hogy így zuhan le egy repülőgépünk...

Hallgatott egy ideig, és amikor egy kissé eltompult

az első benyomás élessége, gyanakvóan Nyekraszovra sandított, és most már más, gyakorlatias és izgatott hangon azt kérdezte:

– Idehallgass! Hát aztán nem olyan... nem ragadós az a te lövészárki betegséged? Mert hát az ember itt ül, ül, ül melletted, mit sem sejtve, és aztán egyszerre csak ugyanúgy mászkálni kezd éjszaka, mint te, oda, ahova nem kellene.

Nyekraszov összeráncolta homlokát, és megvetően, epésen azt mondta:

– Hülye!

– Kíváncsi vagyok rá, miért vagyok én hülye? – szólt hihetetlenül meghökkenve Kopitovszkij.

– Hát azért, mert olyan egészséges vagy, hogy még a szibériai lépfene sem ragad rád, nemhogy ilyen agybetegség.

Kopitovszkijnak ez szemmel láthatólag hízelgett, hetykén kidüllesztette hatalmas mellkasát, és büszkén azt felelte:

– Nincs is panasz az egészségemre, ezt jól mondtad.

– No hát, az ilyen egészséges fiatalok harcolhatnak egyetlen szusszantás nélkül is, de én már nem bírom – mondta szomorúan Nyekraszov. – Eljárt felettem az idő, nagyon szeretnék már haza is menni... Hisz négy kisgyermekem van otthon, és hát tudod, rég nem láttam őket, már azt is elfelejtettem, melyik milyen... Vagyis hát elfelejtettem, milyen az ábrázatjuk... A szemüket homályosan még csak el tudom képzelni, de a többi részüket csak egészen ködösen látom... Néha éjjel, amikor éppen szünetel a harc, rettenetesen kínlódok, szeretném világosan felidézni őket – de nem, nem sikerül! Kiver a verejték, mégsem tudom pontosan elképzelni őket – és kész! Az a legnagyobb baj, hogy jószerével még a legidősebbre, Masutkára sem tudok visszaemlékezni, pedig ő már tizenöt éves... Olyan okos! Ő a legelső tanuló az iskolában...

Nyekraszov egyre tompábban, egyre kevésbé érthetően beszélt. Utolsó szavait enyhén remegő, rekedt hangon

ejtette ki, aztán elhallgatott, eltörte azt a gallyacskát, amelyet egész idő alatt a kezében forgatott, és Lopahinra emelte nedvesen csillogó szemét, majd könnyein – a fukar férfikönnyeken – át mosolyogva így folytatta:

– A feleségemről már nem is beszélek... Ez olyan dolog, hogy az ember hirtelenjében nem is talál rá megfelelő szavakat... És mégis, megvallom, rég elfelejtettem már azt is, milyen szaga van a hónaaljának...

Lopahin elsápadt, alig bírt uralkodni magán, dühtől elhomályosult szemmel nézett Nyekraszovra, szótlanul hallgatta, aztán váratlanul halk, fojtott hangon azt kérdezte:

– Hová való születésű vagy te, Nyekraszov? Kurszki vagy?

– Kurszki voltam – felelte ugyanolyan halkan, egy kissé köhögve Nyekraszov. – Lebegyanya környéki.

Lopahin erősen összekulcsolta az ujjait, és szemét merően az elanyátlanodott Nyekraszov arcára szegezve tompán így szólt:

– Meghatóan beszéltél a gyermekeidről, gazember! Nagyon meghatóan! Szó se róla – szerető apa és férj! A házában a németek garázdálkodnak, csúfot űznek a családjából, ő meg, lám csak, balkézről meg akar nősülni, szeretne a hátországban üdülni – éppen a legjobbkor... Hát csak pihenj, eressz pocakot, szórakozz a más asszonyával, a te feleséged hátán meg akár fát is vághatnak a németek! A gyermekeid meg akár éhen is dögölhetnek, mint a kivert kutyák... Ez már derék! És még azt mondod, hogy elfelejtetted, milyenek is a gyermekeid. Nem nehéz azt elfelejteni, ha csak avval törődsz, hogy mentsd a magad bőrét! Ne fordítsd el a pofád, ide hallgass! Azt mondod, szeretnél már hazamenni, de hát hogy akarsz hazamenni? A magad lábán mégy, becsülettel, mint katona, vagy talán a hasadon csúszva német fogságba akarsz esni? No, ha farkcsóválva elcsúszol a házad küszöbéig, nagy örömet szerzel a családodnak! Megjött a hősötök, mert belefáradt a háborúba – mondod. – Most majd a hátsó lábamra ál-

lok a németek előtt, és hűségesen szolgálom őket. Így gondolod, vagy hogy? Azt hittem, Nyekraszov, hogy orosz ember vagy, de kiderül, hogy ismeretlen nemzetiségű gané vagy. Eredj innen, te nyálkás varangy, ne vigy engem kísértésbe!

Lopahin szíve percről percre jobban megkeményedett, ahogy beszélt, végül aztán elhallgatott, és olyan erővel fújta ki a levegőt, mintha kovácsfújtató lett volna a mellében.

– Eredj innen kérlek. Nyekraszov, mert még... le talál puffantani... véletlenül – tanácsolta Kopitovszkij, akit komolyan felidegesített Lopahin még soha nem látott, baljós önuralma.

Nyekraszov meg se moccant. Ahogy hallgatta Lopahint, először lassan elpirult, merően nézett tompa acélkékfényű szemébe, de aztán elfordította tekintetét, és valahogy hirtelen szürkés halványság vonta be orcáját meg állát, sőt még napégette, hámló pofacsontján is csúnya, halotti kékség ütközött elő.

Fejét mélyen lehorgasztva hallgatott, remegő ujjaival céltalanul babrálgatta géppisztolyának zsíros szíját. Ez a hosszú hallgatás olyan nyomasztó volt, hogy Lopahin nem bírta tovább, és még mindig szaporán lihegve ő szólalt meg először:

– Hát te, Száska? Maradsz? – fordult Kopitovszkijhoz.

Kopitovszkij letépett egy ferde darabot az újságpapírból cigarettának – csak úgy recsegett –, és haragosan felrántotta szőke szemöldökét.

– Ugyan, micsoda kérdés, még hallani is furcsa! Talán kettétörjük a puskánkat, vagy mi? Ha te maradsz, én is maradok. Úgy vagyok én veled, mint a hal a vízzel... Gyűrjük csak együtt, a végső győzelemig. Különben sem hagyhatlak el, mert nélkülem megdöglesz bánatodban: nem lesz kit szidnod. Én türelmes ember vagyok, de lehet, hogy másvalaki majd, akibe belebotlasz, visszapofázik neked.

Lopahin szeme elsötétült, és valami új kifejezés villant meg a tekintetében, amikor rásandított a kettesre.

– Ez már beszéd – mondta helyeslően. – Ez már bajtársi szó. No, drága Szasenykám, maradj csak itt, Sztrelcov mellett, én elmegyek a törzsőrmesterhez. Jelentenünk kell a parancsnokunknak, hogy itt maradunk, hisz nem lehet lopva csinálni az ilyesmit.

Nemsokára utána indult Nyekraszov, és megszólította.

– No mi kell, te anyámasszony katonája? – kérdezte gorombán Lopahin, anélkül, hogy hátrafordította volna a fejét.

Amikor Nyekraszov utolérte, egyik szavát a másikba öltve azt dörmögte:

– Elhatároztam... hogy hát én is... elhatároztam, hogy veletek maradok, úgy bizony! Észhez tértem, no! Mit ki nem talál az ember, ha fáradt, meg dühös, és bolond fejjel mit össze nem fecseg... Meg aztán Lopahin, nem kell a kákán is csomót keresni... Sok mindenen keresztülmentünk már így együtt, és végtére is hát nem vagyok én idegen... Igazán nincs miért haragudni. Hallod, Petya? Kínálj meg már, no, szívjuk el a békepipát!

Lopahin szíve hamar megbékélt – mégiscsak az ő embere... Meglassította lépteit, menet közben elővette dohányzacskóját, és most már egy kissé meglágyult hangon azt dörmögte:

– A puskatussal kellene megkínálni téged, te bolond! Tücsköt-bogarat összehord, az ember próbálja rábeszélni, szépszóval meggyőzni, de hiába, csak felőrli azokat a szerencsétlen idegeit... Nesze, de ne felejtsd el, hogy a más dohányából minél vékonyabbat kell sodorni.

– Esküszöm, hogy nem tudok vékonyat csinálni! – kiáltotta felvidulva Nyekraszov.

Lopahin megállt, csavart egy piciny cigarettát, és szótlanul Nyekraszov kezébe nyomta. Nyekraszov óva-

tosan elvette merev, fekete ujjaival, kritikusan megnézte mindenfelől, sóhajtott egyet, és ugyanolyan szótlanul ő is rágyújtott.

*

Éppen jókor érkeztek a törzsőrmester földfedezékéhez: a bejáratnál a nadrágja varrására tett kézzel, feszes vigyázzban állt Vaszilij Hmiz, az állványosgéppuskás, Popriscsenko törzsőrmester meg az álmatlanságtól megduzzadt, vörös szemét dühösen villogtatva, szidta, mint a bokrot:

– ... Lám csak, micsoda hősök! Nem tartják meg a szabályzatot, nem ismernek fegyelmet! Fogalmuk sincs a katonai szolgálatról, úgy viselkednek, mint a kisgyermekek a vásárban; amit éppen megkíván az az ártatlan lelkük, azt adjuramisten, de mindjárt, teremtsd elő! Hat nem tudod, hogy a katona csak a felettesei parancsára eheti a kását is, és parancsra halhat is meg, nem pedig akkor, amikor éppen kedve szottyan rá?

Hallgatott egy ideig, szúrósan nézett a géppuskás szép, sovány arcába, és mindjárt felcsattant:

– De elkajszultatok! Nektek mindent szabad?! Minek jöttél hozzám, te gazfickó? Hát mi ez: katonai egység vagy ácsszövetkezet? Napszámra jöttél a hadseregbe, vagy mi? Mi jogon engedjelek át más csapatba, mi jogon? Ma te mégy el, holnap a másik, és így tovább. Mi lesz ebből a végén, kérdem én. Egyedül maradjak, és egyedül jelentkezzek a hadosztályparancsnoknál? Azt mondjam: no, ezredes elvtárs, látott már vén hülyét? Mert ha nem, van szerencsém jelentkezni – Popriscsenko törzsőrmester vagyok. Voltak ugyan embereim, akik életben maradtak a harcok után, de én szélnek eresztettem őket, mint a rossz kotló, amelyik csirkék nélkül megy haza... Fosszon meg engem ettől a magas törzsőrmesteri rangtól, és adjon parancsot, hogy akasszam fel magam a legvacakabb ágra, mert nagyon is megérdemlem én azt a hintát!... Ezt aka-

rod, Vaszilij Hmiz, vagy mit? Ezt a tisztességet szántad nekem, öreg katonának? Orrod attól fokhagymás, te ördögfattya!

A törzsőrmester fügét mutatott bagós barna ujjaival, egy darabig ott tartotta a kezét a géppuskás kissé görbe, vékony orra előtt, aztán leengedte, és nyomatékosan azt mondta:

– Ha pedig bolond fővel önkényesen mégis el akarnál menni, akkor szökevénynek minősítelek, azt tudd meg! És a hadbíróság előtt felelsz majd, mint katonaszökevény! Ereggy a pokol fenekére, és ide ne jöjj nekem többet ilyen hülyeségekkel!

– Igenis, törzsőrmester elvtárs, nem jövök ide többet ilyen hülyeségekkel – ismételte hangsúlyozottan hivatalos modorban Hmiz, és lányosan keskeny, fekete szemöldökét összevonva hátraarcot csinált, és puhán összeütötte gacsos csizmája sarkát.

A törzsőrmester elkísérte tekintetével Hmiz nyalka, délceg alakját, és szélesen széttárta karját:

– Látjátok, milyen nagyokosak ezek?! – szólt aztán szaporán pislogva könnyező szemével, és bosszankodva szétfújta sűrűn deresedő rőt bajuszát. – Ma reggel ez már a negyedik – és mind ugyanazt a nótát fújja! A negyedik! Nem akarnak a hátországba menni, itt akarnak maradni... Hisz én se kívánkozok egy cseppet se a hátországba, de hát a parancsot csak teljesíteni kell?! – kiáltotta magas rekedt fejhangon, de visszagyűrte felindulását, és most már nyugodtabban folytatta: – Az imént találkoztam egy őrnaggyal – a harmincnegyedik ezred parancsnokával. Azt parancsolta, hogy azonnal induljunk Talovszk falvába, ott van a hadosztályunk parancsnoksága. Voltam olyan bátor, hogy megkérdeztem tőle: mi lesz velünk? Azt mondta: „Légy nyugodt, öreg, ha egyszer megőriztétek a katonák szentségét, a zászlót, nem fogják feloszlatni az ezredet, hanem hamarosan kiegészítik, parancsnoki kart is dobnak át hozzátok, és megint megyünk majd együtt a frontra, a legfontosabb szakaszra." – A törzs-

őrmester ünnepélyesen felemelte mutatóujját és megismételte: – A legfontosabbra, úgy bizony, értitek? Mert, azt mondja az őrnagy, a mi törzshadosztályunk sok mindenen átesett, harcedzett és nagyon kitartó. Márpedig az ilyen hadosztály nem lézeng sokáig tétlenül, még akkor sem, ha erősen megtépázták. Ezt mondta az őrnagy, és akkor idejönnek hozzám mindenféle fattyúk és szédítenek itt engem a gyerekes hősködésükkel... Itt akarják hagyni a tulajdon csapatukat, és lógni akarnak ide-oda a fronton, mint tehénszar a lékben. Hát ki látott már olyat, hogy egy katona úgy csatangoljon egyik csapatból a másikba, ahogy kedve tartja? Kérdem én tőletek: hogy tudhatná jobban Vaszka Ilmiz, ez a takonypóc kölyök, melyik a legfontosabb frontszakasz? Lehet, hogy az a hadosztály, amelyik most ide jött a mi helyünkbe és átvette a védelmet, egész télig itt rostokol majd tétlenül, lehet hogy nem is lesz itt semmiféle harc, hanem csak ülnek majd ölbetett kézzel. Hát ki tudja jobban, az őrnagy vagy a tejfelesszájú Vaszka?

Minden dugába dőlt! A törzsőrmester megcáfolhatatlan érvei kíméletlenül halomra döntötték Lopahin minden eddigi számítását és tervét. Lopahin, maga se tudta miért, levette sisakját és tenyerével megsimogatta a sisak napmelegítette tetejét. „Teljesen igaza van az öregnek, a fene vigye el! Hogyhogy nem fordult ez meg ebben a tökfejemben? – gondolta búbánatosan, és a törzsőrmester mellett valahova a semmibe nézett. – Nagyon is természetes, hogy bennünket a legfontosabb frontszakaszra küldenek, és hogy nem itt fognak támadni a fritzek. Bizonyára így lesz az! Lám, most is valahol mellettünk törnek kelet felé... Ej, bakot lőttem, és most takarodót kell fújnom..."

– Hát ti miért jöttetek, fiacskáim? – kérdezte baljósan behízelgő hangon a törzsőrmester, nyilván felderengett a fejében valami kellemetlen sejtés, és akár a kakas verekedés előtt, előrenyújtotta ráncos nyakát, várta a feleletet.

Nyekraszovnak leesett az álla meglepetésében, amikor Lopahin a homlokán előütköző bő verejtéket a zubbonya ujjával törölgetve, közömbösen azt válaszolta:

– Azért jöttünk, hogy megkérdezzük, mikor indulunk tovább.

A törzsőrmester megkönnyebbülten felsóhajtott. Lopahin, akinek igen nehéz volt lemondania előbbi elhatározásáról, szintén sóhajtott egy nagyot. Nyekraszov meg sípolva szívta magába a levegőt, és azt suttogta:

– Mit köntörfalazol? Mondd meg neki kereken! Mondd meg mindjárt, mi ugyan nem ijedünk meg tőle!

– Mindent megmondtam, amit kellett! – torkolta le Lopahin. Aztán a törzsőrmesterhez fordult. – Vezényelj gyülekezőt, mert különben minden eresztékénél széthullik ez a te ácsszövetkezeted...

*

A tizenöt kilométeres napi menetet a fele úton tartott rövid pihenővel tették meg, és este hat órára, amikor már kezdett alábbhagyni a tikkasztó hőség, beértek egy faluba, amely szélesen terült el egy fűzfákkal benőtt aszóban.

Innen már csak hét kilométerre volt Talovszk, ahol a hadosztály parancsnoksága állomásozott, de Popriscsenko törzsőrmester még a faluba érkezésükkor kijelentette, hogy itt hálnak meg. Egy harcos elégedetlenül azt mondta:

– Korai volna még itt éjszakára letanyázni! Elszívunk egy cigarettát, pihenünk egy keveset, és napnyugtakor már be is gyalogolunk Talovszkba. Hallod, törzsőrmester?

– Egész nap nem faltunk semmit – tódította valaki. – Legalább ott majd letelepszünk a parancsnoki kondér mellé...

Popriscsenko haragosan prüszkölt egyet a portól

szürke bajuszába, és szigorúan végigmérte azokat, akik így beszéltek.

– No, hagyjátok abba! Ne beszéljetek, és ne okoskodjatok! Mezítlábas éhenkórászokkal nem jelentkezhetek az ezredesnél. Világos? Itt hálunk meg, és éjszakára minden takaros legyen nekem: az egyenruha szakadásait be kell varrni, meg kell stoppolni, akinek meg siralmas állapotban van a lábbelije, hozza rendbe, a puskáról már nem is beszélek, minden ragyogjon, mint a tükör, mosakodjatok meg, vakarjátok le a borostát, és reggelre olyan tiszta legyen mindenki, mint a pohár! Szigorúan ellenőrzöm. Világos? Ami pedig az elemózsiát illeti – azt majd én szerzek a kolhozban. Hisz ez nem idegen ország! Senki ne őgyelegjen nekem portáról portára, nem vagyunk mi koldusok. Világos? Nem tűröm, hogy szégyent hozzatok az ezredünkre. Ez világos és érthető!

A kolhozelnököt a kolhozvezetőség épületében találták. A törzsőrmester bement a házba, a harcosok meg leguggoltak a hűvösön, néhányan kimerülten a kúthoz vánszorogtak.

Eltelt egy negyedóra, de odabenn még mindig csak vitatkoztak: hol a törzsőrmester megfontolt, sőt könyörgő hangja hallatszott, hol egy másik, amolyan tenorféle – bizonyára az elnöké –, amely különböző hangnemben minduntalan makacsul azt ismételgette: „Nem tehetem. Megmondtam, hogy nem tehetem. Nem tehetem, törzsőrmester elvtárs!"

– No, ezek sehogy sem értenek szót egymással. Menj, Lopahin, rántsd ki az öreget a bajból – tanácsolta Kopitovszkij.

Lopahin már régóta erősen fülelt a házból kihallatszó beszédtöredékekre; felállt és határozott léptekkel a tornác felé indult.

A kis szobában, az újságpapír-sávokkal keresztbe ragasztott ablaknál – ócska ingzubbonyban, tarkóra tolt, fehérre fakult, csillag nélküli tábori sapkában – egy termetes, fiatal férfi, a kolhozelnök ült. Ingzubbo-

nyának üres jobb ujja hanyagul az övébe volt dugva. A törzsőrmester egészen közel tolt egy zsámolyt, és vele szemben helyezkedett el, úgyhogy a térde az elnök térdét érte, azon igyekezve, hogy rekedt mély hangjába minél nagyobb meggyőző erőt öntsön, így szólt:

– Frontharcos voltál, és mégsem érted meg a helyzetünket, úgy gondolkozol – már engedelmet kérek – mint egy nőszemély, akiben nincs semmi öntudat...

Az elnöknek egymáshoz közel ülő szürke szeme haragosan megvillant. Némán legörbítette a száját. Szemmel láthatóan terhére volt ez a beszélgetés. Lopahin köszönt, és leült egy pad szélére.

– Mi a baj? Mért civakodnak?

– Azért, mert a törzsőrmestertek azt kéri, hogy adjak neki élelmiszert a kolhozraktárból, én pedig ezt nem tehetem – felelte az elnök, anélkül, hogy feléje fordította volna a fejét.

– Mért nem?

– Hah! Mért nem? Hát azért nem, mert üres a raktár. Azt hiszed, ti vagytok az elsők, akik ezen a falun át menekültök visszafelé?

– Mi nem menekülünk – igazította helyre tartózkodóan Lopahin. Érezte, hogy forr benne a harag az elnökkel, egymáshoz közel ülő szemével, és magabiztos tenor hangjával szemben. „Elfelejtette, milyen az élet a fronton, az ő számára már véget ért a háború, meghízott, mit törődik ő a más bajával, neki most már a szél is hátba fúj" – gondolta és metsződen, ellenségesen nézett az elnök vastag, piros nyakára és simára borotvált feszes bőrű orcájára.

– Nem ti vagytok az elsők, akik menekültök, és bizonyára nem ti vagytok az utolsók sem – ismételte makacsul az elnök.

– Ismétlem, mi nem menekülünk – mondta élesen Lopahin. – Ez az egyik: a másik meg az, hogy – mi vagyunk az utolsók. Utánunk már nem jön senki.

– Ettől még nem könnyebb a mi helyzetünk! Azok,

akik előttetek átbitangoltak a falun, mindent elpucoltak, mintha kiseperték volna a hombárokat!

Az elnök Lopahin felé fordította arcát, mondani akart még valamit, de Lopahin elébe vágott:

– Voltál a fronton?

– Hát mit gondolsz, a borjú harapta le a karomat?

– Megesett, hogy vissza kellett vonulni?

– Volt így is, úgy is, de olyat, ami most folyik, még sose láttam.

– Értsd meg, jóember, értsd meg, te fafejű, nem hagyhatom éhen az embereimet – mondta a törzsőrmester. – Hisz mindegyikért felelős vagyok a parancsnokság előtt. Világos? Csak írd meg a kiutalást, biztosan akad ott valami, nem sok kell nekünk.

A nagyobb nyomaték kedvéért az elnök térdére tette a kezét, de az elnök elhúzta a lábát, és szelíd közvetlenséggel elmosolyodott:

– Ej, törzsőrmester, törzsőrmester, de sok bajom van veled, öreg! Hisz megmondtam világosan: Nincsen a magtárban egereken kívül semmi a világon, és te nem hiszed el. A lábam pedig ne tapogasd, nem vagyok én kislány, meg aztán az úgyse nagyon érzékeny az ilyen kérések iránt, mert műláb... Ez az utolsó szavam: adok két kiló kölest – kenyeret meg majd szerezzetek házaknál.

– Két kilót huszonhét harcoló katonának, vagyis hát egy egész ezrednek? Mit érek én avval? És mivel készítjük el a kását? Azt pedig nem engedem, hogy házról házra járjanak a katonák kenyérért. nem vagyunk mi koldusok. Világos?

Lopahin a törzsőrmester bánatos arcára pillantott, és úgy hátralökte a padot, hogy csakúgy zörgött. A törzsőrmester figyelmeztetően felemelte a kezét:

– Ne pattogj, Lopahin!

– Gyerünk a magtárba – mondta kurtán az elnök.

Recsegő műlábával a padló deszkáján keményen lépkedve a kijárat felé indult. Popriscsenko készséggel követte. Lopahin volt a sereghajtó.

Az elnök a magtárnál előreengedte a törzsőrmestert, és megfogta Lopahin konyókét.

– No nézd meg magad, te pukkancs, mink maradt. Titkos magtáram nincs, és nem akarok eldugni előletek semmit. Látom, derék fiúk, jó harcosok vagytok, és szívesen adnék én, mondjuk akár egy juhot is: főzzétek meg, de hát a kerület utasítására a kiürítés során minden állatot – a lábasjószágot is meg az aprómarhát is – útnak indítottunk az este. Ami maradt, az a kolhoztagok személyes tulajdona. Odaadnám a magam birkáját is, ha volna, de hát az én egész gazdaságom – csak a feleségem meg a macskám.

Lopahin szótlanul segített kinyitni a nagy függőlakatot, és belépett a homályos magtárba. Csak egy kis hombárban, annak is a sarkában, árválkodott egy csomó köleskotorék.

– Láss hozzá! – mondta szigorúan a törzsőrmester, amikor látta, hogy Lopahin tétovázik.

Lopahin lehajolt, a szégyentől meg az erőlködéstől elvörösödve a hombár fenekén heverő tollseprűvel középre seperte a kölest, és felegyenesedett.

– Igencsak megvan három kiló, vagy ottankörül.

– No hát vigyétek el mind, nem hagyjuk meg magnak – mondta kedélyesen az elnök, és egy percre se vette le immár barátságos, csaknem nyájas tekintetét Lopahinról.

Mialatt Lopahin a markával belemerte a kölest a tarisznyába, a törzsőrmester elővette zsebéből sós izzadsággal átitatott sovány tárcáját, és poros bajuszát mozgatva számolni kezdte a zsíros rubeleseket.

– Mennyibe kerül ez szabott áron? – kérdezte, és barátságtalanul nézett az elnökre.

Az elnök nevetve legyintett.

– Semennyibe. Kotorékért nem kérünk pénzt.

– Mi meg ingyen nem fogadjuk el. Világos? – A törzsőrmester a hombár szélére tette a pénzt, s tisztességtudóan azt mondta: – Köszönjük a szívességet – és a kijárat felé indult.

– Az egerek fogják megenni a pénzedet – mondta még mindig nevetve az elnök.

A törzsőrmester nem felelt. Odakint félrehívta Lopahint, és azt súgta neki:

– Kezdetnek ez is jó, de mi lesz ezután? Az egyszeri katona fejszéből is kását főzött, ám az csak a mesében van, de mit csinálunk mi, te bányász? A híg kása, behabarás és kenyér nélkül annyit ér, mint a lakodalom vőlegény nélkül, a fiúk meg majd meghalnak éhen! Egészen kilátástalan a helyzet – fejezte be szomorúan.

Kilátástalan a helyzet? Nincsenek kilátástalan helyzetek! Lopahin legalábbis mindig így vélekedett, és bizonyára a törzsőrmester utolsó mondata késztette őt egy elhamarkodott döntésre... A rettentheretlen Lopahin világos szemében fény gyúlt fel. Az ördög vigye el, hát hogy nem jutott ez őneki már előbb az eszébe, hogy tudott így elanyátlanodni, amikor olyan ütőkártya van a kezében, mint az ő örökös sikerei a nőknél, mint az ő ellenállhatatlansága, amelyben tiszta szívből hitt? Lopahin élénken megveregette az elszontyolodott törzsőrmester vállát és azt mondta:

– Sose búsulj, Popriscsenkó! Bízd csak rám a dolgot. Majd elintézem én mindjárt. Mára még nem sokat ígérek, egyelőre tanulmányozom a hadihelyzetet, csak felderítést végzek, de holnap reggel aztán teletömlek benneteket, eddig ni! – mondta, és tágrafújt orra lyukához emelte tenyerének élét.

– Mit találtál ki már megint? – érdeklődött gyanakvóan a törzsőrmester. – Biztosan valami törvénybe ütköző disznóságot!

– Nem ütközik az törvénybe, erre páncéltörő becsületszavamat adom – biztosította Lopahin széles mosollyal a törzsőrmestert. – Ebben a dologban csak én leszek a szenvedő alany. Meg kell ingatnom saját erkölcsi pilléreimet, de mivel azok már úgyis régen megrendültek – hajlandó vagyok szenvedni még egy kicsit a bajtársaimért.

– Beszélj értelmesen, és ne szédíts itt engem.

– Majd megtudod mindjárt, hogy s mint. Elnök elvtárs, egy pillanatra!

Lopahin bizalmasan megfogta az elnök ingzubbonyának gombját, és merően egymáshoz közel ülő szemébe nézett.

– Te a mi emberünk vagy – kezdte –, így hát nyíltan beszélek: ennünk csak kell valamit, igaz? Te élelmiszerrel nem tudsz rajtunk segíteni, igaz? Hát akkor segíts valahogy másképp.

– De hogy?

– Van a te kolhozodban olyan jómódú özvegy vagy katonáné, akinek a gazdaságában akad egy s más, mondjuk: tyúk vagy birka, vagy valami más efféle aprójószág?

– Persze hogy akad. Nem olyan szegény a mi kolhozunk!

– No hát akkor szállásolj be minket egy éjszakára egy ilyen módos polgártársnőhöz, az aztán már a mi dolgunk, hogy fogunk szót érteni vele. De, kérlek, ne valami cábár fehércseléd legyen az a gazdasszony, hanem többé-kevésbé nőformája legyen, érted?

– És ne legyen idősebb hetven esztendősnél?! – kérdezte gúnyosan hunyorogva az elnök.

Túlságosan komoly kérdés forgott szőnyegen ahhoz, hogy Lopahin belemehetett volna efféle tréfákba. Tűnődve hallgatott egy darabig, aztán azt felelte:

– Hetven esztendő... ez komám, sok egy kicsit. Ebből le kell alkudni valamit, de hatvanba – a legrosszabb esetben – egye fene, beleegyezek. Aki mer, az nyer! De persze kívánatos volna, hogy minél fiatalabb legyen...

– Azt is lehet – mondta ajkát mosolyra csücsörítve az elnök. – Katona módra fogod meg a dolog végét. Ha ló nincs, a szamár is jó, a pusztában a sáska is hús. Beszállásollak benneteket egy helyre, de aztán énrám ne haragudjatok...

– Hát miről van szó? – kérdezte rosszat sejtve Lopahin.

– Innen nem messzire lakik egy katonáné. Vagy harminc esztendős. A férje – főhadnagy – a fronton szolgál. Van annak minden dögivel: tyúkja, libája, rucája, van ott mit aprítani a tejbe, tart két süldőt meg vagy tizenöt birkát is. És ami a fő – egyedül él, nincsenek gyermekei, nincsen senkije. Ott van a háza! Látod a topolyákon túl azt a zöld tetőt? No hát ott lakik. Az ura a háború előtt...

– Kisebb gondom is nagyobb annál, hogy az ura hogysmint – vágott közbe türelmetlenül Lopahin. – Miről van hát szó? Mért haragudhatnánk meg? Hisz korra éppen megfelel!

– Szigorú erkölcsű asszony az, pajtás, rettentő szigorú!

– Annyi baj legyen, betörtem én már különbeket is; vezess csak oda – mondta magabiztosan Lopahin, és a törzsőrmesterhez fordult. – Megengedi, hogy nekilássak, törzsőrmester elvtárs?

Popriscsenko fáradtan legyintett.

– Hát láss neki. Csak az a gyanúm, hogy cserbenhagysz bennünket, Lopahin.

– Én?! – kiáltotta felháborodva Lopahin. – Dehogy hagylak!

– Nagyon is könnyen megeshet, hogy cserbenhagysz. Én a régi hadseregben töltöttem le a tényleges szolgálatomat, én is voltam fiatal, olyan voltam, mint egy tüzes csikó, és bizony bűnbe estem néha, én is el-elcsapódtam valamelyik nőismerősömhöz, becserdítettem egy rántottát meg egy üveg pálinkát – no de hát itt huszonhét emberről van szó... Most is azon gondolkozok: hogy kellene kedvébe járni egy asszonynak, hogy ne csak egy, hanem huszonhét embert lásson el elemózsiával. Én amondó vagyok, te bányász, hogy komoly munka vár rád...

– Nem fázok én a munkától – nyugtatta meg szerényen Lopahin.

*

Az ég nyugati peremén mozdulatlanul állt egy rózsaszín hasú kis fehér felhő. Egyenetlen, cakkos széle körül szél kavargott, és felborzolta bozontos karimáját. A felhők fölött négy „Messerschmitt" száguldott észak felé. Valahol a kertek alatt zuhanórepülésbe csaptak át, és egy kis idő múltán géppuskasorozatok szapora, darabos ropogását és tompa robbanások zaját hozta erre a szél.

– Szitává lőttek valakit... Valakinek régen rossz!..; – mondta az a hosszú nyakú, magas harcos, aki egyszer rákokat fogott a Donon innen.

Lopahin a távoli robbanásokat figyelve, csak egy másodpercre emelte fel a fejét, majd megint lehorgasztotta, aztán a csizmájára köpött, és gondosan tisztogatta egy német köpeny aljából lehasított hosszú posztócsíkkal.

A hárcosok egy istálló eresze alatt tanyáztak le. Izzadtsággal át- meg átitatott piszkos alsóingben foltozgatták könyökben elszakadt, napszítta ingzubbonyukat, nadrágjukat, köpenyüket, és törték a fejüket, mit kezdjenek elnyűtt, rossz csizmájukkal, bakancsukkal. Valaki csizmadia szerszámokat, egy pár ócska kaptafát meg szurkosfonalat kerített a szomszédból. Kopitovszkij, aki eléggé jó csizmadiának bizonyult, ráverte a talpat a csizmájára, elégedetlenül tekingetett bajtársainak halomba dobált lábbelijére, és méltatlankodva prüszkölt: „Csakhogy találtatok egy csizmadia kombinátot! Csakhogy találtatok egy ingyen bolondot! Most aztán kopácsolhatok nektek világos virradatig!" Szálakra keshedt, szürke alsónadrágjában egy fatönkön ült, és, vastag lábát szétvetve dühösen verte bele Nyekraszov csizmájának talpába a nyírfából való jókora foglalószegeket. Mellette törökülésben ott ült a földön Nyekraszov, és egy garasos görbe tűvel ügyetlenül próbált ráhegeszteni Kopitovszkij nadrágjára egy otromba nagy foltot. A merev cérna olyan púpos öltéseket vetett a keze alatt, hogy Kopitovszkij a munkáját abbahagyva kritikusan megjegyezte:

– Nyekraszov, te csak ülni tudsz úgy, mint a szabók, de a varráshoz nem is konyítasz. Neked tulajdonképpen igáslovakra kéne hámot szijjártani, nem pedig nemes katonanadrágokat foltozni! Hát munka ez?! Ez – a nadrág megcsúfolása, nem munka! Ujjnyi vastag a varrás, akármelyik tetű szörnyethal, ha lezuhan róla, Kontár vagy te, nem szabó!

– Ez épp a te nemes nadrágod! Még a kezemben tartani is utálom! – vágott vissza Nyekraszov. – Csak kínlódok, ahogy foltozom, már a második gázálarctáskát pocsékolom rá, és még mindig se vége, se hossza a munkának... Neked bádoglemezből kéne nadrágot varrni, csak annak volna értelme. Gyere, Szaska, varrok egy pántot a gatyádra, a nadrágodat meg égessük el, jó?

Kopitovszkij felnézett, majd felakadt a szeme, valami nagyon epés válaszon törte a fejét, de ekkor jó hangosan azt mondta valaki:

– No, cimborák! Jön a gazdasszony!

Egyszerre mind elhallgattak. Huszonhat szempár szegeződött a kisajtóra, csak Sztrelcov nem emelte fel lehajtott fejét, halkan fütyörészett, és gondosan kenegette géppisztolyának szétszedett závárát.

Egy hihetetlenül magas termetű, óriási, testes asszszony méltóságosan közeledett a kisajtó felé. A maga módján arányos, szeparcú nő volt, de legalább egy fejjel magasabb még a legnyurgább harcosnál is. A hirtelen támadt csendben valaki ámuldozva kiáltott fel:

– Ez már igen!

A törzsőrmester ijedten kidüllesztette duzzadt szemét, és oldalba lökte Lopahint.

– No, ez aztán az öröm!... Látatlanban jól beleválasztottál!

Lopahin egyszerre négy lyukkal szorosabbra húzta ropogó derékszíját, sietve eligazgatta ingzubbonyának ráncait, levette sisakját, és tenyerével lesimította a haját. Összeszedte magát, mint a katonaló, ha trombitaszót hall, és elbűvölt, ragyogó szemével állandóan

kísérte az udvaron hosszú léptekkel közeledő hatalmas asszonyt...

A törzsőrmester kétségbeesetten legyintett és azt mondta:

– Mindennek vége! Most megyek, és dagadtra verem a pofáját annak az elnöknek, ne üzzön csúfot belőlünk az az ebszülte bitang!

Lopahin feléje fordította szórakozott tekintetét, és elégedetlenül azt kérdezte:

– Mit rémüldözöl?

– Hogyhogy mit rémüldözök?! – szólt felháborodva a törzsőrmester. – Nem látod, ki jön ott?

– De látom. Egy tipikus nő. Szoknya van rajta, és megvan minden női erénye. Nem is nő ez, hanem a megtestesült bűbáj! – mondta elragadtatással Lopahin.

– Tipikus nő! Bűbáj szoknyában! – utánozta dühösen suttogva, csúfondárosan a törzsőrmester. – Nem nő jön itt, hanem egy emlékmű. Világos? Még ránézni is szörnyűség. A háború előtt Moszkvában, a mezőgazdasági kiállításon láttam ilyet. Ott állt a bejáratnál egy kőasszony, mint egy emlékmű... no hát ez se kisebb egy cseppel se... Mért teremt az isten ilyen csudalényeket?! Fuj! – A törzsőrmester köpködve és káromkodva az istálló sarkába vonszolta Lopahint, és suttogva azt kérdezte tőle: – No, most mit csináljunk? Menjünk át más kvártélyra?

Lopahin leereszkedően mosolygott, és vállat vont.

– Mit beszélsz? Mért mennénk máshová? Meg fogjuk csinálni pontosan azt, amiben megegyeztünk. A feladat marad a régi.

– De dörzsöld meg a szemed, Lopahin, nézd meg jobban! Hisz még a fejedbúbja sem ér a válláig!

– Hát aztán?

– De hát túlságosan alacsony vagy hozzá. Világos?

Lopahin a törzsőrmester zavart, sőt egy kissé ijedt arcára tekintve most már leplezetlen megvetéssel mosolygott.

– Őszbe csavarodik már a hajad, törzsőrmester, és

még mindig nem tudod azt, amit minden asszony tud...

– No és mit nem tudok én, ha szabad kérdeznem?

– Hát azt, hogy az apró bolha cudarabbul csíp, érted?

A törzsőrmester kételyei valamelyest eloszlottak; nem minden rejtett tisztelet nélkül, szótlanul és figyelmesen nézett Lopahinra, csodálta magában a bányász gátlástalan magabiztosságát. Lopahin meg mosolyogva hunyorgott világos szemével, és azt mondta:

– Tanultál te valamikor ókori történelmet, törzsőrmester?

– Nem volt módomban. Az én mesterségemben – ács voltam – úgyse vettem volna semmi hasznát. Miért kérded?

– Élt hajdanában egy hadvezér: Makedóniai Nagy Sándor, hát annak, később meg Julius Caesarnak, egy római hadvezérnek az volt a jelszava: „Jöttem, láttam, győztem!" Én is ehhez a jelszóhoz tartom magam, és ennek a polgártársnőnek a termetétől egy szikrát sem ijedek meg! Megengedi, hogy nekilássak, törzsőrmester elvtárs?

– Hát persze, csak láss neki, nincs kifogásom ellene, mivelhogy kilátástalan helyzetben vagyunk. De egyet mondhatok neked, te bányász: nem a magad halálával halsz te meg...

A törzsőrmester feddően megcsóválta a fejét, de Lopahin csak játékosan kacsintott, és a törzsőrmester öregesen szikár vállára tette súlyos kezét:

– Minden rendben lesz. Nem csaplak én be se téged, törzsőrmester, se magamat! Efelől légy nyugodt!

*

Lopahin hősies erőfeszítéseket tett, hogy megnyerje a gazdasszony hajlandóságát: ajánlkozott, hogy segít megöntözni a veteményeskertet, és még teli vödrökkel sem úgy ment a kúttól a kertbe, ahogy higgadt férfihoz

illik, hanem apró, vidám, könnyű szökellésekkel haladt a lassan lépdelő asszony előtt; a fát úgy aprította, hogy a fejsze alól, mint borostyánsárga cseppek, csakúgy repültek szanaszét a száraz égerfa szilánkok; egy pillanatnyi tétovázás nélkül lehúzta tükörfényesre tisztított csizmáját, térdig felgyűrte a nadrágja szárát, és a sűrűre érett trágyába bokáig süppedve nagy buzgalommal látott hozzá a nyári tehénállás kitisztításához...

A háziasszony szívesen fogadta mindezeket a szolgálatait, vidám huncutsággal tekingetett a folyton sürgő-forgó Lopahinra, mosolygott szürke szemével, csak titkán fordult félre, és kissé lomha kecsességgel megigazította fehér fejkendőjét. Hej, ha látta volna Lopahin ilyenkor azt a nyílt, és mindentudó mosolyát!...

A harcosok még mindig az istálló eresze alatt ültek és halkan beszélgettek. Mindegyikük el volt foglalva a maga dolgával, de azért Lopahinnak meg a gazdasszonynak egyetlen mozdulata sem kerülte el lankadatlan figyelmüket. A legéberebben a törzsőrmester vizslatott Lopahin után. Az istálló mellett álló törött aratógép ülésén helyezkedett el, ahonnan áttekinthette az egész udvart, akár egy hadvezér, aki a harcmezőn a csata kimenetelét figyeli. Vaszilij Hmiz, a géppuskás, a harcosokra kacsintva gúnyosan megjegyezte:

– Kitűnő megfigyelési pontja van, törzsőrmester elvtárs, akár egy tábornoknak! Onnan aztán jó kilátás nyílik!

– Hallgass, te tacskó! – dörmögte ingerülten a törzsőrmester. – A mi javunkért töri magát az a derék ember, te meg csak ugatsz itt.

A törzsőrmester még mindig bizalmatlan szemmel nézte Lopahin vállalkozását, de amikor a gazdasszony mély mellhangon nyájasan megszólította a fürge páncéltörőt – a törzsőrmester arca felragyogott.

– No, ez nagy lator! Ért a nőkhöz a gazember! Lám, már keresztnevén meg apai nevén szólítja az asszony! Vajon honnan tudta meg? Hallottátok: Pjotr

Fedoticsnak szólította! Ez aztán bányász! Ezt nem kell félteni, ez a jég hátán is megél.

– Pedzi már! – szólt elégedetten Nyekraszov, a háziasszony felé intett a fejével, és enyhén oldalba bökte a törzsőrmestert.

– Világos, hogy horogra akad! De miért is ne akadna horogra, kérdem én? Igazi hős ez a legény, ami pedig a termetét illeti, hát mit számít a termet... ehhez az asszonyhoz valami langaléta legény illene, aki olyan hosszú, mint egy hídpillér, vagy két jól megtermett legényt kellene összeeszkábálni, hogy legalább a felső felérjen hozzá. De hát Lopahin nem is avval nyeri meg, a kutyaházi! Nemhiába mondják, hogy kicsi a poloska, de büdös. A hősiességével nyeri meg, pontosan úgy, mint az a hadvezér... – A törzsőrmester ajkával mósztatva Nyekraszov arcába nézett, és váratlanul azt kérdezte: – Te tanultál valamikor ókori történelmet?

– Nekem bizony alacsony a műveltségem – mondta a sajnálkozás sóhajával Nyekraszov. – A miatt az átkozott cárizmus miatt, meg a szüleim szegénysége miatt még az egyházi iskolát sem tudtam kijárni. Az ókori történelmet nem ismerem, nem is volt szerencsém találkozni vele. Amit nem tudok, azt nem tudom – avval nem hencegek.

– Kár, hogy nem tanultál, nagy kár – mondta szemrehányóan a törzsőrmester, és fensőbbséges arckifejezéssel megpödörte a bajuszát. – Gyermekkoromban nekem se ment olyan könnyen a tanulás. Amikor például tanultam azt a régi, vagy a nem nagyon régi történelmet, vagy más nyavalyás tudományt, mondjuk földrajzot, hát akár hiszed, akár nem, néha majd beleháborodtam! De azért mégiscsak meg lehet birkózni velük, és magától értetődik: egyre műveltebb és műveltebb lesz az ember. Világos?

– Persze hogy világos – hagyta rá szomorkásan Nyekraszov: nyomasztóan hatott rá a törzsőrmester nagy műveltsége, amelyet eddig – a harcokban nemigen ért rá – nem fedezett fel.

– Például hajdanában volt egy híres hadvezér: Sándor... Sándor... Ej, a fene ezt a rossz emlékezőtehetségemet, hirtelenjében nem jut eszembe a vezetékneve... Az öregember emlékezete olyan, mint a rossz kesztyű... Sándor...

– Szuvorov? – próbált segíteni félénken Nyekraszov.

– Dehogyis Szuvorov! Áh! Nem az, hanem Mekadóni Nagy Sándor, úgy hítták! Alig jutott eszembe a neve, hogy bújjon belé száz ördög! Ez még Szuvorov előtt volt, hajdanában-danában, amikor még más világ járta. Hát az a Sándor úgy háborúzott, hogy egy-kettő, máris célt ért. Az ellenséget illetőleg az is volt a legfőbb jelszava: „Jöttem, láttam, főztem!" És meg is főzte az ellenséget az az ebfajzat, de olyan puhára, hogy száz esztendeig sem tért magához. Ki mindenkit le nem vert! A németet, a franciát, a svédet, nem is beszélve arról a jöttment olaszról. De az oroszban aztán emberére akadt, hátat is fordított mindjárt, és takarodott visszafelé. Kemény dió volt neki Oroszország!

– És milyen náció volt? – érdeklődött Nyekraszov.

– Mármint az a Sándor? – Ez a váratlan kérdés egészen mellbe vágta a törzsőrmestert. Sokáig rángatta a bajuszát, kínlódva ráncolta a homlokát, és azt dörmögte: – Hát kutyarossz emlékezőtehetségem van. Az öregember emlékezete olyan, akár a vén kutyáé: azt is hiába szólítják Ordasnak, nem csóválja a farkát, mert elfelejtette a nevét... – A törzsőrmester tünődve hallgatott egy ideig, majd határozottan így szólt: – Hát megvolt a maga nációja.

– Hogyhogy – a maga nációja? – csodálkozott Nyekraszov.

– Úgy, hogy a maga tulajdon nációja, és kész, vége! Világos? Így van megírva az ókori történelemben. Megvolt a maga nációja, de teljesen kipusztult, úgyhogy még írmagja se maradt. De hát ez nem fontos. Csak az imént emlegettük Lopahinnal azt a Sándort; úgy került szóba, hogy azt mondtam Lopahinnak:

vigyázz, meg ne égesd az ujjadat a gazdasszonnyal, és hoppon ne maradjunk azzal az elemózsiával! Erre csak nevet az az ördogfattya, és azt mondja: „Én úgy szoktam ezt, ahogy Mekadóni Nagy Sándor: jöttem, láttam, főztem". No, mondom, adja isten, hogy a mi hasunk is hasznát lássa! Vágj bele, de ha már főzöl, akkor úgy csináld, hogy legalább egy birkát áldozzon a gazdasszony. Megígérte, hogy teljesíti. És úgy látom, halad is a dolog szépen. Hallottam, ahogy az asszony megszólította: „Pjotr Fedotovics, adja csak ide a vödröket!" Először is: keresztnevén meg apai nevén szólította, másodszor: magázta. Ez már csak jelent valamit, világos?

– Persze hogy világos – erősítette meg készséggel Nyekraszov. – Nem volna rossz egy kis káposztalevest rittyenteni, fiatal bárányhússal... Szép juhai vannak a gazdasszonynak, kivált egy jerke mutatós. Olyan zsírfarka van, hogy nyom legalább vagy négy kilót! Ha az asszony lesz olyan bőkezű, hogy ád egy juhot, akkor csakis azt a jerkét kell levágni. Én már akkor kiszemeltem, amikor a birkák hazajöttek a legelőről.

– A bárányhúsleves új káposztával jó – mondta tűnődve a törzsőrmester.

– A káposzta lehet új, de a krumpli csak régi legyen a birkahúslevesben – felelte élénken Nyekraszov. – Az újkrumpli hasznavehetetlen, az nem főzni való.

– Lehet beletenni régit is – egyezett bele a törzsőrmester. – És aztán nem volna rossz egy kis pirított hagymát is dobni belé, csak egészen kicsit...

Vaszilij Hmiz észrevétlenül odament hozzájuk, és halkan azt mondta:

– A háború előtt édesanyám mindig okvetlenül vesével vette a bárányhúst a piacon. Kitűnő az levesbe! Meg még egy kis kapor is kell bele. Olyan illata van tőle, hogy az egész házat betölti!

– A kapor nem számít. Az a fő, hogy legyen friss

káposzta meg paradicsom. Ez az egész boszorkányság! – vetette ellene határozottan a torzsőrmester.

– Egy kis sárgarépa sem árt, az is jó a levesbe – mondta ábrándosan Nyekraszov.

A törzsőrmester mondani akart valamit, de hirtelen kiköpte ragadós nyálát, és dühösen azt dörmögte:

– No, vége a vásárnak! Tisztítsátok meg a fegyvereteket, mindjárt a legszigorúbban ellenőrizni fogom. Annyi butaságot összefecsegtek itt, hogy kifordul tőle az ember gyomra...

*

A legtöbb harcos az udvaron, az istálló mellett helyezkedett el éjszakára. A háziasszony a konyhában ágyazott magának, a nagyszobában meg, amelyet egy kis pitvar választott el a konyhától, a törzsőrmester, Sztrelcov, Lopahin, Hmiz, Kopitovszkij és még négy harcos feküdt le a padlóra.

Hmiz meg az a hosszúnyakú harcos, akire végképp ráragadt a „rákász" gúnynév, sokáig súgdolózott. Kopitovszkij tapogatózva bolhászkodott, és halkan káromkodott. Lopahin elszívott egymás után két cigarettát, és elcsendesedett.

– Nem alszol, Lopahin? – kérdezte kis idő múltán suttogva a törzsőrmester.

– Nem.

– Vigyázz, el ne aludj!

– Ne félj!

– Most kéne neked vagy két deci pálinka szíverősítőnek, de honnan a pokolból szerezzek?

Lopahin halkan felnevetett a sötétben, és azt mondta:

– Megleszek én a nélkül a varázsital nélkül is.

Hallani lehetett, ahogy a csontjait ropogtatva nyújtózik egyet, és feláll.

– Már mégy? – kérdezte súgva a törzsőrmester.

– Hát, minek vesztegessem az időt?! – felelte fennhangon Lopahin.

– Sok sikert! – mondta mély együttérzéssel a rákász.

Lopahin nem felelt. Lábujjhegyen tapogatózva a pitvarba nyíló ajtó felé indult a vaksötétben.

– A legéhesebbek a házban alusznak, a többiek meg kint az udvaron – mondta halkan Hmiz, és kezével a száját eltakarva, kamaszosan prüszkölve nevetett.

– Mit nevetsz? – kérdezte meglepetten Kopitovszkij.

– *No pasaran!* Nem törnek át! – mondta kacagástól remegő hangon Hmiz.

Ekkor mindjárt megszólalt Akimov, a harmadik zászlóalj egyik mesterlövésze – epés és ingerlékeny ember –, aki a háború előtt könyvelő volt egy nagy szibériai építkezésnél.

– Kérem, Hmiz elvtárs, óvatosabban bánjon azokkal a szavakkal, amelyek oly drágák az emberiségnek. Maga értelmes fiatalember, tudomásom szerint elvégezte a tízosztályos iskolát, és lám, mégis eléggé rossz modort vesz fel – túl könnyen dobálózik a szavakkal...

– Nem tör át! – ismételte újból, a nevetéstől fuldokolva Hmiz.

– Mit károgsz, te vészmadár? – szólt felháborodva a rákász. – Nem tör át, nem tör át, de szép csendesen nyomul előre. Hallod: megreccsent a padló, te meg azt hajtod – nem tör át. Hogyhogy nem tör át? Egészen világos, hogy áttör!

– Halkabban! – mondta figyelmeztetően Kopitovszkij. – Az a fontos, hogy itt csend legyen és horkolás.

– No, a horkolással nem lesz baj...

– Most ez a legfontosabb: álcázás és csend. Ha nem tudsz aludni az éhségtől, legalább tégy úgy, mintha aludnál.

– Ugyan, mit használ itt az álcázás, amikor úgy korog a gyomrom, hogy biztosan még az utcára is kihallik – felelte búsan a rákász. – Hej! Ezek a kizsákmányolók, ezek az átkozott kulákok! Micsoda dolog az, hogy nem adnak enni a harcosoknak?! A szmolenszki területen az utolsó szem krumpliját is odaadja a gazdasszony, ezektől meg még tél közepén se lehet

kikunyerálni egy marék havat! A kolhozuk is bizonyára csupa volt kulákból áll... Előrenyomul, vagy sem? Nem hallok semmit.

– A kiinduló állásokba már kijutott, de áttörni mégse fog! – suttogta gúnyosan nevetve Hmiz.

– Maga, fiatalember, teljesen elromlott a fronton. Úgy látom, javíthatatlan – mondta felháborodva Akimov.

– Enyje, fejezzétek be már! – suttogta rekedten a törzsőrmester.

– Mit sziszeg, mint gúnár a kutyára? Öreg már, hát csak feküdjön magának, és fújja a kását!... Nem törzsőrmester ez, hanem pórázon tartott vadállat...

– Majd adok én neked holnap vadállatot! Azt hiszed, nem ismertem meg a hangod, Nyekraszov? Akárhogy elváltoztatod is, én csak megismerem!

Egy percig csend uralkodott a nagyszobában – amelyet csak a különböző hangú horkolás tört meg –, aztán leplezetlen bosszúsággal megszólalt a rákász:

– Nem nyomul előre! Mit topog egy helyben a kiinduló állásokon? Ó, a nyavalyás! Mire kiér a tűzvonalba, agyongyötör bennünket! Hej, uramistenem! Mondhatom, jó volna ez halálnak. Ez reggelre ha elmászik a pitvarig.

Hallgattak még egy ideig, aztán a rákász, most már kétségbeesett hangon, így szólt:

– Nem, nem nyomul előre! Lehasalt, vagy mi? De mért hasalt volna le? Szögesdrótot húzott a konyha elé az az asszony, vagy mi?

A törzsőrmester végképp kijött a béketűrésből, és felkönyökölt.

– Elhallgattok végre, ördögfattyai?...

– Uramistenem, úgy fekszik itt az ember, mint valami német rakétatűzben... – suttogta alig hallhatóan a rákász, és el is hallgatott: Kopitovszkij széles tenyere a szájára tapadt...

Gyötrő várakozásban telt el még néhány hosszú perc, aztán a konyhában felharsant a háziasszony felháboro-

dott hangja, rövid dulakodás zaja hallatszott, valami zörömbölve feldűlt, a padlón csörömpölve repültek szanaszét egy eltört edény cserepei, az ajtó nagy csattanással a falnak csapódott, de olyan erősen, hogy a falról surrogva hullt a vakolat, és panaszosan megcsörrenve megállt a láda felett serényen ketyegő ingaóra.

Lopahin – az ajtót a hátával nyitva ki – berobbant a nagyszobába, hátrálva tett néhány gyors, bizonytalan lépést, és amikor valahogy megállt a szoba közepén, alig tudta tartani magát a lábán...

A törzsőrmester fiatalos fürgeséggel felpattant, meggyújtotta a petróleumlámpát, és a feje fölé emelte. Lopahin szélesen szétvetett lábbal állt. Egy kékesfekete, fényes daganat egészen eltakarta a jobb szemét, de a bal diadalmasan és élénken csillogott. A padlón fekvő harcosok mintegy vezényszóra, mind felkönyököltek. Szétterített köpenyükön ülve csak néztek szótlanul Lopahinra, és nem kérdeztek semmit. De voltaképpen nem is volt mit kérdezni: bedagadt szeme meg a homlokán domborodó tyúktojás nagyságú dudor minden szónál ékesebben beszélt...

– Mekadóni Nagy Sándor! Apró bolha! No, jól beválasztottál látatlanban? – szűrte a fogán keresztül a megsemmisítő szavakat a dühtől sápadt törzsőrmester.

Lopahin megnyomkodta az ujjaival az egyre nagyobbra dagadó dudort a jobb szemöldöke felett és hanyagul legyintett.

– Előre nem látott kudarc! De micsoda erő van ebben az asszonyban, cimborák! Nem is asszony ez, hanem a megtestesült bűbáj! Én még nem láttam ilyet. Első osztályú bokszoló, elsőrangú birkózó! Hálistennek én kezemben a kőzetfeltáró ékkel nőttem fel, vagy egy kis erő a karomban, felkapok a földről egy mázsás zsákot, és oda viszem, ahova akarjátok, ez az asszony mégis megragadta a lábamat, térden felül, meg a vállamat, felemelt és azt mondta: „Menj aludni, Pjotr Fedotovics, mert kidoblak az ablakon!" „No,

mondom neki, ezt majd még meglátjuk." Hát meg is láttam... Túlságosan nagy tevékenységet fejtettem ki, és most tessék... – Lopahin fájdalmában összeráncolta homlokát, megint megnyomkodta a szögletes lila dudort szemöldöke felett, és azt mondta: – Még szerencse, hogy háttal ütődtem neki az ajtónak, mert különben a vállammal hoztam volna ki az ajtófélfát. Nem bánom, mit szóltok hozzá, de én, ha élve maradok, a háború után eljövök ebbe a faluba, és lecsapom ezt az asszonyt a hadnagyocska kezéről. Kincset ér ez az asszony!

– No és mi lesz most a birkával? – kérdezte leverten Nyekraszov.

Olyan fülsiketítő, kirobbanó hahota volt rá a válasz, hogy Sztrelcov ijedten felugrott, és félálmában a fejénél fekvő géppisztolyért nyúlt.

– Hát nem ad ennünk holnap ez a te drága kincsed? – kérdezte dühét visszafojtva a törzsőrmester.

Lopahin mohón itta kulacsából a melegvizet, és amikor kiürítette, nyugodtan így válaszolt:

– Kétlem.

– Akkor mit locsogtál összevissza, mit szédítettél bennünket?

– Hát mi akarsz tőlem, törzsőrmester elvtárs? Azt, hogy még egyszer odamenjek a gazdasszonyhoz? Inkább jöjjenek azok a német tankok! De ha már neked nincs maradásod – menj magad! Én csak egy bütyökre tettem szert, de neked biztosan felbiggyeszt majd egy tucatot, nyugodt lehetsz! Elkísérjelek a konyháig?

A törzsőrmester köpött egyet, és halkan káromkodva magára húzta ingzubbonyát. Amikor felöltözött, mogorván, csak úgy maga elé azt dörmögte:

– Megyek a kolhozelnökhöz. Reggeli nélkül nem indulunk tovább. Hisz nem jelentkezhetek a parancsnokságnál úgy, hogy mindjárt azt kérjem: adjatok enni nekünk, koldusoknak. Maradjatok itt csendben, nemsokára visszajövök.

Lopahin meg lefeküdt a helyére, feje alá tette a kezét, és mint aki jól végezte dolgát, azt mondta:

– No most már lehet aludni. Visszaverték a rohamomat. Teljes rendben vonultam vissza, de szenvedtem némi veszteséget, és az ellenség nyilvánvaló túlerejét látva, ezen a frontszakaszon nem újítom meg többé a támadást. Tudom, hogy most majd nevettek rajtam, fiúk, vagy két hónapig – már aki megéri ezt a két hónapot –, de arra kérlek benneteket, csak holnap kezdjétek el, most pedig aludjunk!

Feleletet sem várva az oldalára fordult, és néhány perc múlva már mélységes-mély álomba merült, mint egy kisgyerek.

*

Kopitovszkij jókor reggel felköltötte Lopahint.

– Pattanj fel, apró bolha, reggelizni!

– Hogyhogy bolha? Hiszen ő Nagy Sándor! – mondta alumínium kanalát egy tiszta ronggyal gondosan törölgetve Akimov.

– Ő a népek meghódítója, a nők réme – tódította Hmiz. – De tegnap mégsem tudott áttörni, bár én erre előre figyelmeztettem.

– Ha ilyen hódítóra hagyatkozik az ember, akkor éhen döglik! – mondta Nyekraszov.

Lopahin kinyitotta a szemét és felkönyökölt. Bal szemével ugyanolyan élénken és vidáman nézett, mint máskor, de kékes daganat szegélyezte jobb szeme, amely egy keskeny vágású résből csillogott elő, alig látszott.

– No, ez az asszony jól megcirógatott téged! – mondta prüszkölve Kopitovszkij és félrefordult, mert attól félt, hogy kitör belőle a nevetés.

Lopahin nagyon jól tudta, hogy bajtársainak gúnyolódása elől csakis egy módon menekülhet – ha egy szót se szól. Teljesen közömbös arccal, fütyörészve elővette tarisznyájából a törülközőt meg egy kis szappandarabot, és kiment a tornácra. A harcosok csoportosan mosakodtak a kútnál, a ház mellett levő kis kertben meg

a fűre terített sátorlapokon szorosan sorakoztak egymás mellett a csajkák, a tányérok, a tálak. A közelben, meleget lehelve, szabadtűz égett. Egy vasrúdon nagy brigádüst függött a tűz felett. A takaros háziasszony a tüzet igazgatta, és hatalmas termetével az üst fölé hajolva kavargatta az ételt egy fakanállal.

Mindez olyan volt, mintha álmában látná. Lopahin megrökönyödve hunyorgott és megdörzsölte a szemét. „Ez nyilvánvaló boszorkányság!" – gondolta, de ekkor orrába csapott a húsleves szag, és Lopahin vállat vonva lement a tornácról. Megállt a tűznél, és gálánsan meghajolt.

– Jó reggelt, Natalja Sztyepanovna!

A gazdasszony felegyenesedett, futó pillantást vetett rá, majd ismét az üst fölé hajolt. Rózsás pír ömlött el az orcáján, sőt még telt, fehér nyakán is piros foltok ütköztek elő.

– Jó reggelt – mondta halkan. – Már bocsásson meg, Pjotr Fedotovics... – Nagyon csúnya az a kék folt..; Csak nem hallották a bajtársai az éjjel?...

– Á, semmiség – mondta nagylelkűen Lopahin. – A kék folt csak díszére válik a férfi arcának. Persze, egy kicsit rendesebben kellett volna dolgoznia az öklével, no de most már úgysem lehet segíteni rajta. Miattam ugyan ne aggódjék, ebcsont beforr. Azt mondják: jön a kutya – csontot lel: hát én az éjjel hiába mentem be magához, csak kék foltot meg bütyköt leltem. Megesik ez a magamfajta legényemberrel, Natalja Sztyepanovna..;

A gazdasszony megint felegyenesedett, tiszta tekintettel Lopahinra nézett, és szigorúan összevonta sűrű rőtes szemöldökét.

– Hisz épp az a baj, hogy nagyon is legénykedik. Azt hiszi, ha egy asszonynak a férje katonáéknál van, akkor az már utolsó cafat? Így aztán ökölléi kellett bebizonyítanom, Pjotr Fedotovics, hogy milyen vagyok; még szerencse, hogy erővel jócskán megáldott az isten...

Lopahin félve sanditotta látó szemét a gazdasszony ökölbe szorított kezére, és azt mondta:

– Ne haragudjék, hogy megkérdezem: milyen ember a maga férje? Úgy gondolom: milyen termetű?

A gazdasszony végigmérte tekintetével Lopahint és elmosolyodott.

– Hát ugyanolyan, mint maga, Pjotr Fedotovics, csak egy kicsit kövérebb.

– Maga bizonyára rosszul bánt vele. Hallgass volt a neve, ugye?

– Ugyan már! Ugyan, Pjotr Fedotovics! Úgy éltünk mi, mint két galamb.

Az asszony duzzadt piros ajka megremegett. Félrefordult, és keszkenőjének csücskével letörölt orcájáról egy könnycseppet, de aztán mindjárt hamiskásan elmosolyodott, és nedves szemével Lopahinra nézve azt mondta:

– Az én uramnál nincs különb a kerek világon! Nagyon jó ember, dolgos, békességes, csak akkor táltosodik meg, ha felönt a garatra. De én még nem mentem panaszkodni a rendőrségre: ha elkezd duhajkodni, mihamar elbánok vele; de sose vertem betegre, hanem csak úgy... szeretetből ütöttem... Most Kujbisevben van, kórházban fekszik, mert megsebesült. Lehet, hogy aztán hazaengedik pihenni?

– Okvetlenül hazaengedik – biztosította Lopahin. – De milyen alkalomból készül itt magánál reggeli az egész kompániának, Natalja Sztyepanovna? Nem értem a dolgot...

– Nincs is ezen mit érteni. Ha tegnap értelmesen megmagyarázták volna az elnökünknek, hogy a maguk csapata tegnapelőtt még Podjomszknál verekedett a németekkel – mar tegnap jóltartottuk volna magukat. Mert így azt gondoltuk mi, asszonyok, hogy maguk hanyatt-homlok menekülnek, nem akarnak megvédeni bennünket az ellenségtől, ezért elhatároztuk egymás közt: akik a Dontól a hátországba menekülnek – azoknak egy falat kenyeret, egy csupor tejet sem adunk, dögöljenek meg éhen az átkozottak! De akik a Don felé mennek, hogy megvédjenek bennünket – azokat ellátjuk minden-

nel, amit csak kérnek. Így is tettünk. Nem tudtuk mi azt, hogy maguk harcoltak Podjomszknál. Tegnapelőtt a kolhoz asszonyai lőszert szállítottak a Donhoz, és amikor visszajöttek, azt mondták: nagyon sokan elestek a mi drága katonáink közül a Don túlsó partján, de ők is jó sok németet leterítettek a halmon, úgy feküsznek ott, mint az aprófa a fáskamrában. Ha tudjuk, hogy maguk állták ott akkor a harcot, másképpen fogadjuk magukat. A parancsnokuk, az a veres, őszes hajú öreg az éjjel elment az elnökhöz, és elmondta neki, milyen keményen verekedtek. Hát hajnalban látom, hogy az elnök szinte nyargalvást siet a portám felé. Azt mondja: bakot lőttünk, Natalja. Nem menekülők ezek, hanem hősök. Azonnal vágj le egypár tyúkot, főzz laskalevest, hogy jóllakjanak ezek a legények. Elmondta, hogy védekeztek Podjomszknál, milyen sok veszteséget szenvedtek, és én azon nyomban meggyúrtam a laskának valót, levágtam nyolc tyúkot, és – bele őket az üstbe! Mert ugyan hogy sajnálnánk mi egypár nyavalyás tyúkot a mi drága védelmezőinktől? Hisz odaadunk mi mindent, csak ne engedjék ide a németet! De mondja csak, meddig vonulnak még vissza? Ideje volna már megvetni a lábukat... Ne sértődjön meg a kemény szóért, de az ember még ránézni is szégyell magukra...

– Szóval kisül, hogy nem jó kulcsot kerestünk elő a maguk lakatjához? – kérdezte Lopahin.

– Hát bizony nem jót – felelte mosolyogva a gazdasszony.

Lopahin krákogott, legyintett egyet mérgében és a kúthoz indult. „Az utóbbi időben valahogy nincs szerencsém a szerelemben" – volt kénytelen szomorúan beismerni, ahogy az ösvényen lépkedett.

*

Marcsenko ezredes, a hadosztályparancsnok, aki az alkarján meg a fején megsebesült Szerafimovics alatt, ezen a reggelen a kötözés után megivott egy pohár erős

teát, és lefeküdt pihenni. Sebesülése óta állandó gyengeséget és bosszantó, beteges álmosságot érzett a vérveszteségtől meg az álmatlanságtól. Ám alig vett erőt rajta a rövid kábulat – valaki halkan, de kitartóan kopogott az ajtaján. Aztán anélkül, hogy az engedélyt megvárta volna, belépett a homályos szobába Golovkov őrnagy, a törzsparancsnok.

– Nem alszol, Vaszilij Szemjonovics? – kérdezte.

– Nem. Mit akarsz?

Az időnap előtt elhízó, hordó alakú, alacsony Golovkov gyors léptekkel az ablakhoz ment, levette, zsebkendőjével megtörölte csíptetőjét, és Marcsenko felé háttal állva remegő hangon így szólt:

– Megjött a harmincnyolcadik ezred...

– Ááá... – Marcsenko hirtelen felkönyökölt az ágyán, és csikorgatva összeszorította a fogát: a halántékcsontjában érzett éles fájdalom kishíján hanyattdöntötte.

Visszafeküdt, és minden erejét összeszedve távoli, idegen hangon azt kérdezte:

– Hogyhogy?...

Valahonnan messziről szállt a fülébe Golovkov ismerős hangja:

– Huszonhét harcos. Köztük öt könnyű sebesült. Popriscsenko törzsőrmester vezette ide őket. Javarészt a második zászlóaljból valók. Az ellátási részleg – tudod... Az ezredzászló megmaradt. Az emberek felsorakozva várnak. – Majd egészen közel, a füle mellett hallatszott Golovkov szava: – Ne kelj fel, Vaszja. Majd én fogadom őket. Ne kelj már fel, te csudabogár, hisz rosszul vagy! Olyan fehér az arcod, akár a fal. Ejnye, hát szabad ezt?!

Marcsenko néhány percig csendesen imbolyogva ült az ágyán, és bekötözött fejére tette barna kezét. A jobb halántékán sűrű, apró cseppekben kiütött a verejték. Akaratának végső megfeszítésével felemelte nagy, csontos testét, és keményen így szólt:

– Kimegyek hozzájuk. Tudod, Fjodor, a háború előtt

nyolc esztendeig szolgáltam én ez alatt a zászló alatt... Magam megyek ki hozzájuk.

– Nem esel el, mint tegnap?

– Nem – felelte szárazon Marcsenko.

– Ne fogjam meg a könyöködet?

– Nem. Menj és szólj, hogy nem kell jelentés. A zászlóról vegyék le a huzatot.

Marcsenko kezével a korlátba fogózva, lassan és óvatosan rakta lábát a rozoga lépcsőfokokra és lement a tornácról: amikor egész súlyával lelépett a földre – a sorban tompán, egyszerre összecsattant huszonhét pár félretaposott katonacsizma-sarok.

Az ezredes – először lábujjhegyre, és csak aztán az egész talpára lépve, akár a vak – csendesen közeledett a sorhoz. Popriscsenko törzsőrmester ajka némán remegett. A síri csendben hallani lehetett a harcosok fojtottan izgatott lélegzését meg a homok surrogását az ezredes talpa alatt.

Marcsenkó megállt, egyik szemével, amely nem volt bekötve, és úgy ragyogott, mint egy darab antracit, meglepően érces hangon így kezdte:

– Katonák! A haza és Sztálin sose felejti el sem hőstetteiteket, sem szenvedéseiteket. Köszönöm, hogy megőriztétek az ezred szentségét: a zászlót. – Az ezredes meghatódott, és nem tudta leplezni izgalmát: jobb orcája idegesen rángatózott. Rövid szünetet tartott, aztán így folytatta:

– Ez előtt a zászló előtt kétszer is tisztelgett a mi nagy Sztálinunk ezerkilencszáztizenkilencben, amikor a déli fronton volt, ahol a gyenyikinista bandákkal verekedett az ezred. Ezt a zászlót látta Szivasban Frunze elvtárs. Ezt a zászlót kibontva sokszor látta csatában Vorosilov és Bugyonnij elvtárs...

Az ezredes a feje fölé emelte ökölbe szorított barna kezét. Szenvedélyes hittel és határtalan feszültséggel teli hangja egyre erősödött és úgy zengett, akár a kifeszített húr.

– Hiába diadalmaskodik most ideiglenesen az ellen-

ség, mégis a mienk lesz a győzelem. Elviszitek ti még ezt a zászlót Németországba! És jaj lesz akkor annak az átkozott országnak, amely rablók, erőszakoskodó gyilkosok hordáit szülte, jaj lesz, amikor német földön, az utolsó ütközetekben lobognak majd a mi... a mi nagy felszabadító hadseregünknek bíborvörös zászlai!... Köszönet nektek, katonák!

A szél csendesen lengette a nyélen súlyos, feszes redőkben függő málnapiros lobogó fényevesztett arany rojtját. Az ezredes csendesen odament a zászlóhoz, és térdet hajtott. Egy pillanatra megingott, és jobb kezének ujjaival a nedves homokra támaszkodott, de egy pillanat alatt leküzdötte gyengeségét, felegyenesedett, áhítattal lehajtotta bekötözött fejét, és rászorította remegő ajkát a bársonyzászló szegélyére, amelyből lőporfüstnek, messzi utak porának szaga, és a sztyeppei üröm elpusztíthatatlan illata érzett...

Lopahin állkapcsát keményen összeszorítva, mozdulatlanul állt, és csak akkor fordította egy kissé oldalt a fejét, amikor jobbra elfojtott, tompa zokogást hallott: Popriscsenko törzsőrmesternek, a harcedzett katonának meg-megremegett a válla, és reszketett a nadrágja varrásán kinyújtott keze. lebocsátott szemhéja alól meg sebesen gördültek végig öregesen petyhüdt arcán az apró, áttetsző könnycseppek. De a szolgálati szabályzatnak engedelmeskedve, nem emelte fel kezét, hogy letörölje könnyeit, csak egyre lejjebb és lejjebb hajtotta ősz fejét...

Felelős szerkesztő: Radványi Ervin. A borítót és az illusztrációt Rogán Miklós rajzolta. Műszaki vezető: Szécsi Andor. Műszaki szerkesztő: Gyenes L. György. A szedést 1960. II. 27-én kezdték meg. Megjelent 1960. VI. 30-án, 45 200 példányban. Tartalmaz: 10.8 (A/5) ívet.
60.4278/1 - Zrínyi Nyomda, Budapest